

Β' Μέρος- Η εποχή και τα πρόσωπα

Κεφάλαιο 2: Η εποχή της ποίησης της γενιάς του '70

2.1. Το ιστορικό πλαίσιο γενικά

2.1.1. Τα γεγονότα στη δεκαετία 1970-1980 στην Ελλάδα και το διεθνή χώρο

«Η δεκαετία 1970-80, περίοδος ανατροπών και δυναμικών προωθήσεων στην πολιτική, την κοινωνία, την οικονομία, αποτελεί τομή στην σύγχρονη ελληνική ιστορία. Ξεκινά με την Ελλάδα να έχει εκδιωχθεί από την Ευρωπαϊκή κοινότητα

¹- και τελειώνει με την πανηγυρική και όλως εξαιρετη εισδοχή της, το 1979, ως δέκατο μέλος στην « Ευρώπη των εννέα»².

Τα ιστορικά και πολιτικά γεγονότα που την καθόρισαν έχουν τις ρίζες τους στα προβλήματα της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Το ελληνικό πολίτευμα αν και τυπικά ήταν βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία εμφάνιζε σοβαρές δυσλειτουργίες. Ένα Σύνταγμα (1952), κατ' επίφαση δημοκρατικό, παραχωρούσε πολιτικά δικαιώματα στις γυναίκες, όμως κάλυπτε νομικά τις αυταρχικές αντιδημοκρατικές πρακτικές εξόντωσης των πολιτών με αριστερά φρονήματα. Οι ΗΠΑ, η μοναρχία και το παρακράτος στήριζαν το καθεστώς και διαδραμάτιζαν καθοριστικό ρόλο στην πορεία του τόπου. Στο πλαίσιο αυτών των δυνάμεων, με το κομμουνιστικό κόμμα εκτός νόμου, και με μια αλληλοδιαδοχή κυβερνήσεων που δεν μπορούν να λύσουν τα προβλήματα στη δεκαετία του '60 οι κοινωνικοί αγώνες πληθαίνουν. Χιλιάδες πολίτες κατέβηκαν στους δρόμους ζητώντας δημοκρατικές ελευθερίες και βελτίωση των οικονομικών συνθηκών ζωής. Σ' αυτό το κλίμα δολοφονείται ο Γ. Λαμπράκης (1963), βουλευτής της ΕΔΑ, στη Θεσσαλονίκη, γεγονός που εντείνει τη λαϊκή αγανάκτηση. Η νίκη των δημοκρατικών δυνάμεων της Ενώσεως Κέντρου υπό το Γ. Παπανδρέου στις εκλογές του 1963 θα κρατήσει λίγο, λόγω της παρέμβασης του

¹ Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα διέκοψε τις διαδικασίες ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, που είχαν ξεκινήσει το 1961 αρνούμενη συνεργασία με τη χούντα των συνταγματαρχών.

² Εφημ. *Η Καθημερινή*, *Επτά ημέρες*. Κυριακή 19 Δεκεμβρίου 1999: «Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα 1970-1980», σελ.3, με υπογραφή Κ.Γ.

βασιλιά Κων/νου. Στο μεταξύ, να σημειώσουμε ότι έχει ξεκινήσει από το 1961 η διαδικασία ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. Τον Ιούλιο του 1965 ο πρωθυπουργός θα εξαναγκαστεί σε παραίτηση. Θα ακολουθήσει η αποστασία πολιτικών στελεχών του υπό την παραινέση του βασιλιά, προκαλώντας τη λαϊκή οργή τον Ιούλιο του 1965 (Ιουλιανά) και οδηγώντας τη χώρα σε μια δικτατορία την 21^η Απριλίου 1967, όχι αυτή που ετοιμάζε ο βασιλιάς Κων/νος με ομάδα ανώτερων στρατιωτικών, αλλά αυτή που οργάνωσε μια συνομοτική ομάδα επίορκων, μεσαίων και ανώτερων, αξιωματικών με επικεφαλής το Γ. Παπαδόπουλο. Στόχος τους να προστατεύσουν τη χώρα από τι άλλο, τον κίνδυνο του κομμουνισμού και τους ανίκανους πολιτικούς. Αναστολή βασικών άρθρων του Συντάγματος, διακοπή της λειτουργίας του κοινοβουλίου, διάλυση κομμάτων, εκτοπίσεις αντιφρονούντων, φυλακίσεις, βασανιστήρια είναι η ζωή στην Ελλάδα από το 1967 μέχρι 1974. «Στο ξεκίνημά του το δικτατορικό καθεστώς μοιάζει εδραιωμένο, έχοντας, με την επίσκεψη του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών, την «επίσημη» αναγνώριση των ΗΠΑ. Λίγο αργότερα, τα εκφυλιστικά φαινόμενα πυκνώνουν και η αρχή του τέλους γίνεται εμφανής»³. Οι πυρήνες της λαϊκής αντίστασης έχουν δημιουργηθεί ήδη στην έκρυθμη δεκαετία του '60. Κορυφαίες αντιδικτατορικές εκδηλώσεις η απόπειρα της δολοφονίας του δικτάτορα από τον Α. Παναγούλη (1968), το κίνημα του Ναυτικού (1973), η κατάληψη της Νομικής και το Πολυτεχνείο το 1973. Ο Λαός συσπειρώνεται στις κηδείες του Γ. Παπανδρέου(1968) και του Γ. Σεφέρη(1971). Η Κυπριακή τραγωδία του 1974 θα ορίσει το τέλος της τυραννίας.

Για τον Γιάννη Καρατζόγλου, ποιητή της γενιάς του '70, η δεκαετία 1965-1975 χαρακτηρίζεται ως *Δεκαετία –Φωτιά*. Αναφέρει χαρακτηριστικά: «Για τους άλλους όσους δε βλέπουν την τέχνη σαν προσωπική ιστορία μοναχά, υπάρχουν πολλοί καθοριστικοί παράγοντες: η πτώση του Παπανδρέου το '65, η χούντα το '67, ο Μάης του '68, το Βιετνάμ, το πείραμα του Αλλιέντε, η πορεία του Τσε, το Πολυτεχνείο, το πραξικόπημα κατά του Μακάριου κι η Τουρκική εισβολή, η φύση της «αλλαγής» το 74, η διάσπαση του ΚΚΕ, είναι μερικά από τα ιστορικά γεγονότα που συντρόφεψαν το κρασί στις ταβέρνες μας και μεταγγίστηκαν στις μυστικές μας ώρες στην τέχνη μας».⁴ Οι σκέψεις του αποκαλύπτουν ότι τους νέους αυτής της

³ Εφημ. *Η Καθημερινή*, Επτά ημέρες. Κυριακή 19 Δεκεμβρίου 1999: « Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα 1970-1980», σελ.3, με υπογραφή Κ.Γ.

⁴ «Δέκα ποιητές απαντούν σ' ένα ερώτημα», Περ. *Τέχνη και πολιτισμός*, Έκδοση Πανελλήνιας Πολιτιστικής Κίνησης, τχ. 6-7, Οκτώβριος-Νοέμβριος- Δεκέμβριος 1980, Γιάννης Καρατζόγλου, σελ.15.

εποχής απασχολούν και όσα συμβαίνουν την ίδια εποχή και στον υπόλοιπο κόσμο. «Εξω γίνονταν συγκλονιστικά πράγματα» αναφέρει ο Γ. Μαρκόπουλος, «αλλά η παραπληροφόρηση τα έφερνε αλλοιωμένα σε μας, γι' αυτό βασιζόμασταν στη διαίσθηση»⁵.

Τα πολιτικά γεγονότα στο διεθνή χώρο είναι πολλά στη δεκαετία '60- '70, άμεσα σχετιζόμενα μεταξύ τους και βέβαια με όσα συμβαίνουν στην Ελλάδα. Ο κόσμος είναι πια μια μεγάλη γειτονιά και οι ανάγκες, τα προβλήματα και οι επιδιώξεις των λαών ανάλογες. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό ο αγώνας τους για ελευθερία, εθνική ανεξαρτησία, κοινωνική δικαιοσύνη και δημοκρατία, ασφάλεια και ποιότητα ζωής. Ο απόηχος του πολέμου στην Κορέα, ο πόλεμος του Βιετνάμ, τα αντιαποικιακά κινήματα και το κίνημα των αδεσμεύτων, το τείχος του Βερολίνου το 1961, που χωρίζει ουσιαστικά τον κόσμο στα δυο, ως σύμβολο του Ψυχρού πολέμου, η δολοφονία του Κένεντι το 1963, του Μάρτιν Λούθερ Κινγκ το 1968, ο εμφύλιος της Μπιάφρα το 1967-1970 και η φοβερή πείνα με τις εικόνες φρίκης των εξαθλιωμένων παιδιών, η ανατροπή του Αλλιέντε στη Χιλή το 1973 από τη CIA και το δικτάτορα στρατηγό Πινοσέτ, το ένοπλο αντάρτικο κατά των δικτατορικών καθεστώτων του Τσε Γκεβάρα στη Βολιβία και των Τουπαμάρος στην Ουρουγουάη, η εδραίωση της επανάστασης στην Κούβα του Κάστρο και στη Νικαράγουα, τα λαϊκιστικά καθεστώτα της Βραζιλίας και της Αργεντινής, δίνουν τις διαστάσεις της σύρραξης που συνταράζει τον κόσμο σ' αυτή τη δεκαετία. Η ένταση δε λείπει σε όλες τις γωνιές της γης και στο μικρό αλωνάκι της Ελλάδας η ιστορία γράφεται το ίδιο απάνθρωπα, όπως σε όλα τα σημεία του κόσμου.

Η αντίδραση σε όλα τα προβλήματα που έχουν δημιουργηθεί εκφράζεται με την εμφάνιση κινημάτων αμφισβήτησης, βίαιων ή ειρηνικών, στα οποία οι νέοι συμμετέχουν μαζικά. Αποκορύφωμά τους θεωρείται ο Μάης του '68 στη Γαλλία και σύνθημα του ό,τι χαρακτηρίζει τη νεανική φύση, «η φαντασία στην εξουσία». Οι φοιτητικές εξεγέρσεις στα πανεπιστήμια Κέντ και Μπέρκλεϊ στην Αμερική και «οι συνακόλουθες ταινίες «Φράουλες και αίμα» και «Ζαμπρίνσκι Πόιντ» έδιναν το στίγμα του παγκόσμιου αντικοφορμιστικού και αντιπολεμικού κινήματος. Παράλληλα, ο Άλεν Γκίνσπεργκ «ούρλιαζε» και η Τζόαν Μπαέζ και ο Μπομπ Ντίλαν είχαν αναλάβει με τα τραγούδια τους να κρατούν το ίσο»⁶. Στην Αμερική οι Χίππυς, πνευματικά παιδιά των BEAT-NIKS που ξεκίνησαν γύρω στα 1955 στην

⁵ Από εκπομπή της ΕΡΤ1, 11/10/89 για το Λ. Πούλιο.

⁶ Ν. Σιώτης, Εφημ. *Το Βήμα*, 13-10-2002.

Αμερική, μια δεκαετία μετά από αυτούς ζητούν να αλλάξουν τον κόσμο με μια άλλη κοινωνία ζωής. «Δημιούργησαν κυρίως στη Δυτική Ακτή των ΗΠΑ με κέντρο τη συνοικία XAIGHT ASHBURY, ένα ποίημα ελεύθερης αλληλεγγύης και πανηγυριού. Με ελεύθερη τροφή, ελεύθερη ιατρική περίθαλψη, ελεύθερα είδη ρουχισμού, 500 εβδομαδιαία περιοδικά, και όλα αυτά τραγουδώντας, παίζοντας μουσική, καπνίζοντας μαριχουάνα, καταπίνοντας LSD (που το κατεστημένο των αμερικανικών αποικιών δεν είχε αντιληφθεί και δεν είχε απαγορεύσει ακόμα) και το οποίο πνίγηκε από τον κατακλυσμό των τουριστών, χαραμοφάηδων και ψεύτικων χίπηδων»⁷. Ωστόσο οι νέοι της Αμερικής, ζουν το δικό τους πανηγύρι στο Γούντστοκ, μεγάλο φεστιβάλ Αμερικανικής μουσικής, στο οποίο έλαβαν μέρος οι διασημότεροι τραγουδιστές. Όσοι συμμετέχουν σ' αυτό, 500.000 νέοι, δεν είναι χίππυς, άνθρωποι δηλαδή που έχουν απαρνηθεί την κοινωνία, αλλά φοιτητές που συμμετέχουν σ' αυτή και θέλουν να την αλλάξουν. Σε ένα φεστιβάλ τριών ημερών, στο ύπαιθρο, έξω από τη Νέα Υόρκη, παρά τις αντίξοες συνθήκες λόγω του τεράστιου πλήθους και της βροχής, βασίλευσε η σύμπνοια, η αλληλεγγύη, η καλωσύνη και η γενικότερη ψυχική ευδιαθεσία. Ό,τι κινητοποίησε αυτούς τους νέους εκτός της αγάπης τους για τη μουσική ήταν και η ανάγκη για ελευθερία, η έκφραση της αντίθεσής τους στον πόλεμο, την κυριαρχία του χρήματος και της υποκρισίας που δεσπόζουν στην Αμερική αυτό τον καιρό. Η ζωή που θέλουν και οι αξίες που πρεσβεύουν τους φέρνουν σε αντίθεση- σύγκρουση με τη ραδιουργία και την καταπίεση του αμερικανικού πολιτικού συστήματος. Για την απήχηση του Γούντστοκ στη ελληνική νεολαία μια ένδειξη μόνο από τις δημοσιεύσεις των εφημερίδων της εποχής: «Με προσωρινή άδεια προεβλήθη χθες το «Γούντστοκ». Περισσότεροι από 14.500 θεατές σε μια μέρα παρακολούθησαν την ταινία».⁸ Την ποίηση της νέας γενιάς στην Ελλάδα του '70 θα γοητεύσει ο αυθορμητισμός, ο μποέμικος τρόπος ζωής, ο απόλυτα ελεύθερος, των BEAT-NIKS ως πολιτική στάση ζωής και αντίδραση που προσβλέπει στην ελεύθερη έκφραση, την ισότητα, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη συνεργασία.

Κι όλα αυτά κυριαρχούν στη δεκαετία του '70, φτάνοντας λίγο μετά τη μεταπολίτευση. Τα γεγονότα τώρα και οι εξελίξεις τρέχουν. «Η επιστροφή του Κ. Καραμανλή- μετά την ανατροπή του Μακαρίου, την τουρκική εισβολή στην Κύπρο

⁷ Περ. *Η νέα ποίηση*, τχ. 4, Φλεβάρης- Μάρτης 1975, σ. 68: *Η Γενιά των BEAT ποιητών*- Γράφει ο Σ. Μεϊμάρης

⁸ Εφ. *Βήμα*, Τρίτη, 1 Δεκεμβρίου 1970.

και την κατάρρευση της χούντας- οι συνθήκες και ο τρόπος μεταβίβασης της εξουσίας, δημιούργησαν τη δικαιολογημένη εντύπωση ότι η πολιτική ζωή της χώρας απλώς έκανε επτά χρόνια πίσω, κλείνοντας τα μάτια στη δικτατορική «παρένθεση», εθελουφλώντας για τις συνθήκες που την εξέθρεψαν και αρνούμενη να δει τις συνέπειές της. Και τούτη η εντύπωση έμελλε να ανατραπεί. Οι εξελίξεις έδειξαν ότι η ελληνική δημοκρατία είχε το σθένος να είναι αυστηρή στην τιμωρία των βιαστών της, αλλά και γενναιόδωρη σε κάθε επίκληση της μεγαλοψυχίας της. Αλλά, το σημαντικότερο, οι εξελίξεις επεφύλαξαν στη χώρα την πιο παρατεταμένη περίοδο ομαλού και σταθερού πολιτικού βίου στην ιστορία της, τρανή απόδειξη της επάρκειας των δύο πυλώνων του πολιτικού συστήματος- των πολιτών και των πολιτικών- σε ωριμότητα και σωφροσύνη.

Η ομαλή μετάβαση από τη δικτατορία στη δημοκρατία. Η αβίαστη έκφραση του φρονήματος των Ελλήνων στην κάλπη του πολιτειακού δημοψηφίσματος. Η νομιμοποίηση των δύο κομμουνιστικών κομμάτων. Η ανεμπόδιστη ανάδειξη νέων δυνάμεων στο πολιτικό προσκήνιο, όπως εμφατικά- και χαρακτηριστικά για την καλή κρίση του πολιτικού συστήματος- πιστοποιείται από τη διαδρομή του κόμματος του Ανδρέα Παπανδρέου μέχρι την εξουσία. Η κατοχύρωση της γνήσιας αποτύπωσης της λαϊκής βούλησης στο περιεχόμενο της κάλπης, χωρίς τις αμφισβητήσεις και τις σκιές του παρελθόντος. Όλα τα παραπάνω, ανάμεσα στα πολλά αξιόμνηστα, είναι τα εμφανή που θα πιστώσει ο ιστορικός στη δεκαετία του '70- δίπλα στο χρέος μνήμης της δημοκρατίας προς τους αφανείς και τους ανυστερόβουλους, που υπηρέτησαν τη δημοκρατία και θυσιάστηκαν γι' αυτήν, όταν το είχε περισσότερο ανάγκη: στη διάρκεια της επτάχρονης δικτατορίας».⁹ Στη μεταπολίτευση λύθηκε οριστικά το βασικό πολιτειακό ζήτημα του πολιτεύματος με την κατάργηση της μοναρχίας μέσω δημοψηφίσματος και την εγκαθίδρυση προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. Υπογράφηκε η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ(28 Μαΐου 1979) και στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης λύνεται επιτέλους το γλωσσικό ζήτημα με την καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας ως επίσημης γλώσσας της εκπαίδευσης και του κράτους.

---

⁹ Εφ. *Η Καθημερινή*, Επτά ημέρες. Κυριακή 19 Δεκεμβρίου 1999: « Η Ελλάδα τον 20^ο αιώνα 1970-1980, σελ.3, με υπογραφή Κ.Γ.

2.1.2. Η εικοσαετία 1980-2000

«Η «δεκαετία του 1980» στην Ελλάδα είναι μια δεκαετία που άρχισε νωρίς και τέλειωσε αργά. Συμπύκνωσε στο εσωτερικό της πολύπλευρες διαστάσεις της Μεταπολίτευσης του 1974, ενώ εγκαινίασε μια σειρά κοινωνικών, οικονομικών, αλλά και πολιτισμικών μετασηματισμών, που επρόκειτο να σημαδέψουν τη χώρα για πολλά χρόνια».¹⁰ Ορόσημο αποτελεί η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ τον Ιανουάριο του 1981, αλλά και η νίκη του ΠΑΣΟΚ με επικεφαλής τον Α. Παπανδρέου στις εκλογές την ίδια χρονιά. Για πρώτη φορά αναλαμβάνει τη χώρα ένα κόμμα με τόσο ριζοσπαστικό πρόγραμμα. Επίσημη αναγνώριση όλων των αντιστασιακών οργανώσεων και επαναπατρισμός πολιτικών προσφύγων, πράξεις που προσπάθησαν να επουλώσουν ανοιχτές πληγές σαράντα και πλέον χρόνων, κοινωνικά μέτρα οικονομικής στήριξης των μη προνομιούχων οικονομικά κοινωνικών ομάδων, δημιουργία του ΕΣΥ, βελτίωση των όρων συμμετοχής της Ελλάδας στην ΕΟΚ είναι τα θετικά της διακυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ στην πρώτη τετραετία κυρίως. Από την επόμενη (1985 –1989) απαρχή φαινομένων πολιτικού εκφυλισμού, ο λαϊκισμός ως μοντέλο οργάνωσης του πολιτικού ανταγωνισμού και άσκησης της κυβερνητικής πολιτικής, τα οικονομικά σκάνδαλα σε βάρος στελεχών της κυβέρνησης θα οδηγήσουν στην περίοδο πολιτικής αστάθειας 1989-1990. «Σε αυτό το πλαίσιο, το πρόσωπο της ελληνικής κοινωνίας σταδιακά άλλαξε. Από τους μικροαστούς στους «μη προνομιούχους» και από τους «μικρομεσαίους» στα μεσοαστικά στρώματα, η δεκαετία του 1980 πέρασε σαν υπνοβάτης της ιστορίας μέσα από την εύθραυστη, πρώτη μεταδικτατορική περίοδο για να καταλήξει στην πόρτα μιας μεσοστρωματικής, μαζικής δημοκρατίας δυτικού τύπου».¹¹

Η δεκαετία του '90 είναι περίοδος ραγδαίων αλλαγών σε παγκόσμια κλίμακα. Η πτώση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» με την πτώση του Τείχους του

¹⁰ Έφη Γαζή, Εφ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 25/07/10.

¹¹ «Δεν συνέβαλε μόνο η κοινωνική κινητικότητα και η αλλαγή των οικονομικών μεγεθών προς αυτή την κατεύθυνση. Η διευθέτηση μνημονικών τόπων, όπως ο Εμφύλιος, η επανατοποθέτηση του άξονα Δεξιά- Αριστερά (ή ορθότερα, αντι-Δεξιά σε εκείνη την περίοδο), η αναζήτηση της ταυτότητας των συλλογικών υποκειμένων μέσα από τη διερώτηση και τη νέα οριοθέτηση έμφυλων, οικογενειακών, διαγενεακών ρόλων, η μεταβολή των όρων της πολιτικής επικοινωνίας στις συνθήκες του αναδυόμενου οπτικού πολιτισμού, η μαζικοποίηση και σταδιακή εμπορευματοποίηση των πολιτισμικών προϊόντων και πρακτικών, η απορρύθμιση του διπόλου «λόγια/ υψηλή» και «λαϊκή/ χαμηλή» κουλτούρα, οι νέοι τρόποι ζωής (life style) και κατανάλωσης έχουν το δικό τους μεγάλο μερίδιο σε αυτή τη διαδικασία. Δεν πρόκειται για επιφανόμενο, αλλά για μια αργόσυρτη και βαθιά μεταβολή στην πολιτική και κοινωνική εμπειρία και στη συγκρότηση του συλλογικού φαντασιακού». Έφη Γαζή, Εφ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 25/07/10.

Βερολίνου το 1989, η κατάρρευση του διπολικού συστήματος διεθνών σχέσεων που καθιερώθηκε στα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, η αποκαθήλωση της παντοδυναμίας των ΗΠΑ, η πορεία ολοκλήρωσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και οι πολιτικοϊδεολογικές συγκλίσεις συνέβαλαν στο πέρασμα πλέον στην εποχή της παγκοσμιοποίησης.

Ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Ελλάδας και ο συνακόλουθος κοινωνικός εκσυγχρονισμός αποτελούν τα κυρίαρχα ζητούμενα. Στα χρόνια αυτά κύριο μέλημα της ελληνικής πολιτικής η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης της χώρας μέσα από έργα αναπτυξιακά και η εκπλήρωση των κριτηρίων οικονομικής σύγκλισης που θα οδηγήσουν στην ένταξή της στην ΟΝΕ, γεγονός που πραγματοποιήθηκε επί κυβερνήσεως ΠΑΣΟΚ (Σημίτη) τον Ιανουάριο του 2001. Την ίδια εποχή η πτώση των λαϊκών δημοκρατιών και οι συνακόλουθες αλλαγές στα Βαλκάνια είχαν ως άμεσο αποτέλεσμα την άφιξη μεγάλου αριθμού παλιννοστούντων ελληνικής καταγωγής και οικονομικών μεταναστών στην Ελλάδα, «μια χώρα που ως τότε- με εξαίρεση του προσφυγικό ρεύμα της περιόδου 1915-1922, ήταν σημείο αναχώρησης και όχι τόπος προορισμού. Οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές επιπτώσεις αυτού του μεταναστευτικού ρεύματος»¹², *επρόκειτο να είναι καθοριστικές στα χρόνια που έρχονταν*. Επιπλέον οι αλλαγές στα Βαλκάνια ανέτρεψαν ισορροπίες επωφελείς για την Ελλάδα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το ζήτημα της ΠΓΔΜ που προέκυψε από τις διεκδικήσεις του συγκεκριμένου κράτους κατά της Ελλάδας, ένα θέμα που παραμένει ανοιχτό. Παράλληλα η ελληνική διπλωματία δραστηριοποιήθηκε αυτή την περίοδο με σκοπό την ένταξη των βαλκανικών χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θεωρώντας ότι θα αποτελέσει προϋπόθεση για τη σταθερότητα και την ανάπτυξη στην περιοχή των Βαλκανίων.

---

¹² Έφη Γαζή, Εφ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 25/07/10.

2.2. Δεκαετία του '70- Ο μύθος μιας εποχής

2.2.1. Η ατμόσφαιρα και το κλίμα της δεκαετίας όπως τα βίωσαν οι νέοι ποιητές

Μις Ελλάς η Σιωπή/ Σταρ Ελλάς η Βία/ κι η μαντάμ «επανάσταση» πρώτη Κυρία στην Ελλάδα.

Μ. Πρατικάκης, *Ποίηση 1971-74*. Εκδόσεις 70- Πλανήτης, Αθήνα, 1974, σελ. 44.

Για την ατμόσφαιρα της εποχής στη δεκαετία του '70 έχουν μιλήσει και γράψει οι περισσότεροι από τους ποιητές αυτής της γενιάς με διάφορες αφορμές. Μας δίνεται η ευκαιρία έτσι να αντιληφθούμε την επίδραση της πάνω τους, όπως και της πόλης που συναντιούνται οι περισσότεροι, της Αθήνας, στην οποία μπορεί κανείς να ζήσει εντονότερα όλα τα σημαντικά που συντελούνται στην Ελλάδα του '60 -70. Μια εποχή δύσκολη, καταραμένη, κατηφορική την είπαν στα ποιήματά τους, αλλά και για άλλους λόγους μαγική, σχεδόν μυθική, γεμάτη από τα νιάτα τους, με τα όνειρα, τον ενθουσιασμό, την αποκοτιά και τη θλίψη. Πολύτιμες μαρτυρίες, τρυφερές αναμνήσεις, νοσταλγικές καταθέσεις από τη ζωή φίλων μιας μεγάλης παρέας θα βρούμε στα κείμενά τους.

Για όσους ζουν στην Αθήνα, η ζωή στη μικρή περιμετρική του κέντρου της - ο τίτλος της πρώτης ποιητικής συλλογής του Γ. Κοντού *Περιμετρική* τη δική της ζωή μεταφέρει- είναι η δική τους μαγική καθημερινότητα. Κοινά στέκια, κοινές συντροφιάς, ανάλογες ανησυχίες. Η αγάπη για την τέχνη και την ποίηση και οι ατέλειωτες συζητήσεις, η αγάπη της μουσικής του Θεοδωράκη και του Χατζηδάκη, του Σαβόπουλου και του Μαρκόπουλου τους ενώνουν. Οι μπουάτ, *μαγική συνομιλία των αρχαγγέλων* κατά το Δ. Ιατρόπουλο, οι Εσπερίδες στην Πλάκα με το Γ. Αργύρη και το Λ. Παπά, ο Γ. Ζωγράφος, χαρακτήρισαν μια εποχή κι αποτέλεσαν λυτρωτικές διεξόδους των νέων στα χρόνια της δικτατορίας. Το σημαντικό και το καινούργιο ήταν πως *μπουάτ χωρίς ποιητή δε γινόταν* όπως συνεχίζει να υποστηρίζει ο Ιατρόπουλος, που κυριάρχησε με τη δυναμική παρουσία ως ποιητής και στιχουργός. Το Νέο κύμα στη μουσική ξεκίνησε από την ποίηση, αλλά και την επανατροφοδότησε με το λυρισμό και την ευαισθησία του, όπως αποκαλύπτεται στα πρώτα, νεανικά ποιητικά σκιρτήματα ποιητών και της γενιάς του '70, στη δεκαετία του '60. Άλλωστε ο Δ. Ιατρόπουλος και ο Γ. Κακουλίδης, ποιητές αυτής της γενιάς,

είναι και πολύ καλοί στιχουργοί. Σφραγίζονται από την πολιτική κατάσταση στον τόπο τους, αλλά και στον κόσμο γύρω τους που δεν τους αφήνει αδιάφορους. «Με κάποιον τρόπο έχουν γνωρίσει τα σημαντικά πολιτικά γεγονότα που επηρεάζουν την τότε νεολαία, (Κούβα, Βιετνάμ, δολοφονίες των Τζον και Ρόμπερτ Κέννεντυ, του Μάρτιν Λούθερ Κίνγκ, του Λαμπράκη, γκερίλα στη Νότιο Αμερική, πολιτιστική επανάσταση, παλαιστινιακό, Χούντα της Ελλάδας και της Χιλής, Απρίλη της Πράγας κι εισβολή των Ρώσων, Μάη του '68, κ.ο.κ.). / . . ./ ευρύτερα κινήματα στα οποία είχαν τη δυνατότητα να συμμετέχουν ή έστω να γνωρίσουν από κοντά, όπως οι κινητοποιήσεις για την ειρήνη και τον αφοπλισμό, το φοιτητικό κίνημα, το φεμινιστικό κίνημα, η σεξουαλική απελευθέρωση, η αντι- ψυχιατρική, τα εναλλακτικά αριστερά κινήματα, τα παιδιά των λουλουδιών κλπ. Έχουμε να κάνουμε δηλαδή εδώ, όχι μόνον με γεγονότα αλλά κυρίως με καταστάσεις, η ένταση κι η επιτάχυνση των οποίων προκαλούν διεθνείς ρήξεις κι ανατροπές, και συνιστούν μια ριζική στροφή στην ιστορία που έρχεται να σφραγίσει οριστικά το τέλος μιας εποχής, την οποία μέχρι τότε χαρακτήριζαν οι παγκόσμιοι πόλεμοι και ο στόχος μιας παγκόσμιας πολιτικής κι ιδεολογικής ηγεμονίας»¹³. Είναι η εποχή που το άτομο τολμά να τα πει όλα, ανησυχώντας για μια εξέλιξη που δε ζητά τη συγκατάθεσή του, γεμάτο αγωνία για την ταυτότητα ενός κόσμου που κατακλύζεται από αντιφατικά μηνύματα καταναλωτισμού και αντικαταναλωτισμού, μόδας και αντιμόδας, απόρριψης του μοντέρνου και γέννησης του μεταμοντέρνου. Είναι η εποχή που το άτομο αναζητά επίσης την προσωπική του υπαρξιακή ταυτότητα μέσα στο πλέγμα των κυρίαρχων αξιών που θεσπίζει η νέα τάξη πραγμάτων τόσο στα χρόνια της δικτατορίας, αλλά και στα αδικαίωτα της μεταπολίτευσης. Εποχή μεγάλων αναζητήσεων, υψηλών προσδοκιών, με πρωταρχική την προσμονή της ουτοπίας και του διαφορετικού που μεγάλωσε όπως έδειξε η πορεία στις αυταπάτες τους για κάτι διαφορετικό. Ένας Γκοντό που δεν ήρθε ποτέ έχει κατατεθεί έντονα στην ποίησή τους, ήδη από τις πρώτες- πρώτες αδιαμόρφωτες ακόμα συλλογές, όπως και η δίψα για νέες εμπειρίες. Τι να πρωτοαναφέρει κανείς. Το Χνάρι σημείο αναφοράς, είτε ως μπουάτ, είτε ως βιβλιοπωλείο αργότερα, τα βιβλιοπωλεία τους, Αλόνησος¹⁴ και

¹³ *Μεγάλη Αναταραχή, 5 Ουτοπίες στο '70 λίγο πριν – λίγο μετά*, Πάτρα Πολιτιστική Πρωτεύουσα Ευρώπης 2006: Ν. Ζαχαρόπουλος, «Διαφορά και ανατροπή, Η γενιά του '70 στην Ελλάδα και η σημασία της για τις εικαστικές τέχνες», σ. 251.

¹⁴ *Εκ των υστέρων. 19+1*. Επιμέλεια: Δημήτρης Παπαχρήστος. Εκδ. Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, Γιώργος Μαρκόπουλος, «Χωρίς τίτλο», σελ. 97-98 : «Έτσι μια σειρά νέων πραγμάτων και συγγραφέων πρωτόγνωρων έμελλε να υποστηρίξει το ηθικό μου: η συνέπεια λόγων και πράξης των επαναστατών του διεθνούς κινήματος της εποχής εκείνης, τα βιβλία του Έρνεστ Μαντέλ, του Πολ

Ηνίοχος, τους εκδοτικούς οίκους Κέδρο, Κάλβο, τις πρώτες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις στο Χαγιάτι μετά το '67, τις εκδηλώσεις του Λωτού και του Καλλιτεχνικού πνευματικού Κέντρου Ώρα, τη Γκαλερί Άστορ, το Studio του Καψάσκη- στέκι κάθε ψαγμένου σινεφίλ της εποχής, τις προβολές του *Γούντστοκ* και του *Ξένοιαστος Καβαλάρη* που λειτουργούν και συμβολικά ως πράξεις με πολιτικό περιεχόμενο στη δικτατορική Αθήνα, λόγω της μαζικής συμμετοχής των νέων, το θέατρο του παράλογου και το νεοελληνικό θέατρο στο Πειραματικό της Μριέττας Ριάλδη, το Ελεύθερο Θέατρο, το Θέατρο Έρευνας του Δ. Ποταμίτη, την ανάδειξη εναλλακτικών μορφών σκέψης και τέχνης, την σημαντική προσφορά της Διεθνούς Βιβλιοθήκης του Χ. Κωνταντινίδη, τα έντυπα του Λ. Χρηστάκη – μιας σημαντικής αντιεξουσιαστικής, αντισυμβατικής παρουσίας που κυριάρχησε στο χώρο του underground και προκάλεσε ποικιλοτρόπως, τον ερχομό του Γκίνσμπεργκ, τα περιοδικά τους, το Τραμ που ξεκίνησε απ' τη Θεσσαλονίκη και πήρε μαζί του, στις καλλιτεχνικές διαδρομές του πολύ κόσμο, κι από την Αθήνα, η Υδρία στην Πάτρα που μάζεψε κοντά της τους νέους, γεμάτους όρεξη για δημιουργία, ποιητές και πεζογράφους, οι εικαστικές τέχνες που τόλμησαν νέες προτάσεις συντονισμένες στο πνεύμα μιας ανατρεπτικής ουτοπίας που μεσουράνησε στη μεγάλη αναταραχή της δεκαετίας του '70. Όλα αυτά και πολλά ακόμα¹⁵ είναι η ζωντανή πραγματικότητα, η

Σουίζι, της Τζόαν Ρόμπινσον, του Ράιτ Μιλς, του Ρεζί Ντεμπρέ και του Ντανιέλ Γκερέν, για να περιοριστούμε μόνο στους ξένους, μια και μ' αυτούς ήταν δύσκολο να επικοινωνήσουμε, και αυτούς προσπαθήσαμε να γνωρίσουμε και να μελετήσουμε, τόσο μέσα από τις παρέες μας, όσο και μέσα από το βιβλιοπωλείο «Αλόνησος», που είχαμε ανοίξει στην οδό Σπύρου Τρικούπη 36, κοντά στα Εξάρχεια, με άλλους δυο συναδέλφους (Μιχάλη Μαζαράκη και Γιάννη Καούρη). Αυτό το τελευταίο όμως, μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου δε στάθηκε δυνατό να συνεχίσει την πορεία του, η οποία άλλωστε θα τελείωνε έτσι κι αλλιώς τον Ιούλιο του 1974, μια και τυπικά εξέλιπαν όλοι οι λόγοι εκείνοι, οι οποίοι θα δικαιολογούσαν τη συντήρησή του. (Καμιά φορά, ακόμη και τώρα, συγκινούμαι βαθύτατα όταν βρίσκομαι στο φουαγιέ του θεάτρου της οδού Κεφαλληνίας 16, που στεγαζόταν τότε το « Ανοιχτό Θέατρο» του Γιώργου Μιχαηλίδη, και που μέσα σε μια νύχτα ο ηθοποιός του θιάσου Θανάσης Μιχαλάς μετέφερε όλα τα βιβλία και τα πουλούσε προς διευκόλυνσή μας έκτοτε, σε κάθε διάλειμμα, στον πάγκο.)»

¹⁵ Ενδεικτική αναφορά κάποιων εκδηλώσεων:

Η Ε. Στριγγάρη το 1969 εξέδωσε το περιοδικό **ΚΙΒΩΤΟΣ ΤΕΧΝΗΣ** και ανήκε στην ομάδα που έκανε τις πρώτες καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, μετά τον Απρίλη του '67, στο Χαγιάτι.

Το περιοδικό **Λωτός** οργανώνει στην Αίθουσα Κωστή Παλαμά του Κέντρου Σπουδών Γ. Δολιανίτη(Σίνα 6, 1^{ος} όροφος) **εβδομάδα ξένης ποίησης** το Μάιο του 1969.

Από Δευτέρα 5 Μαΐου μέχρι και Σάββατο 10 Μαΐου, κάθε μέρα στις 8.30μ.μ, παρουσιάστηκαν : ποιήματα Αμερικανών ποιητών και ακολούθησε συζήτηση με τον Kimon Friar, Ινδική ποίηση από την Αφροδίτη Πουρνάρη, ποίηση της Αργεντινής από τη Μαρία Λαϊνά, Αγγλική ποίηση από τον Νίκο Γερμανάκο, Γερμανική ποίηση από τον Alexander Schmidt και Ιαπωνική ποίηση από την Ολυμπία Καράγιωργα.

Επίσης παρουσιάζει μια σειρά από ομιλίες (από 24 Οκτωβρίου 1969 μέχρι 19 Δεκεμβρίου 1969) σε συνεργασία με το Πειραματικό Θέατρο Μαριέττας Ριάλδη (Ακαδημίας 28) . Για να έχουμε μια εικόνα των ενδιαφερόντων του περιοδικού και του χώρου των νέων που εκφράζει αναφέρουμε τους ομιλητές

και τα θέματα που παρουσιάστηκαν από 24 Οκτωβρίου 1969 μέχρι και 19 Δεκεμβρίου 1969: Τζίνα Πολίτη «Σκέψεις για τον GODOT», Δημήτρης Ιατρόπουλος «GEORG TRAKL (Αυστριακός ποιητής 1887-1914), KIMON FRIAR «Τα πέτρινα μάτια της Μέδουσας», Ν. C. GERMANAKOS «W.H. AUDEN- D. H. LAURENCE- DYLAN TOMAS», Ολυμπία Καράγιωργα «Γ. Σαραντάρης», Δημήτρης Παναγιωτάτος «Το αστυνομικό μυθιστόρημα», Σπύρος Παπαδόπουλος «Από τη κρύπτη στη κατοικία και πότε θα φτάσουμε», Αλέκα Χρυσού «Το Σύγχρονο Ελληνικό Θέατρο», Βασίλης Τενίδης «Προβλήματα και Προοπτικές του Ελληνικού Τραγουδιού»

Σε μια εποχή που η λογοτεχνία ήταν ακόμα υπόθεση «περιθωριακή» η «ΩΡΑ» άρχισε από το 1970 να οργανώνει τις γνωστές «Συναντήσεις Νέων Δημιουργών». Το σύνολο των νέων τότε ποιητών, πεζογράφων και θεατρικών συγγραφέων, βρήκαν εκεί βήμα επικοινωνίας με το λογοτεχνικό κοινό.

Τον πρώτο χρόνο της δικτατορίας, 1967, ο Σωκράτης Καψάσκης άνοιξε την κινηματογραφική αίθουσα τέχνης «**Στούντιο**», προβάλλοντας ποιοτικές, ριζοσπαστικές, πρωτοποριακές ταινίες από το παγκόσμιο σινεμά. Μετέτρεψε αυτήν την αίθουσα στην πλατεία Αμερικής σε στέκι κάθε ψαγμένου σινεφίλ της εποχής.

Αρκετοί από τους νέους συμμετέχουν σε πνευματικές κινήσεις της εποχής. Αναφέρονται οι *Ελληνική Πνευματική Ένωση Νέων*, η *Ομάδα Νέων Ελλήνων Λογοτεχνών*, η *Πνευματική Κίνηση Νέων* και η *Ελληνική Ποιητική Εταιρεία*. Ο ρόλος τους είναι αμφιλεγόμενος την εποχή αυτή. Στην πλειοψηφία τους λειτουργούσαν περιοδικά, σε αρκετές περιπτώσεις ως χώροι παραλογοτεχνίας, που δεν υποστηρίζονταν από σημαντικούς, αναγνωρισμένους ανθρώπους της τέχνης, ενώ κάποιες ενέχονται ως φιλικά προσκείμενες στο χουντικό καθεστώς. Στις εξαιρέσεις ανήκει η *Ελληνοευρωπαϊκή Κίνηση Νέων*, «που δημιουργείται το 1971 και συσπειρώνει τα πιο γνωστά μετέπειτα στελέχη του φοιτητικού αντιδικτατορικού κινήματος» και η οποία έκανε σοβαρές εκδηλώσεις με μεγάλη απήχηση, όπως για παράδειγμα για τον ποιητή Λευτέρη Κανέλλη που αποτελούσε ποιητική παρουσία με ακτινοβολία την εποχή αυτή. Ανάλογου ενδιαφέροντος και η *Εταιρεία Μελέτης Ελληνικών Προβλημάτων*. Στις πλέον χαρακτηριστικές της δράσεις η εκδήλωση το Μάρτιο του 1972 στην οποία ήταν προσκεκλημένος ο Γερμανός συγγραφέας Γκύντερ Γκρας για να μιλήσει με θέμα «Ευρώπη- NATO- Δημοκρατία». «Ο Γκρας στην ομιλία του με οξύτητα αναφέρθηκε στις πολιτικές συνθήκες της Ελλάδας, γεγονός που προκάλεσε την αντίδραση του Β. Σταματόπουλου, ο οποίος προσκάλεσε το Γερμανό συγγραφέα σε συζήτηση από την τηλεόραση. Ο Γκρας αρνείται λέγοντας ότι δεν μπορεί να συζητήσει μ' έναν αντιδημοκράτη και μάλιστα μέσω της τηλεόρασης που ελέγχεται από τις δικτατορικές Αρχές. Δίνει όμως συνέντευξη τύπου και εξηγεί τις απόψεις του για το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου. Δεν είναι τυχαίο ότι με απόφαση του Πρωτοδικείου Αθηνών διαλύονται και οι δυο το Μάιο του 1972, διότι «παρεξέκλιναν του σκοπού των». Και τα δυο σωματεία αντιπροσώπευαν τις πρώτες συλλογικές προσπάθειες να συζητηθούν, να ακουστούν και να προβληματίσουν σοβαρά ζητήματα της εποχής και της χώρας» (βλπ. σχετικά Ε. Χουζούρη, «Κραυγές και ψίθυροι της απριλιανής επταετίας. Αναδρομή στις πολιτιστικές αντιστάσεις κατά της δικτατορίας». Περιοδικό *Τέταρτο*, Απρίλιος 1987)

Έχοντας υπόψη και το έργο της *Ε.Π.Ε.Α.Ν.* (*Εταιρεία Πνευματικής και Επιστημονικής Αναπτύξεως*), παρατηρούμε πως επιθυμούν να λειτουργήσουν ως εστίες πνευματικής συσπείρωσης για τους νέους χωρίς πολιτικό στόχο. Στο εκδοτικό της έργο συμπεριλαμβάνεται και ο *20^{ος} Αιώνας*, Περιοδική έκδοση πνευματικού προσανατολισμού και γενικής έρευνας της *Ε.Π.Ε.Α.Ν.* Στην Επιτροπή εκδόσεως του περιοδικού βρίσκουμε δυο αντιπροσωπευτικούς ποιητές της γενιάς του '70, ιδιαίτερα δραστήριους αυτή την εποχή, τον Στέφανο Μπεκατώρο (διευθυντή) και τον Αλέκο Φλωράκη (επιμελητή συντάξεως). Επίσης στα περιεχόμενα του 21^{ου} τεύχους προαναγγέλλονται συνεργασίες των Δημήτρη Ιατρόπουλου, *Η Unia mystica και οι εραστές του απολύτου* (μια δοκιμή) και Γιώργου Μαρκόπουλου, *Ένας κόσμος της οδύνης* (διήγημα). Στο χαιρετισμό του στην πρώτη εκδήλωση του Λογοτεχνικού τμήματος της *Ε.Π.Ε.Α.Ν.*, αφιερωμένη στον ποιητή Φοίβο Δέλη, ο γενικός πρόεδρος της Κ. Μερδενισιάνος αναφέρει χαρακτηριστικά : «Τον τελευταίο καιρό (δε θάναι πιο πολύ από δυο χρόνια) έχει παρατηρηθεί μια δράση των νέων ανθρώπων με σκοπό την προβολή των λογοτεχνών της νέας γενιάς, που δημιουργούν σήμερα στην πατρίδα μας μια νέα λογοτεχνία.

Ποια είναι η μορφή της νέας αυτής λογοτεχνίας; Είναι δουλειά του ιστορικού του μέλλοντος η απάντηση αυτή. Ιδιαίτερα στην ποίηση η κίνηση αυτή παρουσιάζεται εντονότερη: Ποιητικές συλλογές κυκλοφορούν συνεχώς, περιοδικά που επιμελούνται νέοι, ποιητικές βραδυές με ανάγνωση έργων νέων λογοτεχνών κ.α.

Μέσα στα ίδια πλαίσια ξεκινά από σήμερα μια ανάλογη προσπάθεια το Λογοτεχνικό τμήμα της *Ε.Π.Ε.Α.Ν.*. Για τον σκοπό αυτό καλούμε σήμερα όλες τις ομάδες νέων που δρουν τούτο τον καιρό, να συνεργασθούν με αγάπη και ειλικρίνεια. Έτσι μονάχα θα δούμε κάτι καλό. Κοντά μας υπάρχουν σίγουρα οι χαρισματικοί νέοι, που θα φέρουν

καθημερινότητα αυτής της γενιάς στη δεκαετία του '70 και αποκαλύπτουν μια γενιά δημιουργών ανήσυχη, δυναμική, με πνευματικές και αισθητικές αναζητήσεις στα όρια μιας *ultra νεοτερικότητας*¹⁶, και με την τέχνη αξεδιάλυτα δεμένη με τη ζωή, ανάγκη υπαρξιακή και στάση πολιτική.

Για να ολοκληρώσουμε την εικόνα της πνευματικής ατμόσφαιρας στην Ελλάδα στη δεκαετία του '70 είναι ενδιαφέρον να αναφερθούμε και στην ύπαρξη μιας άλλης αθέατης Ελλάδας, που εκφράζει τις προσπάθειες κάποιων δημιουργών να μεταλαμπαδεύσουν και να αφομοιώσουν πρωτοποριακές τάσεις και εναλλακτικούς τρόπους σκέψης, μολιάζοντας και γονιμοποιώντας τις δεσπόμενες τάσεις της τέχνης στην ελληνική πραγματικότητα. Μετά την απόπειρα του περ. *Πάλι- Ένα τετράδιο αναζητήσεων* που σταμάτησε η δικτατορία, ανήσυχοι δημιουργοί-στοχαστές, καλλιτέχνες, ποιητές, εικαστικοί, σκηνοθέτες συνέχιζαν να εκφράζονται ελεύθερα, αδιαφορώντας για τις κυρίαρχες τάσεις και την όποια κοινωνική αναγνώρισή τους, στο περιθώριο της επίσημης καλλιτεχνικής πραγματικότητας. Στην κατεύθυνση αυτοί κινήθηκαν και εκδοτικοί οίκοι όπως η Διεθνής Βιβλιοθήκη, ο Ελεύθερος Τύπος, η Απόπειρα, ο Έρασμος, που πρόσφεραν βιβλία που ήταν πρωτάκουστα μέχρι τότε, όπως των Γκυ Ντεμπόρ, Μπακούνιν, Μάρξ, Μπουκόφσκι, Γκίνσμπουργκ, Τόμας Μαν, Μπλεζ Σαντράρ, Ανρί Λεφέβρ. Η συμβολή του Λ. Χρηστάκη μέσα από τα περιοδικά του Κούρος, Panderma, Ιδεοδρόμιο, και τις «Εκδόσεις της Μη Άμεσης Επανάστασης» υπήρξε εξαιρετικά σημαντική. Έντυπα πολιτικής δράσης και κουλτούρας επέδρασαν καταλυτικά σε σημαντική μερίδα των νέων και έδωσαν βήμα σε αρκετούς ποιητές της γενιάς του '70. Δεν έλειψαν κι εδώ

κάτι νέο στον καιρό και στον τόπο μας. Βοηθείστε τους, δώστε τους τη δύναμη, θυσιάστε κάθε εγωισμό. Ο αληθινός δημιουργός πρέπει πάντα να πηγαίνει μπροστά.» (Φοίβος Δέλφης, Ο Νεοδελφικός ποιητής. Τιμητικό αφιέρωμα του Λογοτεχνικού Τμήματος της Ε.Π.Ε.Α.Ν. Εκδόσεις Ε.Π.Ε.Α.Ν., Αθήνα, 1970, σελ.5-6).

Μιλώντας για τους λόγους που ερμηνεύουν την παρουσία των νέων στην *Ε.Π.Ε.Α.Ν.* ο Γ. Θεοχάρης, ποιητής αυτής της γενιάς, ο οποίος συμμετείχε σε εκδηλώσεις της, αναφέρεται στην ανάγκη του να βρίσκεται με τους συνομηλικούς τους, να συζητούν ό,τι γράφουν, και να αναφέρονται και στην πολιτική κατάσταση. Γι' αυτόν ήταν «ζητούμενο της ψυχικής ισορροπίας των νέων στα 19 και 20 χρόνια τους αυτές οι συναντήσεις που τους έδιναν την ευκαιρία να γνωρίσουν πράγματα σημαντικά, να βρίσκονται σε συνάξεις φιλικές με μεγαλύτερους τους ποιητές, να ακούνε απαγορευμένα για την εποχή ακούσματα, π.χ. Άξιον Εστί μελοποιημένο από το Θεοδωράκη, να τολμούν τα πρώτα ποιητικά τους ξεκινήματα μαζί με συνομηλικούς τους». Κάτι τέτοιο όμως αποτελεί επιδίωξη διακριτικών, αφανών κύκλων φίλων και δεν χαρακτηρίζει γενικότερα τις δραστηριότητες αυτών των κινήσεων.

Έντονα αμφισβητούμενος ο ρόλος της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης που σε συνδυασμό με την υποτροφία Φόρντ υποστηρίχθηκε ότι λειτούργησε προβοκατόρικα, εκμεταλλευόμενη τους νέους της εποχής στην προσπάθειά της να αποπροσανατολίσει και να συγκαλύψει το ρόλο της Αμερικής στη στήριξη του χουντικού καθεστώτος.

¹⁶ Ο όρος από τον Α. Ζήρα σε κείμενό του για τον Παγουλάτο που παρατίθεται.

τα στέκια της εναλλακτικής σκέψης, το βιβλιοπωλείο Χνάρι, το Pop eleven, βιβλιοπωλείο –δισκοπωλείο του Τ. Φαληρέα και αρκετά ακόμα.¹⁷

¹⁷ Αρκετά κατατοπιστική η παρουσίαση του ΓΙΩΡΓΟΥ ΙΚΑΡΟΥ ΜΠΑΜΠΑΣΑΚΗ, *ΜΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΟΡΑΤΗ ΑΛΛΑ ΑΘΕΑΤΗ*. Εγκυκλοπαίδεια rocket-Δομή, Ελλάδα, Τόμος Ι, Ιστορία-Πολιτισμός, σελ. 533-535 : «Νέοι άνθρωποι, στοχαστές καλλιτέχνες, ανήσυχοι θεωρητικοί, άρχισαν να σκέφτονται και να εκφράζοντα, στο περιθώριο της λεγόμενης επίσημης πραγματικότητας, «σιγά – σιγά στην αρχή μετά απότομα» όπως έλεγε και ο Έρνεστ Χέμινγουεϊ. Σημαντική ήταν η ίδρυση του εκδοτικού οίκου «Διεθνής Βιβλιοθήκη» και του βιβλιοπωλείου «Μαύρο Ρόδο» του οίκου αυτού. Ο αείμνηστος Χρήστος Κωνσταντινίδης ήταν η ψυχή της Διεθνούς Βιβλιοθήκης και φρόντισε για την έκδοση και διάδοση πρωτάκουστών έως εκείνη την εποχή τίτλων, όπως Η κοινωνία του θεάματος του Γκι Ντεμπόρ, Άγνωστη επανάσταση του Βολίν και έργα των Ρόζα Λούξεμπουργκ, Καρλ Μαρξ, Μιχαήλ Μπακούνιν, Τζορτζ Οργουέλ, Τζέρι Ρούμπιν, Αμπί Χοφμαν, κá. Σχεδόν παράλληλα προς τη Διεθνή Βιβλιοθήκη και με παρεμφερή προσανατολισμό, δραστηριοποιήθηκε ο οίκος «Ελεύθερος Τύπος» του Γιώργου Γαρμπί, που μας προσέφερε έργα του Ραούλ Βανεγκέμ, του Πιοτρ Κροπότκιν, του Γκι Ντεμπόρ. Του Ενρίκο Μαλάτεστα, αλλά και, πέραν των βιβλίων πολιτικής σκέψης, έργα σχετικά με την πρωτοπορίες του εικοστού αιώνα, τον υπερρεαλισμό και το νταντά, καθώς και μεστά νοήματος μυθιστορήματα και ποιητικές συλλογές. Οι εκδόσεις «Απόπειρα», του Σαράντου Κορωνάκου και του Λεωνίδα Καραγκούνη ειδικεύτηκαν στην έκδοση έργων της λεγόμενης underground σκηνης και τις γενιάς των μιτ, όπως Τσαρλς Μπουκόφσκι, Άλεν Γκίνσμπεργκ, Γουίλιαμ Μπάροους, Λόρενς Φερλγκέτι, Πολ Μπόουλς κ. α., επιμένοντας στις φροντισμένες μεταφράσεις και στην καλή αισθητική του κάθε τόμου, καταφέρνοντας έτσι να διαπλάσουν ένα φανατικό κοινό. Ταυτόχρονα, δραστηριοποιήθηκε εκ νέου μια παρέα ποιητών και διανοούμενων που είχε περάσει από την ιστορική Επιθεώρηση Τέχνης, και αμέσως μετά τη δικτατορία εξέδωσε ένα νέο έντυπο, τις «Σημειώσεις» και έστησε τον ποιοτικό εκδοτικό οίκο «Ερασμος». Οι κεντρικές μορφές της παρέας των Σημειώσεων (Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Μάριος Μαρκίδης, Στέφανος Ροζάνης και Βύρων Λεοντάρης) δεν έπαψαν να συνδυάζουν την ποίηση με το δοκίμιο και τον φιλοσοφικό στοχασμό με την κοινωνική κριτική, προσφέροντας κείμενα που αντέχουν στο χρόνο και συλλαμβάνουν τους κοινωνικούς κραδασμούς και τα δεινά της εποχής με μεγάλη ενάργεια και ευαισθησία. Εξέδωσαν από Τόμας Μαν, και Μπλεζ Σαντράρ μέχρι Χάνα Άρεντ και Ανρί Λεφέβρ, τροφοδοτώντας τους διανοούμενους και τους φιλέρευνους πολίτες με υλικό για υψηλής στάθμης συζητήσεις. Άλλη μια τέτοια αυτόνομη και ανεξάρτητη φωνή, που κατάφερε να δημιουργήσει σχολή και να επηρεάσει καταλυτικά μια σημαντική μερίδα του φοιτητικού χώρου είναι ο Λεωνίδας Χρηστάκης. Υπερδραστήριος στην αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων σκέψης και ζωής, εκσκαφέας των άγνωστων γαιών και χαρτογράφος του χάους της σύγχρονης ζωής, ο Χρηστάκης εξέδωσε πολλά έντυπα πολιτικής δράσης και κουλτούρας με σημαντικότερο το «Ιδεοδρόμιο», ένα είδος δεκαπενθήμερης εφημερίδας, όπου παρουσιάστηκαν δεκάδες ρεύματα σκέψης σχεδόν άγνωστα στην Ελλάδα ενώ συνάμα έδωσε την ευκαιρία να εκφραστούν με απολύτως ελεύθερο τρόπο δεκάδες νέοι Έλληνες καλλιτέχνες, ποιητές, στοχαστές, επαναστάτες, ακόμη και απλώς ιδιόρρυθμοι τύποι με κάποιο ενδιαφέρον. Το «Ιδεοδρόμιο» δεν ήταν απλώς ένα ακόμη περιοδικό: από τους πρώτους μήνες της κυκλοφορίας του, διαμόρφωσε ένα άτυπο αλλά δυναμικό κίνημα στον νεαρόκοσμο και στους φοιτητικούς κύκλους. Παράλληλα, ο Χρηστάκης έστησε τον εκδοτικό οίκο «Εκδόσεις της Μη Άμεσης Επανάστασης», ένα φορέα που παρουσίασε πολλά αιχμηρά κείμενα πολιτικής σκέψης, εικαστικής παρέμβασης αλλά και πεζογραφία και ποίηση. Αξίζει να γίνει μνεία και σε ορισμένα στέκια που άνθιζε η εναλλακτική σκέψη και διεξάγονταν πολλές συζητήσεις στο περιθώριο της επίσημης πολιτικής και πολιτισμικής ζωής. Ένα από αυτά ήταν το δισκοπωλείο και βιβλιοπωλείο «Pop Eleven» του αείμνηστου Τάσου Φαληρέα και του αδερφού του Γρηγόρη Φαληρέα, όπου μπορούσες να βρεις ό, τι πιο προωθημένο παρουσιαζόταν στον δισκογραφικό τομέα, ενώ το βιβλιοπωλείο που διηύθυνε ο αείμνηστος Κώστας Γιαννακόπουλος, υπήρχαν σπάνιες εκδόσεις για το ροκ, τα μπλουζ και την τζαζ, αλλά και όλα τα ανεξάρτητα και πρωτοποριακά έντυπα που κυκλοφορούσαν. Άλλα τέτοια στέκια ήταν το βιβλιοπωλείο «Ψάθινο καρότο», το βιβλιοπωλείο «Χνάρι», το καφενείο «Ρεφραίν», το μπαρ «Ιπποπόταμος» και η μουάτ «Τιπούκειτος». Αρκετοί έλληνες δημιουργοί παρέμειναν για μεγάλο χρονικό διάστημα στο περιθώριο, μια που το έργο τους δεν μπορούσε να εξυπηρετήσει πολιτικές σκοπιμότητες, και έτσι αποκλείστηκε συστηματικά από το ευρύ κοινό. Οι δημιουργοί αυτοί επέμειναν σθεναρά στην απόφασή τους να εκφράσουν ελεύθερα όσα τους απασχολούσαν, αδιαφορώντας για τις κυρίαρχες τάσεις πηγαίνοντας ενάντια στο κύριο ρεύμα. Ο σκηνοθέτης Κώστας Σφήκας, μια ευγενική και εξόχως καλλιεργημένη μορφή, μας έδωσε το σκανδαλώδες «Μοντέλο» μια πειραματική κινηματογραφική ταινία που αναλύει τις θέσεις του

2.2.2. Μαρτυρίες μιας εποχής

Με τον καλύτερο τρόπο για την ατμόσφαιρα και το μύθο της εποχής που σφράγισε τη νιότη τους, έθρεψε τα όνειρά τους, μιλούν οι ίδιοι οι ποιητές αυτής της γενιάς, της γενιάς του '70. Οι **Μαρτυρίες** τους που ακολουθούν δεν πληροφορούν απλώς, μεταφέρουν το αίσθημα της εποχής.

Ο Γιώργος Μαρκόπουλος, θα γράψει για την Αθήνα του '60, στην οποία βρέθηκε κι αυτός, παιδί της επαρχίας, όπως και αρκετοί ακόμα νέοι της εποχής του: «Στην Αθήνα ήρθαμε στις αρχές της δεκαετίας του '60. Την εποχή, δηλαδή, που οι εγκέφαλοι της εξουσίας είχαν αποφασίσει ότι έπρεπε τα καλύτερα παιδιά της υπόλοιπης Ελλάδας να τροφοδοτήσουν με την άδολη νεότητά τους, αλλά και με τα χέρια τους (πρωτίστως) την εκβιομηχάνιση και την μπάσταρδη «ανοικοδόμηση». Έτσι, λοιπόν, τα κουβάλησαν πάραυτα στις γκαρσονιέρες και στα υπόγεια, τόσο που τις ώρες της σκόλης, από τον ένα χρόνο στον άλλο, τους έβλεπες στα πάρκα όλους αυτούς τους παντέρημους, να τριγυρνούν, γυρεύοντας να επανεύρουν τη χαμένη τους ταυτότητα: ορεσίβιοι της Αράχοβας και κουλουράδες της Θράκης, θυρωροί και κλητήρες, γλώσσες κομμένες από την κρημνότητα της πατρίδας και μορφές γλειμμένες από την αυστηρότητα του ανέμου».¹⁸

Στις μαρτυρίες μιας εποχής που μπορούν να αποδώσουν καλύτερα από τον καθένα το κλίμα και την ατμόσφαιρά της έχουν ενδιαφέρον επίσης όσα καταθέτει ο Γιώργος Χ. Θεοχάρης στο κείμενό του « Από το φροντιστήριο Τζουγανάτου στις

Κάρου Μαξ περί φετιχισμού και εμπορεύματος, από το τέταρτο κεφάλαιο του κεφαλαίου. Η ταινία προκάλεσε σάλο, καθώς θεωρήθηκε απολύτως ακατάληπτη, όταν προβλήθηκε στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, σήμερα όμως θεωρείται κλασική στο είδος της και προβάλλεται στο περίφημο MOMA, το Μουσείο Μοντέρνας Τέχνης της Νέας Υόρκης. Ο σκηνοθέτης και μυθιστοριογράφος Νίκος Νικολαΐδης σκανδάλισε για ακριβώς αντίθετους λόγους: μέσα στο σχεδόν ασφυκτικό κλίμα του φαιδρού και παραληρηματικού αντιαμερικανισμού που απλωνόταν στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια, παρουσίασε την ταινία «Τα κουρέλια τραγουδάνε ακόμα», ένα σαρακτικό, αλλά γεμάτο χιούμορ ελεγείο για τη γενιά του ροκ – εν – ρολ, για του έρωτες, τα πάθη και τις φαντασιώσεις μιας συντροφιάς που λάτρεψε τον Τζέιμς Ντιν, τον Μάρλον Μπράντο και τον Έλβις Πρίσλεϊ, που λάτρεψε τα γρήγορα αυτοκίνητα, το ουίσκι και τα αστυνομικά μυθιστορήματα, η ταινία απέσπασε αρνητικές κριτικές από τους τότε κινηματογραφικούς κριτικούς, κέρδισε ωστόσο ένα κοινό που έμεινε πια πιστό στον Νικολαΐδη, ο οποίος μας έδωσε και το εμπνευσμένο μυθιστόρημα *Ο οργανισμένος Βαλκάνιος*, που επίσης απέκτησε πιστούς οπαδούς. . . / Ο εικαστικός καλλιτέχνης Πάνος Κουτρομπούσης, ξάφνιασε ευχάριστα ένα ανήσυχο κοινό με το βιβλίο του «Έν Αγκαλιά ντε Κρισγιαούρτι», όπου συγκέντρωσε τα λεγόμενα ταχυδράματά του- εξαιρετικά σύντομα, σχεδόν ακαριαία, θεατρικά θραύσματα, γραμμένα με ξεκαρδιστικό χιούμορ- και σύντομα πεζογραφήματα γραμμένα σε μια ιδιότυπη γλώσσα, ένα κράμα από τη γλώσσα των φτηνών αστυνομικών αφηγημάτων, των μυθιστορημάτων επιστημονικής φαντασίας και των κόμικς, το ανατρεπτικό χιούμορ του Κουτρομπούση εξακολουθεί να θάλλει και να κερδίζει ολοένα και περισσότερους φίλους». Στη μελέτη του Μπαμπασάκη αναφέρεται επίσης το έργο της Κ. Γώγου, του Μ. Μήτρα, της Μ. Μήτσουρα, της Ε. Σωτηροπούλου και της Σ. Τριανταφύλλου.

¹⁸ *Εκ των υστέρων. 19+1*. Επιμέλεια: Δημήτρης Παπαχρήστος. Εκδ. Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1993, σελ.98 : Γιώργος Μαρκόπουλος, «Χωρίς τίτλο», σελ. 96.

παρυφές της ηλικίας των 50»[άνθη στο φίλο μου Γιώργο Μαρκόπουλο]¹⁹, στο οποίο μας δίνει πληροφορίες για τη ζωή τους στην Αθήνα στις αρχές της δεκαετίας του '70 και μας βάζει στο πνεύμα της εποχής και στον τρόπο που την έζησαν οι νέοι, μέσα από τις φιλικές συντροφίες τους, με κοινές ανησυχίες, ανάλογες ευαισθησίες και βέβαια «αμφισβήτηση του μέλλοντος που μας ετοίμαζαν οι στρατοκράτες»²⁰ όπως χαρακτηριστικά γράφει. Αναφέρει σ' αυτό το κείμενο: «Ήταν Σεπτέμβριος του 1969 όταν στο κλασσικό φροντιστήριο Τζουγανάτου, της οδού Σίνα, βρεθήκαμε με το Γιώργο Μαρκόπουλο στην ίδια αίθουσα προετοιμαζόμενοι για το Πανεπιστήμιο. Είχα μόλις τρεις μήνες πριν κατεβεί στην Αθήνα· ο Γιώργος μερικά χρόνια νωρίτερα. Ταιριάσαμε και δεθήκαμε. Στην ίδια αίθουσα και ο Βασίλης Κουγέας και επισκέπτης μας, στα διαλείμματα, από τη διπλανή ο Γιώργος Μανιώτης- σημαντικές παρουσίες σήμερα στη λογοτεχνία μας./ . . . /Με την παρέα του φροντιστηρίου συνεχίζαμε πολλές φορές μετά τα απογευματινά μαθήματα στα ζαχαροπλαστεία της πλατείας Συντάγματος- σ' εκείνα τα χαμηλοτάβανα κάτω από το επικλινές οδόστρωμα της οδού Όθωνος- και τις νύχτες στις μπουάτ της Πλάκας από τις οποίες επιστρέφοντας μετά τα μεσάνυχτα με τα πόδια στα σπίτια μας τραγουδούσαμε Θεοδωράκη με την ορμή και την αποκοτιά της νεότητάς μας και με το Γιώργο να προβοκάρει τους αστυφύλακες που περιπολούσαν. Θυμάμαι μια νύχτα κατεβαίνοντας την οδό Πανεπιστημίου, στο ύψος της Αρχαιολογικής Εταιρίας, κάποιος από την παρέα αγωνιώντας στην εμφάνιση δυο αστυνομικών ζήτησε να διακόψουμε το τραγούδι αλλά ο Γιώργος τον καθησύχασε λέγοντας: « Μη φοβάσε· τα αγνοούν αυτά τα τραγούδια. Αν τα γνωρίζανε δε θα είχαν γίνει αστυφύλακες». Έτσι διασταυρωθήκαμε με τους φρουρούς της τάξεως υπό τους ήχους της μελωδίας « Χάθηκα μέσα στους δρόμους. . . » από τους «Λιποτάκτες» του Μίκη./ . . . / Σε κάποια στιγμή πιάσαμε δουλειά, στις εκδόσεις ΚΑΛΒΟΣ ο Γιώργος, στον ΚΕΔΡΟ εγώ. Εξ αυτού- εκτός των άλλων ωφελημάτων- αποκτήσαμε και την δυνατότητα να χαρίζουμε ο ένας στον άλλο αντίτυπα των εκδόσεων που σαν υπάλληλοι παίρναμε χωρίς να τα πληρώνουμε. Από αυτή την ανταλλαγή πρωτοδιάβασα: « Το κόκκινο ιππικό» του Ισαάκ Μπάμπελ, τη « Γλώσσα του κινηματογράφου» του Μαρσέλ Μαρτέν, « Τα τραίνα» του Μπόχουμηλ Χράμπαλ, την «Κοινωνική Ιστορία της Τέχνης» του Άρνολντ Χάουζερ και άλλα πολλά. Κι αντίστοιχα ο Γιώργος τα έργα των Βάρναλη, Ρίτσου, Αξιώτη, Τσίρκα και

¹⁹ Περ. *Εμβόλιμον*, τευχ. 37-38, 1999/ *Παρουσίαση του ποιητή Γιώργου Μαρκόπουλου*, σελ. 45-50.

²⁰ Ο.π., σελ. 46.

των νέων τότε συγγραφέων του ΚΕΔΡΟΥ, Χάκα, Αμπατζόγλου, Κουμανταρέα , Λαϊνά κ.α. Γνωρίσαμε προσωπικά τους λογοτέχνες. Επισκεπτόμασταν τον Τ. Τσίρκα στο σπίτι του. Πήγαμε στο νοσοκομείο όταν μια νύχτα έφεραν οι δικτάτορες τον Γιάννη Ρίτσο άρον άρον με ελικόπτερο από την εξορία γιατί κινδύνευε η υγεία του. Πήραμε δυο μπουκέτα λουλούδια, προσπεράσαμε τη φρουρά της εισόδου κι ανεβήκαμε. Ο 18χρονος τότε Γιώργος Μαρκόπουλος ευχόταν «καλή ανάρρωση» σ' έναν σημαντικό ποιητή· πολλά χρόνια αργότερα θα έγραφε για την « Τέταρτη Διάσταση».²¹

Στις πνευματικές ανησυχίες των νέων, τις συντροφικές που τις ένωνε η αγάπη για τη λογοτεχνία στα δύσκολα χρόνια του πνευματικού σκοταδισμού θα αναφερθεί και ο Γ. Μαρκόπουλος, αναφερόμενος στη γνωριμία του με τον Κ. Νικολάκη²², το βιβλιοπωλείο Εκάτη (3^η Σεπτεμβρίου '91) του οποίου αποτέλεσε, όπως θα δούμε, ένα ξεχωριστό χώρο συνάντησης για τους νέους που αγαπούσαν να μοιράζονται την ομορφιά της ποίησης: «Ήταν απογευματάκι του 1968, όταν ρώτησα έναν καλοντυμένο κύριο με μούσι, που άπλωνε το εμπόρευσμά του-βιβλία- στη γωνία των οδών Πατησίων και Χέυδεν, αν είχε κάποιο μυθιστόρημα του Λουντέμη, που αποτελούσε τότε σύνθημα αναγνωρίσεως, και αυτός μου απάντησε πως θα μου το έφερνε.

Σε δυο μέρες πήγα πράγματι και πήρα το βιβλίο και από τότε ο άνθρωπος αυτός, ο Κωστής Νικολάκης- όπως σε κάποια στιγμή μου αποκάλυψε το όνομά του- έγινε ο «έμπιστος», όχι μόνο ο δικός μου αλλά και άλλων φίλων μου, κι έτσι μας προμήθευε κρυφά και σε τιμή «χάρισμα» παλιά τεύχη της Επιθεώρησης Τέχνης, αλλά και κάτι καλαίσθητα τομίδια από σειρές διάφορες του εκδοτικού οίκου «Θεμέλιο».

Επειδή όμως στην Ελλάδα η κακοήθεια είναι φαινόμενο τόσο συνηθισμένο, δεν μπορούσε και στην περίπτωσή μας να μην εκτοξεύσει τα βέλη της· έτσι, η πρώτη μπηχτή προς την πανταχού παρούσα Ασφάλεια έπεσε, με αποτέλεσμα ο υπέροχος αυτός τροφοδότης μας να μετακινηθεί στη μέση της οδού Χέυδεν, με σκοπό προφανώς να απομακρυνθεί από το «πέραςμα» της Πατησίων. Εις μάτην όμως, διότι εκεί ακριβώς έμελλε να γεννηθεί ένα υπολογίσιμο στέκι της εποχής εκείνης, που

²¹ Περ. *Εμβόλιμον*, τευχ. 37-38, 1999/ *Παρουσίαση του ποιητή Γιώργου Μαρκόπουλου*, σελ.45-46.

²²Τα *Ποιήματα που αγαπήσαμε* με επιλογή Γ. Μαρκόπουλου- Κ. Νικολάκη, (εκδ. Εκάτη, Αθήνα, 2009) είναι καρπός αυτών των συναντήσεων , για όσους επιμένουν να συμμετέχουν με τους όρους της νέας εποχής στις *αξέχαστες, ονειρικές μυσταγωγίες* που ξεκίνησαν το 1972.

τόσους και τόσους σε εγρήγορση κράτησε. Εγώ μάλιστα- .../ είχα προαχθεί, θα έλεγα, σε δεξί του χέρι, γι' αυτό έτρεχα, όταν χρειαζόταν, στην αποθήκη του αμέσως, δίπλα στο πατρικό του Μένη Κουμανταρέα./ . ./ Έτρεχα λοιπόν αμέσως στην αποθήκη του Κωστή, σας έλεγα, και έφερνα με κάθε προφύλαξη το ημιπαράνομο υλικό, που είχε παραγγείλει για λογαριασμό του κάποιος - δοκιμασμένος όσο ήταν δυνατόν- πελάτης, και ύστερα πιάναμε κουβέντες φιλολογικές στο δρόμο με τόσους και τόσους εκδότες που σύχναζαν εκεί, δημοσιογράφους ή ποιητές, ενώ ο Κώστας ανάμεσά τους σχεδίαζε και τις δικές του εκδόσεις, όνειρο που πραγματοποίησε- υπό την επωνυμία «Κουλτούρα»- το 1979, στη σειρά των οποίων κυκλοφόρησε βιβλία αρκετά χρήσιμα»²³.

Μεταφέροντας μας το κλίμα των συναντήσεων στην Εκάτη, η αύρα μιας μαγικής εποχής ζει ακόμα: «Ήμασταν άλλοι παιδιά και άλλοι μεγαλύτεροι, όταν στο βιβλιοπωλείο της οδού 3^{ης} Σεπτεμβρίου 91, φεύγοντας και ο τελευταίος βραδινός πελάτης, κλείναμε την πόρτα και, διψασμένοι για ποίηση, διαβάζαμε, διαβάζαμε, ποιήματα μεγάλα σαν πέτρες σε λιμάνια, όπου και τα γερανοφόρα ακόμη παραιτήθηκαν από τις να τις σηκώσουν, ποιήματα «δύστροπα», επίσης, που έπρεπε με κόπο να σπάσεις το κέλυφός τους και να φτάσεις στον πυρήνα, αλλά και ποιήματα «φτωχά», που οι πολλοί τα προσπερνούσαν όπως τους σταθμούς όπου δεν σταματάνε πια τα τραίνα.» Συμπληρώνοντας δε σε άλλο του κείμενο το κέρδος αυτών των συναντήσεων θα γράψει: «εκεί μέσα όχι μόνο περνούσαμε τις περισσότερες ώρες μας, όχι μόνο προμηθευθήκαμε όλα τα εξαντλημένα ήδη βιβλία που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωσή μας, όχι μόνο γνωρίσαμε μια πλειάδα ανθρώπων, με τους περισσότερους εκ των οποίων διατηρούμε ακόμη θερμές σχέσεις, αλλά επιπλέον- και αυτό έχει σημασία- αναπτύξαμε μέσα μας μιαν ευγένεια ψυχής, που μας την επέβαλε έτσι όμορφα το όλο κλίμα της πιο άδολης συντροφικότητάς μας»²⁴.

Ο Γιάννης Κοντός θα ανοίξει *το κουτί με τα θαύματα (αναμνήσεις το λένε άλλοι)* και θα μοιραστεί μαζί μας τη χαρά της μνήμης τους, στα *Ευγενή Μέταλλα*, ένα εξαιρετικό βιβλίο που έχει τη δύναμη να μας μεταφέρει αυθεντικά στο κλίμα και την αίσθηση μιας εποχής, όπως την έζησε όχι μόνο ο συγγραφέας του, ένας νέος ποιητής, αλλά και οι συνομήλικοί του. Θα αναφερθούμε σε ένα μόνο χαρακτηριστικό απόσπασμα. Γράφοντας για το Δημήτρη Ποταμίτη, τη γνωριμία και τη φιλία τους, θα μας μεταφέρει με το δικό του, αυθόρμητο, ποιητικό τρόπο, στο κλίμα και την

²³ Γ. Μαρκόπουλου, *Ιστορικό κέντρο. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2005, σελ. 75-76.*

²⁴ Γ. Μαρκόπουλου, *Ιστορικό κέντρο. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2005, σελ. 77.*

ατμόσφαιρα της εποχής, που ήδη έχουμε γευτεί από τα λόγια του Μαρκόπουλου και του Θεοχάρη. Θα αναφερθεί κατ' αρχάς στην ποίηση του Ποταμίτη πολύ θετικά: «Προχωρημένη γραφή, και ένας από τους κυριότερους πομπούς αυτού που λένε βασική και πρώτη ομάδα της γενιάς του '70 στην ποίηση». Στη συνέχεια, μιλώντας για την προσωπική γνωριμία μαζί του, στην παράσταση *Αφού περάσουν πέντε χρόνια* του Λόρκα, στο Προσκήνιο, που θα αποτελέσει και την αρχή της παρέας τους, θα ξεκινήσει την ιστορία της: «Αρχίσαμε να κάνουμε παρέα. Ήτανε και ο Κίμων Φράιερ που μας μάζευε σπίτι του (σε κείνο το μαγικό σπίτι, Καλλιδρομίου 10, που μου θύμιζε καράβι). Λοιπόν, ταβέρνες, βόλτες, γκαλερί, ποιήματα, συζητήσεις (τότε για ένα διάστημα, ο Δημήτρης δε δούλευε). Είχε ωριμάσει μέσα του η σκέψη για ένα δικό του θέατρο. Και ήμαστε μαζί ο Θανάσης Νιάρχος, ο Βασίλης Λογοθέτης (ΛΟΓΟ), ο Γιάννης Κακουλίδης, η Ολυμπία Καράγιωργα, ο Λευτέρης Πούλιος, και, όταν ερχότανε στην Αθήνα, ο Σαλονικιός Σάκης Παπαδημητρίου, και όλοι μαζί στο στέκι μας, στο βιβλιοπωλείο Ηνίοχος. Θυμάμαι και την παράσταση του έργου του Πώς φαγώθηκε η Κοκκινοσκουφίτσα, παιγμένη στο Πατάρι του Στέφανου Ληναίου. Ένα απόγευμα με παίρνει τηλέφωνο ο Θανάσης και μου λέει: «Βρήκαμε θέατρο, στα Ιλίσια, έναν παλιό κινηματογράφο». Τρέχω και τους βρίσκω μόνους στην αίθουσα να ονειρεύονται./ . . / Στην αρχή της λειτουργίας του Θεάτρου Έρευνας ανήκει ένα από τα καλύτερα κομμάτια της ζωής μου. Θυμάμαι λοιπόν τα βράδια που φεύγαμε με φίλους, και τις ζωνηρές συζητήσεις για την Τέχνη μέσα στην αθώα νύχτα της Αθήνας. Μία από αυτές τις μαγικές βραδιές (όλα τότε ήταν μαγικά), γυρνούσαμε (γύρω στα 1973) από ταβέρνα πίσω από την Αμερικανική Πρεσβεία ο Μιχάλης Κατσαρός, ο Δημήτρης, ο Θανάσης, και ο γράφων. Φθάνοντας λοιπόν έξω από το τότε ΕΑΤ-ΕΣΑ, ο Κατσαρός αρχίζει να μιλάει «αραβικά» στον φρουρό, ο οποίος φώναζε «Αλτ!», νευρικά και επιθετικά. Εμείς φύγαμε τρέχοντας, ενώ ο Μιχάλης απομακρύνθηκε με κανονικό βήμα./ . . . / Πάντα θα επανέρχομαι στις φιλίες εκείνης της εποχής, στη συντροφικότητα, στην ανεμελιά, στην ταυτόχρονη εργατικότητα, στην τότε πολιτική κατάσταση (χούντα και βαρβαρότητα), στα τότε ποιήματά μας και στα οράματα»²⁵.

Ο Τ. Χυτήρης μιλώντας για εκείνη την εποχή αναφέρει: «Θυμάμαι τον εαυτό μου, τη γενιά μου π.χ. να κατεβαίνει στους δρόμους και να ζητάει περισσότερη δημοκρατία, να ζητάει περισσότερα κονδύλια για την παιδεία, να εκφράζει αιτήματα για θέματα της εποχής που καίγανε όσον αφορά τη δημοκρατία, την ελευθερία και

²⁵ Γ. Κοντός, *Τα Ευγενή Μέταλλα*, Κέδρος, Αθήνα, 1994, σελ. 164-165.

την ανεξαρτησία της χώρας μας και ταυτόχρονα να τρέχουμε μετά εμείς οι ίδιοι, που είμαστε στη διαδήλωση αυτή, στους εκδοτικούς οίκους να βρούμε τι βιβλίο καινούργιο βγήκε του Ρίτσου, του Ελύτη, του Σεφέρη ή άλλων ποιητών, του Λειβαδίτη, κλπ. Να τρέχουμε στα δισκάδικα να δούμε αν ο Θεοδωράκης ή ο Χατζηδάκης έβγαλε καινούργιο δίσκο και ποιος δίσκος είναι αυτός, το βράδυ να πηγαίνουμε όσοι είμαστε στη μπουάτ, όχι αυτό που είναι σήμερα το σκυλάδικο, καμία σχέση, για να ακούσουμε με θρησκευτική κατάνυξη κάποια τραγούδια της εποχής. Αυτός ο συνδυασμός της πολιτικής παρουσίας, της πολιτικής δράσης των νέων και ταυτόχρονα της πολιτιστικής είναι που χαρακτήρισε την εποχή αυτή και επιτρέψτε μου να πω ότι ο συνδυασμός αυτός με μόρφωσε κι εμένα. Γι' αυτό πολλοί δεν αντιλαμβάνονται πώς εγώ ασχολούμαι με τα πολιτικά και ταυτόχρονα με την ποίηση. Είμαι γέννημα αυτής της εποχής και δεν μπορώ να δω τον εαυτό μου έξω από αυτήν, να δω την πολιτική χωρίς τη διάσταση της τέχνης και του πολιτισμού με κανένα τρόπο».²⁶

Αλλά και στη Θεσσαλονίκη κάπως ανάλογα έχουν τα πράγματα. Κοινές ανησυχίες, αγάπη για τη λογοτεχνία και το γράψιμο θα φέρουν κοντά τους νέους και μεταξύ τους στην πόλη τους, αλλά και με τους συνομήλικούς τους στην Αθήνα. Χαρακτηριστική περίπτωση αυτή του περιοδικού «Τραμ» που, όπως πολύ εύστοχα γράφει ο Δημήτρης Καλοκύρης, από τους πρώτους που συνέλαβαν την ιδέα του περιοδικού και συμμετείχαν στην υλοποίηση, «προήλθε από τη συμπαιγνία μερικών φοιτητών²⁷ του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στα τέλη της δεκαετίας του '60²⁸ και αποτέλεσε το κεντρικό όχημα με το οποίο κινήθηκαν αρκετοί συγγραφείς και ζωγράφοι της κυοφορούμενης «Γενιάς του '70»».²⁹ Ο Γιώργος Χουλιάρας, ένας από αυτή την παρέα θα γράψει σχετικά, με αφορμή την ανατύπωση του περιοδικού το 1987: «Ήδη πριν από τη δικτατορία, καθώς είχε δημιουργηθεί ο βασικός πυρήνας,

²⁶ 15-12-2004 Τηλέμαχος Χυτήρης- Ένας πολιτικός μιλά για την ποίηση. Ζακυνθινό περιοδικό Libro- Χειμώνας 2004- Συνέντευξη στο Δ. Φλεβοτόμο και στον «Στίγμα 97,6 FM»

²⁷ Δ. Καλοκύρης, *Νεοελληνικά Λογοτεχνικά περιοδικά*. Ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1995, σελ. 51: «Στη Φιλοσοφική οι περισσότεροι, των θετικών οι άλλοι, λίγο πολύ όλοι έγραφαν· κάποιοι είχαν κιόλας δημοσιεύσει. Δεν έλειψαν οι συγκρούσεις, οι δεσμοί, τα πάθη, οι έρωτες, ακόμα και οι γάμοι. Πάνος Θεοδωρίδης, Μίμης Σουλιώτης, Μαρώ Καρδάκου, Αλεξάνδρα Δεληγιώργη, Έλλη Σκοπετέα, Βασίλης Ηλιοπούλος, Κωστής Ανδρουλιδάκης,, Αλέξης Τραϊανός, Μανόλης Ξεζάκης και βέβαια ο Γιώργος Χουλιάρας».

²⁸ Δ. Καλοκύρης, *Νεοελληνικά Λογοτεχνικά περιοδικά*. Ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1995, σελ. 51.

²⁹ Δ. Καλοκύρης, *Νεοελληνικά Λογοτεχνικά περιοδικά*. Ύψιλον /βιβλία, Αθήνα, 1995, σελ. 46.

πρωτοκουβεντιάζαμε την ιδέα ενός περιοδικού ή επί το ειρωνικότερον μιας «εφημερίδας των ποιητών» που θα δημοσίευε κείμενα, τιμές ζαρζαβατικών, αφίξεις και αναχωρήσεις πλοίων, λογοτεχνικά δοκίμια και άλλες χρήσιμες πληροφορίες. Ήταν μία περίοδος στην οποία οι παραγωγικότεροι από μας «εξέδιδαν» χειρόγραφες ενός αντιτύπου συλλογές ποιημάτων και άλλα έπη αρκετές φορές στη διάρκεια ενός χρόνου.[. . .] Αμέσως πριν καθώς και κατά την πρώτη και πιο «στενή» περίοδο της δικτατορίας υπήρχαν τακτικές συναντήσεις σχεδόν κάθε εβδομάδα, στις οποίες, μέσα από το πρίσμα της λογοτεχνικής κατ' εξοχήν αναζήτησης, κουβεντιαζόταν κάθε επίκαιρο θέμα». Ερμηνεύοντας την ανταπόκριση και το ενδιαφέρον που κέρδισε το περιοδικό θα επισημάνει: «Όπως συμβαίνει σε ανάλογες περιπτώσεις, δύο κυρίως παράγοντες ήταν καθοριστικοί. Ο πρώτος ήταν ο παράγοντας της στιγμής της πραγματοποίησης του εγχειρήματος, μετά δηλαδή το τέλος της προληπτικής λογοκρισίας που είχε επιβάλει η δικτατορία και ενώ είχε δημιουργηθεί ένα κενό. Ο δεύτερος παράγοντας είχε να κάνει με τη μετάφραση ενός γενικού στόχου σε συστηματική πρακτική δουλειά»³⁰. Περιγράφοντας ο Δ. Καλοκύρης τις συνθήκες της δουλειά τους για το περιοδικό μας αφήνει να καταλάβουμε το πνεύμα της παρέας που δένει συνομήλικους σ' ένα κοινό στόχο: «Στο σπίτι που νοίκιαζε ως φοιτητής ο Σουλιώτης, στον 6^ο όροφο μιας ομιχλώδους πολυκατοικίας στην οδό Δαγκλή 26, ένα δωμάτιο βάφτηκε επί τούτου και ονομάστηκε «Γραφεία» του περιοδικού. Εκεί σχεδιάστηκαν τα περισσότερα τεύχη, εκεί κολλούσαμε τις ένθετες φωτογραφίες, εκεί γίναν και κάποια γλέντια οριακά.

Με τον Μίμη κατεβαίναμε κάθε δυο μήνες να μοιράσουμε το νέο τεύχος και να μαζέψουμε ύλη. Στο ημιυπόγειο βιβλιοπωλείο «Book Nook» της Ζιζής, Τσακάλωφ και Ηρακλείου, και στα καφεενία της περιοχής συναντήσαμε το Νίκο Καρούζο, τον Δημήτρη Άναλι, τον Γιώργο Δέρπαπα, τον Ηλία Παπαδημητρακόπουλο, τον Ηλία Πετρόπουλο. Προσεγγίσαμε τον Ανδρέα Εμπειρικό, τον Νίκο Εγγονόπουλο, τον Μίλτο Σαχτούρη, το Νίκο Γκάτσο και γνωρίσαμε συνομήλικους και νεότερους».³¹ Και βέβαια δεν πρέπει να παραλείψουμε και το γεγονός της δικαστικής περιπέτειας του *Τραμ* εν μέσω δικτατορίας (Μάιος 1972) και της καταδίκης με 5μηνη φυλάκιση και χρηματικό πρόστιμο τόσο της εκδότριας κατά το νόμο Μαρίας Καρδάκου και του διευθυντή σύνταξης Δ. Καλοκύρη, όπως βέβαια και την κατάσχεση του εντύπου.

³⁰ Δ. Καλοκύρης, *Νεοελληνικά Λογοτεχνικά περιοδικά*. Ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1995, σελ. 54.

³¹ Δ. Καλοκύρης, *Νεοελληνικά Λογοτεχνικά περιοδικά*. Ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1995, σελ. 54-55.

Περιπέτεια που προκάλεσε «μοναδικό κλίμα συμπαραστάσεως και συμπαθείας στον κόσμο».³²

Η Ρένα Χατζηδάκη, ενταγμένη από νωρίς και ενεργά στο αριστερό κίνημα αλλά και στην αντίσταση στα χρόνια της δικτατορίας (Πατριωτικό Μέτωπο), μιλώντας γι' αυτή την εποχή θα γράψει: «Ήταν ακριβώς η εποχή που ανακαλύπταμε τον καλό κινηματογράφο στις κινηματογραφικές, λέσχες, με το αρχείο Καβάφη που είχε φέρει και είχε αρχίσει να παρουσιάζει στην Ελλάδα ο Σαββίδης, με τις διαλέξεις του Σεφέρη, το «Τρίτο στεφάνι» του Ταχτσή και το περιοδικό «Πάλι». Με τους εξαισιους δίσκους του Θεοδωράκη και του Χατζηδάκη, την «Όμορφη Πόλη» και τη «Μαγική Πόλη», με τον Τσίρκα, που είχε έρθει στην Αθήνα και μου 'λεγε επί χρόνια πόσο καλότυχη ήταν η πρώτη κριτική για την τριλογία του (δική μου, στην «Πανσπουδαστική»), το «Φορτηγό» του νεαρού Σαββόπουλου και τόσα άλλα. Ήταν μια εποχή αυθεντική στις αναζητήσεις της, πριν το σταρ- σίστεμ, μια ωραία ζωντανή εποχή, μια ευκαιρία που χάθηκε, για την Ελλάδα εννοώ».³³

Ενδιαφέρον έχει ωστόσο να δούμε και τον τρόπο της ζωής των νέων εκτός Ελλάδος. Για διάφορους λόγους στα χρόνια της δικτατορίας ορισμένοι αποφασίζουν να φύγουν από την Ελλάδα. Αυτό που διαπιστώνουμε είναι πως, παράλληλα προς τις δυνατές εμπειρίες που αποκτούν από τη ζωή σε έναν άλλο τόπο, σαφώς πιο προχωρημένο από την Ελλάδα και το κυριότερο ελεύθερο, στα μέρη που βρίσκονται οργανώνουν κινήματα συμπαραστάσης για την Ελλάδα και τον αγώνα κατά της χούντας. Ο Σιώτης, ο οποίος έφυγε για την Καλιφόρνια στις αρχές του '70, είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικός σε συνέντευξή του: «Ήμουν 26 χρονών και ναι μεν άφησα πίσω μου μια χώρα, μια πατρίδα που ήταν υπό το ζυγό των συνταγματαρχών, αλλά πήγα στην Αμερική, και πήγα στην Καλιφόρνια, που έχει μεγάλη διαφορά, διότι τη δεκαετία του '70 η Καλιφόρνια ήταν 20 χρόνια μπροστά από την Αμερική. Και ήταν μπροστά σε όλους τους τομείς, στην οικονομία, στον πολιτισμό, στη μουσική, στον αθλητισμό, στην... ο,τιδήποτε φανταστείς ήταν μπροστά, στην Ιατρική, στις τέχνες. Βρέθηκα στο Σαν Φρανσίσκο την εποχή που υπήρχαν ακόμα χίπηδες, και χίπηδες σε πολύ ακμαία κατάσταση και με βροντερή παρουσία και με συλλαλητήρια κατά του πολέμου στο Βιετνάμ και με το People 's Park στο Μπέρκλεϊ, όπου είχαν κάνει κατοχή, για να μη γίνει οικόπεδο και οι φοιτητές το δενδροφύτευσαν. Ύντας νέος,

³² Δ. Καλοκύρης, *Νεοελληνικά Λογοτεχνικά περιοδικά*. Ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 1995, σελ. 65.

³³ Περ. *Οδός Πανός*, Νο 128, Απρίλιος- Ιούνιος 2005, σ. 127 (αναδημοσίευση συνέντευξης στο Δημήτρη Γκιώνη, Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, 21 Απριλίου 1991)

έμπλεξα με όλες τις νεολαίες, τις εθνικές νεολαίες της Νικαράγουας, της Χιλής, της Λατινικής Αμερικής. Κάναμε εκδηλώσεις κατά της Χούντας, οργανωθήκαμε σε πολιτικές ενότητες, κάποια στιγμή έκανα και φοιτητικό σύλλογο στο Σαν Φρανσίσκο, όπου σπούδαζα, γιατί δεν υπήρχε φοιτητικός σύλλογος, εννοώ Ελλήνων φοιτητών και ο λόγος που το έκανα ήταν, διότι θέλαμε να κάνουμε εκδηλώσεις κατά της Χούντας, αλλά μέσα στο πανεπιστήμιο με φοιτητική παρουσία, κάτι που το κατορθώσαμε. Και μας δίναν και λεφτά οι Αμερικανοί, το πανεπιστήμιο δηλαδή ενίσχυε όλους τους φοιτητικούς συλλόγους. Μόνο που εμείς τα χρήματα τα χρησιμοποιήσαμε, για να κάνουμε πολιτικές συγκεντρώσεις και όχι για να πουλάμε σπανακόπιτα, όπως έκαναν κάποιοι άλλοι Ελληνοαμερικανοί. / . . . / Ήταν μια πολύ ωραία εμπειρία, διότι έφυγα από μια χώρα φιμωμένη και μπήκα στην απόλυτη ελευθερία. Επίσης, η Αμερική ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία, διότι η Αμερική ήταν πολύ μπροστά από την Ελλάδα τότε σε πολλούς τομείς. Νόμιζα, είχα την ψευδαίσθηση, ότι θα ξεκινήσει από εκεί η επανάσταση... / . . . / Όχι από τη διασπορά, όχι από τους Έλληνες της διασποράς, από την Αμερική, απ' την Αμερική, ειδικά από την Καλιφόρνια, αλλά σε λίγα χρόνια κατάλαβα ότι το σύστημα ήτανε... είχε μεγάλη εξουσία, ήταν πανίσχυρο, δεν μπορούσε κανείς να αλλάξει το σύστημα κι επομένως δεν επρόκειτο να ξεκινήσει από εκεί η επανάσταση. Μας επηρέασαν και πολλές ταινίες που είχαμε δει νέοι τότε, το «Ζαμπρίνσκι Πόιντ», το «Φράουλες και Αίμα» και διάφορες εξεγέρσεις φοιτητικές που είχαν γίνει στο Πανεπιστήμιο του Σικάγο και σε άλλα πανεπιστήμια και είχαμε... κι εμείς είχαμε, όπως κι όλη η νεολαία τότε, είχαμε το όραμα της επανάστασης μέσα μας, πώς θα αλλάξουμε την κοινωνία, να την κάνουμε καλύτερη. Μου πήρε λίγα χρόνια να καταλάβω ότι ήταν μια ουτοπία, μια ψευδαίσθηση και, παρ' όλο που ήμουν κι εγώ για πολλά χρόνια φοιτητής διότι δε βιαζόμουν να τελειώσω, μ' άρεσε η φοιτητική ζωή, έκανα... τελείωσα το ΒΑ και έκανα και ένα Master' s μετά, ε... σιγά σιγά κι εγώ μπήκα στο σύστημα, αλλά αυτό έγινε μετά την Καλιφόρνια».³⁴

Η Έλενα Χουζούρη, σε μια ιδιαίτερα κατατοπιστική μελέτη της με τίτλο «Κραυγές και ψίθυροι της απριλιανής επταετίας- Αναδρομή στις πολιτιστικές αντιστάσεις κατά της δικτατορίας» συγκεντρώνει *όλα εκείνα που συγκρότησαν το πνευματικό πρόσωπο της Ελλάδας της επταετίας*. Το σκοτάδι της λογοκρισίας που έπνιγε κάθε προσπάθεια πολιτιστική και την ελπίδα που έφερε σ' αυτή την περίοδο ο *Λωτός*, το περιοδικό ενός 18χρονου φοιτητή της Νομικής, ποιητή και ζωγράφου, του

³⁴ <http://pacific.jour.auth.gr/emmeis/issues/17/17kouvental1.htm>

Κ. Τριανταφύλλου. Τις αλλαγές που συντελούνται με την άρση της λογοκρισίας και τη δήλωση του Γ. Σεφέρη. Η εκδοτική προσπάθεια που ξεκινά (εκδόσεις Κάλβος), το περιοδικό «Σύγχρονος κινηματογράφος», οι ομιλίες στη γκαλερί «Άστορ», η δημιουργία ενός από «τα πιο σημαντικά στέκια της Αθήνας που μέλλει να παίζει καθοριστικό ρόλο στη εξέλιξη και διαμόρφωση της καλλιτεχνικής ζωής. Η γκαλερί «Ώρα»: Θέλαμε να ξαναβρεθούμε , να είμαστε όλοι μαζί κάπου. Να μην περάσει η προσπάθειά τους να μας απομονώσουν και να μας σακατέψουν ζωντανούς, λέει σήμερα ο Ασαντούρ Μπαχαριάν. Εκεί λοιπόν, στην οδό Ξενοφώντος 4,στήθηκε ένα μικρό κέντρο πνευματικής αντίστασης απέναντι στο σκοταδισμό και την απελπισία. Σεμινάρια διαλέξεις, εκθέσεις, ποιητικές βραδιές, συζητήσεις, και βέβαια, η έκδοση του ετήσιου «Χρονικού» που διέσωζε όσο μπορούσε ακόμα και υπαινικτικά τα καλλιτεχνικά γεγονότα».³⁵ Σημειώνει τη σημασία της πρώτης αντιδικτατορικής συλλογικής έκδοσης των *Δεκαοκτώ κειμένων* και αναφέρεται στις δίκες με κατηγορούμενους βιβλία και συγγραφείς που ξεκινούν από το 1970 και συσπειρώνουν τον πνευματικό κόσμο γιγαντώνοντας σταδιακά την αντίδραση που ζητά κατάργηση της λογοκρισίας. Η προβολή του *Γούντστοκ* θα δώσει την ευκαιρία στη νεολαία να εκδηλώσει την αντίθεσή της στην Αστυνομία, όταν θα γίνει προσπάθεια να ματαιωθεί . Η αφορμή δεν είναι πολιτική , οι αιτίες όπως είναι. Εξίσου ενδιαφέρουσα και η προβολή του *Ξένοιαστος Καβαλάρη*. Και στο θέατρο όμως γίνονται ανατροπές. Ανεβαίνουν έργα από το θέατρο του παραλόγου και το νέο ελληνικό θέατρο. Ανοίγει το Πειραματικό θέατρο της Μαριέττας Ριάλδη, που γρήγορα μεταβάλλεται σ' ένα ακόμα στέκι. Νεαροί απόφοιτοι του Εθνικού συστήνουν το Ελεύθερο Θέατρο, που «εισέρχεται στο θεατρικό κόσμο με ήθος και τόλμη ως εκπρόσωπος της γενιάς σ' εκείνη την κρίσιμη περίοδο».³⁶ Ανάλογο ρόλο κρατά στη Θεσσαλονίκη το «Θεατρικό εργαστήρι». Θα ακολουθήσουν κι άλλα θέατρα στην Αθήνα που δεν αρέσουν στις δικτατορικές αρχές, αλλά και καινούργιοι κινηματογράφοι «Στούντιο» και «Αλκονίδα». Στο χώρο της μουσικής, Σαββόπουλος και Μαρκόπουλος, Ροντέο και Λήδρα με διαφορετικές μουσικές θα πείσουν τους ίδιους ανθρώπους κατά την Ε. Χουζούρη και βέβαια συνθέτες και επιχειρηματίες θα κληθούν συχνά στην Ασφάλεια.

³⁵ Ε. Χουζούρη, *Κραυγές και ψίθυροι της απριλιανής επταετίας. Αναδρομή στις πολιτιστικές αντιστάσεις κατά της δικτατορίας*. Περιοδικό *Τέταρτο*, Απρίλιος 1987, σ.78

³⁶ Ε. Χουζούρη, *Κραυγές και ψίθυροι της απριλιανής επταετίας. Αναδρομή στις πολιτιστικές αντιστάσεις κατά της δικτατορίας*. Περιοδικό *Τέταρτο*, Απρίλιος 1987, σ.79

Μια χαρακτηριστική εικόνα της ζωής των νέων στην Αθήνα της δεκαετίας του '70, τότε που ζούσαν ακόμα όσα ονειρεύονταν, μας έδωσε πρόσφατα ο Αλέξης Ζήρας με αφορμή ένα κείμενό του για τον πρόωρα χαμένο Αντρέα Παγουλάτο. Γράφει με τη δύναμη, τη ζωντάνια και το πάθος που έχει ο λόγος ενός ανθρώπου που γράφει για όσα έζησε. Όχι απλώς παρατηρητής μιας εποχής, ούτε περιγράφοντας ως σύγχρονος μεν από απόσταση όμως τη ζωή της νιότης του, αλλά ως συμμετοχος στην κοινή ζωή των συνομηλίκων του, με τις ίδιες ανησυχίες και την ίδια λαχτάρα³⁷. Είναι άλλωστε κι αυτός ένας ακόμα λόγος που οι καταθέσεις του Ζήρα έχουν ξεχωριστό κύρος και βαρύτητα για την ποίηση αυτής της εποχής. Τα στέκια των νέων, τα ενδιαφέροντα τους, οι συναντήσεις τους, τα πρόσωπα και οι παρέες, οι κοινές αφετηρίες τους, αλλά και οι προσωπικές επιλογές τους που τους χαρακτήρισαν και τους ξεχώρισαν, προσδιορίζοντας την προσωπικότητά τους, δίνονται με αμεσότητα και με τη γνησιότητα του βιωματικού λόγου:

«Τον καιρό που λέω, λίγο μετά την πτώση των συνταγματαρχών, και με το χαοτικό πολιτικό τοπίο να βράζει, ξημεροβραδιαζόμουν, όπως και πολλοί της γενιάς μου, στην Πλάκα/. . . / Και γενικότερα, λοιπόν, θέλαμε να ζούμε τις περισσότερες ώρες σε διάφορα μυστήρια στέκια, που διαρκώς ξεφύτρωναν και έκλειναν στη μικρή ή στη μεγάλη περιμετρική της Αθήνας. Έτσι, δε βλέπαμε ή δε θέλαμε να δούμε ότι επεκτείναμε κάτι που τελείωνε ή που, για τους διορατικότερους, είχε κιόλας τελειώσει: εννοώ την εποχή της σύγκλισης. Τον Παγουλάτο τον πρωτογνώρισα εκείνο ακριβώς το καλοκαίρι του '74. Πήγαινε, όπως κι εγώ, ν' ακούσει τον Άσιμο στη μπουάτ «Το Χνάρι», πλάι στην εκκλησία της Αγίας Αικατερίνης, καλεσμένος από ένα φίλο του, μάλλον το Θωμά Σλιώμη που νομίζω ότι ήταν πιανίστας στη μάντα του μαγαζιού ή κάτι τέτοιο. Μας σύστησε ο Μιχάλης Μήτρας, ένας άλλος αμετάβατος θιασώτης της ultra νεοτερικότητας, βολιώτης στην καταγωγή αλλά γνωστός μου από τη Σαλονίκη. Ο Μήτρας είχε έρθει στην Αθήνα το '73 ή '73, δούλευε κιόλας στο Χρονικό του Ασσαντούρ Μπαχαριάν και είχε καταφέρει, περίπου

³⁷ «Είχα από το '74 πάρει κι εγώ τις αποφάσεις μου. Εγκατέλειψα χωρίς νοσταλγία τη ζηλευτή για το σόι μου καριέρα στελέχους επιχειρήσεων, και ήμουν αποφασισμένος, στην κορύφωση μιας ρομαντικής μέθης, που καλώς ή κακώς δεν μου έχει φύγει τελείως, να ζήσω δοσμένος στα γράμματα. Μπορεί τώρα, με τον πραγματισμό που ορθώνεται ως άλλοθι, να μοιάζει κάτι τέτοιο με παιδική ουτοπία, αλλά στη δεκαετία του '70 δεν ήταν έτσι. Περισσότερο φαινόταν τότε ως απόφαση προσήλωσης ή, ακόμα ως ένδειξη αντισυμβατικής νοοτροπίας, και πάντως ήταν μια πράξη πολύ πιο κατανοητή και ταιριαστή με το πνεύμα των καιρών.» Εφημ. *Η Αυγή*, 3 Απριλίου 2010, «Ο Αντρέας Παγουλάτος, αμετάβατος. Το «χνάρι» του στην καλλιτεχνική αναζήτηση, στα χρόνια και τα στέκια της δεκαετίας του 1970», σελ. 24.

μέσα σ' ένα χρόνο, να σαρώσει όλη την Αθήνα, τρυπώνοντας σε κάθε ενδιαφέρον γεγονός που συνέβαινε.

Στο «Χνάρι» ατραξιόν ήταν ο Νικόλας Άσιμος, σαλινικιός επίσης που είχε κατέβει από τα βόρεια πριν ένα χρόνο, αλλά είχε καταφέρει σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα να γίνει ευρύτερα γνωστός στην ημιπαράνομη ακόμα καλλιτεχνική πρωτοπορία. Ο Άσιμος σήκωνε στις πλάτες του όλο το «πρόγραμμα». Τραγουδούσε με την έντεχνα φάλτσα φωνή του, έλεγε παρλάτες, πράγματα που βέβαια τα έκαναν λίγο ως πολύ και οι άλλοι, στις μπουάτ της περιοχής, αλλά εκείνος, έχοντας το χάρισμα της ευρηματικότητας, ό,τι έκανε το ανέβαζε σκαλιά πιο πάνω. Αυτοσχεδίαζε προπάντων, ριμάροντας με παράταιρες λέξεις, έχοντας στον οπλισμό του ένα έμφυτο συνειρμικό και γλωσσοπλαστικό απόθεμα. Σάρκαζε και αυτοσαρκαζόταν, σχολίαζε καυστικά τα δημόσια ήθη, εναλλάσσοντας το χιούμορ, την ευαισθησία και τη μαυρίλα, κάνοντας διάλογο με όσους έρχονταν να τον ακούσουν, στριμωγμένοι ο ένας πάνω στον άλλο. Για αρκετές μέρες, μιας και «Το Χνάρι» δεν έμεινε για πολύ ανοιχτό, ήταν τυχερός όποιος κατόρθωνε να βρει θέση εκεί μέσα, ορισμένοι μάλιστα που είχαν αρχίσει να φτιάχνουν το όνομά τους από τα χρόνια της χούντας, όπως ο Διονύσης Σαββόπουλος και ο Θανάσης Γκαϊφύλλιας, περνούσαν μόνο και μόνο να ρίξουν μια ματιά, να στείλουν ένα χαιρετισμό και να φύγουν.

Σ' αυτό το περιβάλλον, της ολιστικής πολιτικής αίρεσης που προσδοκούσε το αδύνατο, και που βγαίνοντας από την περίοδο της δικτατορίας άρχισε να συνειδητοποιεί ότι τα περιθώρια στένευαν και πως ήδη οι διέξοδοι έκλιναν προς δύο λύσεις- την προσαρμογή ή την ήττα- ολοκλήρωσε την ιδεολογική διαμόρφωσή του και πάντρεψε τη γαλλική του θητεία ο Παγουλάτος. Ίσως, μιλώντας πια εκ των υστέρων, το αδύνατο να συνέχιζε να είναι για εκείνον ένα χαρτί που δεν είχε χάσει τελείως την αξία του. Ο κλήρος του Μάη/ . . . /

Πάντως, τον Παγουλάτο τον θυμάμαι καθαρά εκείνο το καλοκαίρι του '74, ανάμεσα σε αρκετούς άλλους που μοιραζόμασταν καθημερινά κοινά στέκια, κινηματογράφους, θέατρα, βιβλιοπωλεία. Πολύ συχνά, τύχαινε να συναντιέσαι με κάποιον τρεις ή τέσσερις φορές την ίδια μέρα, καθώς με το αεικίνητο, τη δίψα να μαζέψουμε κι άλλες εμπειρίες, διασταυρωνόμαστε σε ορισμένα σημεία της Αθήνας, όπου όλο και κάτι περιμέναμε να δούμε ή ν' ακούσουμε. Ανάμεσα σ' αυτά ήταν τα σινεμά Άστυ, στην Κοραή και Αλκυονίδα, στην Ιουλιανού, όπου πρωτογνώρισα το Βασίλη Ραφαηλίδη, το Studio του Σωκράτη Καψάσκη, που τότε δεν ήξερα ότι ήταν ποιητής, ούτε, εννοείται, ότι είχε βάλει στο νου του να καταπιαστεί με το αδιανόητο: να μεταφράσει

τον Οδυσσέα του Τζόνυ, και βέβαια το «Πειραματικό Θέατρο» της Μαριέττας Ριάλδη και την γκαλερί «Ωρα» στην Ξενοφώντος, όπου είχαν αρχίσει να πέφτουν οι πρώτες σκέψεις για τις ανεπανάληπτες «Εβδομάδες Νέων Δημιουργών»./ . . ./

Τα πράγματα σα να έτρεχαν πιο γρήγορα τότε. Και πάντως κάτι συνέβαινε συνεχώς στο οποίο πασχίζαμε να είμαστε παρόντες· τα πάντα έβγαιναν προς τα έξω με μια ορμή, λες και γίνονταν για πρώτη φορά. Αλλά, το πιο αλησμόνητο νομίζω πως ήταν η αίσθηση της απόλυτης νυχτερινής ελευθερίας, όπου συμπυκνωνόταν η ελευθερία του χρόνου και της διαθεσιμότητας. Είναι απερίγραπτη η φασαρία που προκαλούσαμε και είναι σχεδόν απίστευτο το πώς μετακόμιζε αστραπιαία η φασαρία αυτή από το ένα σημείο της πόλης στο άλλο, από την Κυψέλη στο Θησείο, από την Πλάκα στο Κολωνάκι. Έτσι, με τα αλληπάλληλα πήγαιν' έλα τον ξαναβρήκα τον Παγουλάτο λίγο καιρό πιο ύστερα, ίσως στις αρχές του '75, στις βραδιές μουσικής και ποίησης που είχαν ξεκινήσει στο βιβλιοπωλείο «Χνάρι», ένα βιβλιοπωλείο-σταθμός, που θυμάμαι ότι είχε για ψυχή του τη Μαρία Αγγελίδου, μετέπειτα γνωστή μεταφράστρια και συγγραφέα. Δεν ξέρω ακόμα και σήμερα τι το ιδιαίτερο συμβόλιζε η λέξη «χνάρι», τι δυνατό έκρυβε και εξαλλασσόταν όλο και σε κάτι άλλο· περιοδικό γινόταν μπουάτ κι έπειτα βιβλιοπωλείο και μετά και πάλι περιοδικό με ελαφρώς παραλλαγμένο τον τίτλο: Χνάρι(α), όπου πια φάνηκε ως ενεργώς συμπράττων ο ζωγράφος Γιώργος Λαζόγκας, σαλονικιός κι αυτός, παλιός φίλος του Παγουλάτου και συχνότατα περαστικός από τον Ηνίοχο. Λέω δεν ξέρω τι συμβόλιζε η λέξη και την έπαιρναν και την προσάρμοζαν σε κάτι παραπλήσιο κάθε φορά, πιθανόν όμως το χνάρι να σήμαινε το αποτύπωμα του επερχόμενου, του νέου, του διαφορετικού που όλοι περιμέναμε στις αυταπάτες μας.

Θυμάμαι ακόμα τις βραδιές του βιβλιοπωλείου της οδού Κιάφας, οργανωμένες νομίζω κι αυτές, με τη συμβολή της Μαρίας Δημητριάδη. Στις βραδιές δε συγκεντρώνονταν μόνο μουσικοί, όπως ο Μανόλης Ρασούλης, ο Θάνος Μικρούτσικος, που ήδη είχε μελοποιήσει και παίζει ένα ποίημα του Παγουλάτου, ο Βασίλης Παπακωνσταντίνου, ο Νότης Μαυρουδής, και άλλοι επίσης, μα και ποιητές που ήταν ελάχιστα γνωστοί εκείνη την εποχή. Στο «Χνάρι» συνάντησα το Βασίλη Στεριάδη, τον Λευτέρη Πούλιο, τον Δημήτρη Ποταμίτη, τη Βερονίκη Δαλακούρα, την Παυλίνα Παμπούδη· εκεί άκουσα και τον Παγουλάτο να διαβάζει κομμάτια από τα *Επίμαχα*, νομίζω τα πιο πολιτικά στρατευμένα ποιήματά του, και από το *Κορμί κείμενο* τη συλλογή που δημοσίευσε τον ίδιο εκείνο χρόνο, το 1975, όπου φαινόταν κι

αλλαγή του προσανατολισμού του, στην τεχνική και ιδίως στο χειρισμό μιας γλώσσας πιο α-κυριολεκτικής».³⁸

Στις Μαρτυρίες τους έχει διαφανεί ήδη ότι η καινούργια δεκαετία μετά το '70 ήταν μια πολύ διαφορετική εποχή για όλους. Βασανιστικά αποκαλυπτική και σκληρή για όσα διεκδίκησαν οι νέοι του '70, στη διάρκεια της ένιωσαν να βουλιάζουν τα όνειρά τους. «Και πράγματι, ήρθε η πολυπόθητη στιγμή που έπεσε η δικτατορία, βρίσκοντάς μας μάλιστα σε μια ηλικία που δεν ήμασταν, θα έλεγα, ιδιαίτερα «μεγάλοι», για να μην πω ότι ήμασταν ακόμη ήδη πολύ μικροί. Αυτή ακριβώς τη χρονική στιγμή εγώ εισέπραξα τα τραγικά επακόλουθα του πρώτου μέσα μου ρήγματος, όταν συνειδητοποίησα πως η μέχρι πρότινος συντροφικότητα εξαφανίστηκε διαμιάς, αφού η ταυτόχρονη σχεδόν αποφοίτηση των περισσότερων μας, απέδειξε (γεγονός που τότε ούτε καν το υποψιαζόμουν) ότι αλλιώς επενέβαιναν στην ψυχική μας διαστρωμάτωση οι σπουδές μας στην Ιατρική, το Πολυτεχνείο, τη Νομική, τις οικονομικές έστω σχολές ή την Ανωτάτη Γεωπονική π.χ., και άλλους ρόλους ήταν ταγμένες, με διαφορετικές «απολαβές» (και δεν υπαινίσσομαι μόνο τις οικονομικές) μέσα στην αγορά εργασίας, να μας επιφορτίσουν για να παίξουμε. Και κάτι ακόμη : το ρήγμα συνεχίστηκε όταν, με τον καιρό, είδα συναδέλφους να αλλοτριώνονται ποικιλοτρόπως ή να κάνουν (πολύ περισσότερο) πράγματα που τότε εμείς οι ίδιοι, με τις πράξεις μας, υπαγορεύαμε στους άλλους να τα αποφεύγουν»³⁹.

Η ποιητική τους πορεία είναι η αποκαλυπτικότερη μαρτυρία για το τι σημαίνει η νέα εποχή που ανατέλλει γι' αυτούς, μια πορεία ενδοσκόπησης σε ατομικές πορείες και προσωπικά καταφύγια. Τίτλος της: *Της μεταπολίτευσης..... χαμένα όνειρα. . . : 1980-2000*

³⁸ Εφημ. *Η Αυγή*, 3 Απριλίου 2010, « Ο Αντρέας Παγουλάτος, αμετάβατος. Το «χνάρι» του στην καλλιτεχνική αναζήτηση, στα χρόνια και τα στέκια της δεκαετίας του 1970» σελ. 24- 33.

³⁹ *Εκ των υστέρων. 19+1*. Επιμέλεια: Δημήτρης Παπαχρήστος. Εκδ. Νέα Σύνορα- Α.Α. Λιβάνη, Γιώργος Μαρκόπουλος, «Χωρίς τίτλο», σ. 98-99.

Κεφάλαιο 3: Το CORPUS της γενιάς ή αλλιώς ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ

3.1. Εισαγωγή

Διερευνώντας το λογοτεχνικό τοπίο μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται η γενιά του '70 στη δεκαετία του 1970, βασιζόμενοι σε εκδόσεις ποιητικών συλλογών και ανθολογιών, δημοσιεύσεις σε περιοδικά και εφημερίδες, και σε κριτικές, βρισκόμαστε αναμφισβήτητα μπροστά σε ένα μεγάλο αριθμό συνομηλίκων ποιητών, που συνυπάρχουν και δρουν περίπου ανάλογα, τουλάχιστον στο ξεκίνημά τους. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητη, στις απαρχές της διερεύνησης του όλου θέματος, τόσο η ιστορική- γραμματολογική προσέγγιση, που θέλει να καταγράψει όσο το δυνατόν εγκυρότερα το λογοτεχνικό πεδίο, αλλά και η κριτική διερεύνηση, που αποπειράται, βάσει αντικειμενικών, κατά το δυνατόν, κριτηρίων να επισημάνει αντιπροσωπευτικές των τάσεων ποιητικές φωνές. Κι εδώ βέβαια τίθεται κατ' αρχάς το σοβαρό ζήτημα της διάκρισης του όντως δημιουργού μέσα από το πολυπληθές σύνολο των νέων που δημοσιεύουν. Τίθεται το θέμα της λογοτεχνικότητας όλων αυτών των έργων, ανεξάρτητα από τα όποια ιδιαίτερα αναγνωριστικά τους χαρακτηριστικά τα οποία αποκαλύπτουν αυτό που κομίζουν στην τέχνη τη δεδομένη χρονική στιγμή. Ως πρωταρχικό ζήτημα προβάλλει επίσης να ξεκαθαριστεί μέσα από το σύνολο αυτής της λογοτεχνικής δραστηριότητας ποιοι είναι εκείνοι οι δημιουργοί που το έργο τους είναι το πλέον αντιπροσωπευτικό των τάσεων που διαμορφώνονται. Η έννοια του αντιπροσωπευτικού συνίσταται εδώ στην παρουσία στο έργο τους των βασικών θεματικών μοτίβων που απαντώνται κατά πλειοψηφία στην ποίηση αυτής της γενιάς, στην ανάλογη ιδεολογική τους διαχείριση, που αποτυπώνει τον ιδιαίτερο τρόπο θέασης της σύγχρονης πραγματικότητας και της ζωής εν γένει και βέβαια στην αισθητική τους απόδοση- πρόταση, που αν δεν διαφέρει με ό,τι έχει προηγηθεί στο λογοτεχνικό παρελθόν, τουλάχιστον συγκεντρώνει χαρακτηριστικά που συνθέτουν το ποιητικό στίγμα της ποίησης των νέων της εποχής τους. Εμπεριέχει επιπλέον εκείνα τα στοιχεία που εξασφαλίζουν την επικοινωνιακή δύναμη της ποίησής τους και την πολιτογράφησης της στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνική ιστορία. Εννοείται πως τέτοιου είδους εκτιμήσεις είναι πιο δύσκολες όταν προσεγγίζουμε το καλλιτεχνικό

γεγονός εν τη γενέσει. Πρέπει να παραδεχτούμε ότι η εξ αποστάσεως θεώρησή του, 30 ή 40 χρόνια μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1970, σαφώς και καθιστά ευνοϊκότερες τις συνθήκες προσέγγισής του κι ενδεχομένως ασφαλέστερες, εφόσον κάθε δημιουργός έχει διανύσει ήδη μια πορεία αποκαλυπτική των χαρακτηριστικών του ύφους του. Επιπλέον, η κριτική έχει κατά κανόνα εκφραστεί και έτσι υπάρχει ένα βιβλιογραφικό προηγούμενο που μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμο. Στην παρούσα μελέτη θα αξιοποιηθούν δεδομένα που έχουν κατατεθεί σε όλη την διάρκεια της δημιουργικής πορείας της ποιητικής γενιάς του '70, από τις αρχές της εμφάνισής της μέχρι το 2000, που τίθεται ως όριο μελέτης.

3.2. Γραμματολογικά δεδομένα προσδιορισμού των ποιητών της γενιάς του '70

Το κύριο σώμα της παρούσας μελέτης προέκυψε μέσα από την κατά το δυνατόν έγκυρη χαρτογράφηση του ευρύτερου λογοτεχνικού τοπίου αυτής της περιόδου, βάσει στοχαστικής κριτικής προσέγγισης. Είναι σημαντικό να τονίσουμε πως στην ποιητική γενιά του '70 δεν συμπεριλαμβάνονται κατ' ανάγκη χρονολογικοί όλοι οι νέοι ποιητές αυτής της περιόδου. Κι αυτό είναι προφανές, εφόσον ως γενιά θεωρούμε τη φιλολογική- λογοτεχνική και όχι τη βιολογική, αλλά αυτό είναι ένα θέμα που εξετάζεται αυτόνομα στην παρούσα μελέτη. Αυτό που πρέπει επίσης να επισημανθεί είναι πως ο χαρακτηρισμός γενιά του '70 δε συνιστά αξιολογική κρίση, αλλά γραμματολογική αναφορά, που σε καμία περίπτωση δεν θέλει να είναι μια στείρα φορμαλιστική ταξινόμηση. Επιθυμεί με βάση τα δεδομένα που παρέχουν τα ποιητικά κείμενα για τη συγκρότηση και τη διαμόρφωσή της εν τέλει, να εκφράσει ιστορικά τη λογοτεχνική πραγματικότητα μιας εποχής, συμβάλλοντας στη μελέτη ενός καλλιτεχνικού φαινομένου, όπως είναι η ανάδειξη μιας νέας ποιητικής κοινότητας. Στο βαθμό που έχει ήδη καταφέρει να λειτουργεί επικοινωνιακά, παρά τις ενστάσεις που αρκετά νωρίς προκάλεσε, προσανατολίζοντας σε συγκεκριμένους δημιουργούς δεν αφήνει περιθώρια για εύκολη απόρριψή του. Εκείνο που θα μπορούσε να συζητηθεί¹ είναι η αποτελεσματικότητα της χρήσης του όρου γενιά ως

¹ Για την ακρίβεια εκείνο που θα μπορούσαμε να συνεχίσουμε να συζητάμε, δεδομένου ότι έχει ήδη γίνει αρκετός λόγος, είναι η μεθοδολογική σημασία της χρήσης του όρου γενιά. Στο αντίστοιχο κεφάλαιο περί γενιάς έχει ήδη παρουσιαστεί και ιστορικά το θέμα. Φαίνεται και από εκεί ότι και όσοι αποδέχονται τη χρήση του όρου και όσοι την

τρόπου προσέγγισης του λογοτεχνικού φαινομένου, όταν αυτό προβάλλει ως συλλογική έκφραση μιας εποχής. Κατόπιν τούτων και προκειμένου να συμπεριληφθεί και να εξετασθεί το έργο ενός νέου ποιητή αυτής της περιόδου μέσα στο γραμματολογικό πλαίσιο που ορίζει η έννοια της λογοτεχνικής γενιάς του '70, απαιτούνται προϋποθέσεις, που τα ίδια τα ποιητικά έργα θέτουν, ωστόσο η μη συμπόρευση κάποιων νέων ποιητών με ό,τι χαρακτηρίζει τη γενιά του '70 δεν αποτελεί κατ' ανάγκη λόγο λιγότερο ενδιαφέρουσας ποιητικής πρότασης.

Ο σαφής προσδιορισμός των ποιητών αυτής της γενιάς αποτελεί ένα θέμα που δεν φαίνεται, όπως η βιβλιογραφική έρευνα έχει αναδείξει μέχρι τώρα, να έχει ολοκληρωθεί, καθώς μάλιστα στην πορεία της μέχρι σήμερα έρχονται να προστεθούν πρόσωπα που πρωτοεμφανίζονται αρκετά αργότερα από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, γεγονός που προκαλεί έντονο προβληματισμό. Οι όποιες προτάσεις ή πληροφορίες υπάρχουν δεν φαίνεται να έχουν προκύψει μέσα από μια διαδικασία συστηματικής έρευνας και κριτικού σχολιασμού που έχει δει το συγκεκριμένο θέμα ως αυτοσκοπό². Η παρούσα μελέτη θέτοντας στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός της και αυτό το ζήτημα, καταπιάνεται συστηματικά με την ιστοριογραμματολογική, αλλά και κριτική διερεύνησή του και οδηγείται σε συμπεράσματα που συνθέτουν μια πρόταση για το ποιοι τελικά ανήκουν σ' αυτή τη γενιά. Μπαίνει έτσι, εξ αρχής, το ζήτημα προσδιορισμού των κριτηρίων με τα οποία συγκροτείται αυτό που λέμε corpus-σώμα της ποιητικής γενιάς του '70, ζήτημα τόσο επιστημονικής δεοντολογίας, όσο και ηθικής εντιμότητας, δεδομένου ότι το όλο θέμα αποτέλεσε και αποτελεί σημείο τριβής, στο βαθμό που υποκρύπτει ή στεγάζει αξιολογικές και σε μεγάλο βαθμό υποκειμενικές κρίσεις και όχι διάθεση αντιπροσωπευτικής εκπροσώπησης.

Για τους κινδύνους που παραμονεύουν θα κάνει λόγο ο Π. Νούτσος. Θεωρώντας δεδομένο την ύπαρξη μιας πολυσχιδούς βάσης δεδομένων που θέλουν να περιορίσουν τις δυσκολίες του εγχειρήματος και την απειλή κριτικών αυθαιρεσιών, θα τονίσει πως ειδικά για τη μελέτη της ποίησης και μάλιστα εκείνης που ακόμα δεν έχει «ολοκληρωθεί», «η επιλογή λειτουργεί ως πρακτική αποκλεισμών και ο

αρνούνται προβάλλουν ενδιαφέροντα και σοβαρά επιχειρήματα, ωστόσο η επιλογή αυτής της μελέτης να διατηρήσει τη χρήση του όρου προέκυψε από παρατηρήσεις που βασίστηκαν στη μελέτη των ποιητικών κειμένων κυρίως, τα οποία προβάλλουν, ιδωμένα σε μια συνολική θεώρηση, ως ποιητική πρόταση των νέων μιας εποχής.

² Μια πρώτη συστηματική απόπειρα ταξινόμησης από τον Α. Ζήρα στην εισαγωγή του στην Ανθολογία *Νεώτερη Ελληνική Ποίηση 1965-1980* είναι όντως πολύ κατατοπιστική, δεν ολοκληρώνει όμως το θέμα, δεδομένου ότι αναφέρεται ότι λόγω λειψής πληροφόρησης δε συνεκτιμήθηκε το έργο κάποιων ποιητών.

επιβαλλόμενος κανόνας υπονοεί τη βούληση καθιέρωσης. Εμπεριέχει γι' αυτό το λόγο μια πρόθεση εξουσίας, γεγονός που θα καθιστούσε τις ενστάσεις εντονότερες»³. Είναι φανερό πως επειδή ένας τέτοιος κίνδυνος απειλεί πολύ περισσότερο ένα εγχείρημα συνολικής αποτίμησης όπως αυτό, είναι απαραίτητο για τη χαρτογράφηση του χώρου, να αξιοποιηθούν κριτήρια κατά το δυνατόν έγκυρα, σαφή, αντικειμενικής αποδοχής, που θα κατοχυρώσουν όσο περισσότερο γίνεται το κύρος του εγχειρήματος.

Έτσι, τα γραμματολογικά δεδομένα προσδιορισμού των ποιητών της γενιάς του '70 ή αλλιώς τα κριτήρια συμπερίληψης ενός ποιητή που ξεκινά στις αρχές της δεκαετίας του '70 στη γενιά του '70, **θα αναζητηθούν πρωτίστως στα ποιητικά κείμενα⁴ και στην λογοτεχνική πραγματικότητα της περιόδου στην οποία αναφερόμαστε. Ωστόσο, θα συνεκτιμηθεί και η ιστορική πορεία αυτής της ποιητικής περιπέτειας μέχρι σήμερα.** Μπορούμε άραγε να μιλάμε για ποιητική γενιά του '70 στη δεκαετία του '70 μόνο ή μπορούμε ακόμα και σήμερα, έχοντας στο νου τα ίδια δεδομένα; Το θέμα που μπαίνει εντονότερα τώρα πια είναι ποιο είναι τελικά το πρόσωπο αυτής της γενιάς 40 χρόνια μετά και αν μπορούμε να συνεχίσουμε να μιλάμε για γενιά. Επιπλέον, τα προσδιοριστικά χαρακτηριστικά της μήπως θα πρέπει να αναζητηθούν σε όλη τη διάρκεια της ποιητικής της διαδρομής μέχρι και το 2000 και όχι μόνο στο ξεκίνημά της; Είναι γεγονός ότι η έννοια της δεν παρέμεινε αμετάβλητη στην ιστορική της πορεία από το 1970 μέχρι τις μέρες μας. Έχει πολύ ενδιαφέρον να δούμε πώς βλέπει το θέμα Ν. Χατζιδάκη, μια αντιπροσωπευτική εκπρόσωπος της. Απαντώντας σε ερώτηση σχετικά με τους νέους ποιητές που ορίζουν το ελληνικό ποιητικό πρόσωπο *εν έτει 2006* θα πει: «Πιστεύω πως στις αρχές

³ Παναγιώτης Νούτσος, *Στην αυγή του νέου αιώνα*. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2002, σελ. 272-273.

⁴ Ενδεικτική, απλώς και μόνο, της σημασίας που έχουν τα ποιητικά κείμενά του για έναν ποιητή, προκειμένου να τον γνωρίσει κανείς και να οδηγηθεί σε οποιεσδήποτε διαπιστώσεις, γραμματολογικού προσδιορισμού, ιδεολογικής και αισθητικής ταυτότητας, αλλά και για να τα προσεγγίσει κριτικά με εντιμότητα και αίσθημα ευθύνης, είναι οι καυστικές, αποκαλυπτικότερες απόψεις που διατυπώνει ο Γιάννης Κακουλίδης στο περιοδικό *Σήμα* (τχ. 18, Ιούλιος- Αύγουστος 1977, σελ. 50) με αφορμή δημοσίευση ποιημάτων του. Γράφει εκεί: «Κατά καιρούς διάφορα επώνυμα δημοσιεύματα, ασχολήθηκαν περισσότερο με το ποιος είμαι παρά με το τι έχω γράψει. Ερμήνευσαν τα γραφτά μου κατά το δοκούν και πάντα σε συνάρτηση με την πολιτεία μου. Αλλιώς όταν ήμουν Λαμπράκης, αλλιώς όταν ήμουν ΕΔΑΐτης, αλλιώς όταν ήμουν μουλαράς στο στρατό, αλλιώς όταν ήμουν σταρ στην τηλεόραση κι αλλιώς τώρα που είμαι κομμουνιστής δίχως στέγη, τραγουδοποιός και διαφημιστής. Με ερμήνευσαν ακόμα και μέσα από τα ζωγραφικά μου έργα. Μόνο που ο ζωγράφος Κακουλίδης λέγεται Δημήτρης, είναι ο αγαπητότερος των συγγενών και φίλων, ορμητικότερος εμού και τον θαυμάζω περισσότερο από μένα».

της δεκαετίας του 1970 υπήρξε μια έκρηξη που προκλήθηκε από πολλές συγκλίνοσες. Κάτι που δεν έγινε αντιληπτό αμέσως τότε στην πλήρη του έκταση και στο ανάλογο βάθος. Για μένα και ίσως ακούγεται λίγο αναχρονιστικό, όλοι αυτοί που αποτελούν τον πυρήνα αυτής της γενιάς είναι ακόμη νέοι ποιητές, στους οποίους μπορούμε να αναφερθούμε. Βέβαια εν έτει 2006 δεν μπορεί ηλικιακά να μην έχουν υπάρξει νεότεροι, και υπάρχουν και εξαιρετικά προικισμένοι μάλιστα. Αλλά, συγχωρέσετε με, η Γενιά του '70 τα «είπε» όλα: χτυπήθηκε, πειραματίστηκε, ξανά χτυπήθηκε από τρίτους και από τα ίδια της τα μέλη, αυτομαστιγώθηκε, ανέβηκε σε κορυφές, κυλίστηκε σε βάραθρα, αυτοκαταστράφηκε και «αυτοανελήφθη». Και ούτω καθεξής. Η «πορεία» δεν έχει τελειώσει. **Το «πρόσωπο» δεν έχει σχηματιστεί. Είναι ρευστό, αποκλίνον, ανασχηματίζεται και ανασυγκροτείται κάθε στιγμή.**

Είναι και η εποχή τέτοια, το «κλίμα» θολό, το τοπίο χαμένο στους ήχους και τα περάσματα ασχέτων-διασήμεων σε άλλους χώρους- που έχουν κατακλύσει περιοχές καλλιτεχνικής έκφρασης, και ιδίως στο χώρο του βιβλίου. Ένα χώρο εξαιρετικά ευάλωτο και γι' αυτό εύκολο να «αλωθεί», για τη δημιουργία εντυπώσεων κοσμικών γεγονότων.

Ταυτοσημίες θα μου πείτε».⁵ Η θέση της ποιήτριας που βλέπει την ποιητική γενιά του '70 σε μια συνεχιζόμενη δημιουργική, διαμορφωτική πορεία μέχρι σήμερα, είναι γεγονός που επιβεβαιώνεται από το έργο τους.

Είναι γεγονός ότι δεν μπορούμε να μιλάμε για γενιά του 70 με τους όρους της εποχής που πρωτοξεκίνησε. Είναι ενδιαφέρον δε ότι όπως είναι αρκετοί εκείνοι οι ποιητές που επιθυμούν να ανήκουν στη γενιά, κυρίως όσοι όψιμα εμφανίστηκαν, είναι αρκετοί και οι ποιητές που πρωτοξεκίνησαν την πορεία αυτής της γενιάς και που σήμερα αρνούνται τη χρήση του όρου γενιά για την κοινή ποιητική τους διαδρομή. Για όλα αυτά είναι απαραίτητο να κατατεθεί μια πρόταση δεδομένων, βάσει των οποίων θα καταστεί δυνατή η αναφορά σε ποιητές της γενιάς του 70 στις απαρχές της εμφάνισής τους και θα ερμηνευθεί η πορεία τους μέχρι σήμερα.

Με οδηγό τα ποιητικά κείμενα, κι εννοούμε εδώ το μυθικό και ιδεολογικό σύμπαν της ποίησης που βρίσκεται στο ξεκίνημά της στις αρχές της δεκαετίας του '70 και τις αισθητικές παραμέτρους που προσδιορίζουν την ποιητική της ως καινούργιας πρότασης, μας επιτρέπεται να κάνουμε λόγο για την εμφάνιση μιας νέας ποιητικής κοινότητας στη λογοτεχνική πραγματικότητα του τόπου.

⁵ Περ. *Μανδραγόρας*, τ. 35, Ιούλιος 2006

Η ποίησή της προσεγγίζει πολυπρισματικά τα θέματα που την απασχολούν. Κοινωνικός προβληματισμός, πολιτική στάση και υπαρξιακές αναζητήσεις, γεννημένα μέσα από την πολιτική πραγματικότητα, τις ιστορικές συγκυρίες και τα κοινωνικά δεδομένα της δεκαετίας του '70 στην Ελλάδα και με τον απόηχο των ευρωπαϊκών κινημάτων και γενικότερα την κατάσταση στο παγκόσμιο προσκήνιο γνωστή, συνυπάρχουν σε μια ιδιότυπη ενότητα. Ανάλογα με τις συνθήκες, χρονικές συγκυρίες ή προσωπικές αναζητήσεις και ευαισθησίες, αποκτούν προτεραιότητα κάποιες τάσεις⁶. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό στο ξεκίνημά τους είναι η συνειδητή καταγγελτική αναφορά στην καταπιεστική ανελεύθερη κοινωνική και πολιτική κατάσταση της εποχής, γεγονός ιδιαίτερα επαχθές για το νέο άνθρωπο κάθε εποχής. Αυτό που τους διαφοροποιεί είναι ο δικός τους προσωπικός τρόπος να αντιδρούν, όχι πάντα με το ρεαλισμό και την αμεσότητα της πολιτικής ποίησης των προηγούμενων γενιών, αλλά κυρίως μέσα από μια ποίηση που υπαινίσσεται, δεδομένου ότι σαφώς το εμπεριέχει, το συλλογικό μέσα από το ατομικό βίωμα, το οποίο προβεβλημένο έντονα δεν αδυνατίζει την καταγγελία τους, αποκαλύπτει όμως τον ψυχισμό τους και τον δικό τους τρόπο να διαμαρτύρονται. Πρόκειται περισσότερο, στην αρχή τουλάχιστον, για «ένα ξέσπασμα όχι μόνο ιδεολογικό, αλλά και συναισθηματικό, ξέσπασμα εναντίον της καταπίεσης, εναντίον του κατεστημένου της εποχής»⁷ και όχι για μια οργανωμένη, καθοδηγημένη, πολιτική καταγγελία, κι αυτός ο τρόπος έχει την ομορφιά της νεανικής αντίδρασης. Είναι άλλωστε ο τρόπος έκφρασης που βλέπουμε αυτή την εποχή στους νέους γενικότερα και εκτός Ελλάδος (Ευρώπη- Μάης '68/ Αμερική μπήτνικς). Κυρίως όμως αυτό το ξέσπασμα γίνεται μέσω της γλώσσας τους και της ποιητικής τους πρότασης εν γένει, που φορτίζεται ιδεολογικά για να αποδώσει την εκρηκτική αντίδραση- διαμαρτυρία που χαρακτηρίστηκε επί της ουσίας πλέον αμφισβήτηση, αξιοποιώντας την ειρωνεία, τη σάτιρα, το παράλογο και το μαύρο χιούμορ ακόμα, αλλά και

⁶ Είναι γεγονός ότι η διαμόρφωση της ποιητικής ταυτότητας τόσο ενός ποιητή, όσο και μιας κοινότητας ποιητικής είναι μια σύνθετη, πολυπαραγοντική υπόθεση. Γράφει χαρακτηριστικά ο Α. Ζήρας «/.../η διαμόρφωση είναι ένα ζήτημα πολύ πιο σύνθετο από τη γραμμική ερμηνεία της αντανάκλασης που έχει πάνω μας το πνεύμα μιας εποχής» Εφημ. *Η Αυγή*, 3 Απριλίου 2010, «Ο Αντρέας Παγουλάτος, αμετάβατος. Το «χνάρι» του στην καλλιτεχνική αναζήτηση, στα χρόνια και τα στέκια της δεκαετίας του 1970», σελ. 24.

⁷ Πρόκειται για απόψεις που εξέφρασε ο Τάκης Σινόπουλος σε συνομιλία του με τη Νατάσα Χατζιδάκι, δημοσιευμένη στο περιοδικό *Σήμα*, τευχ. 17, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 9, αναφερόμενος στο γαλλικό κίνημα του Μάη του '68, που ωστόσο αποδίδουν εκφραστικότητα και τη στάση των νέων ποιητών των αρχών του '70.

γλωσσικές ανατροπές που συνέβαλαν στη δυναμικότερη και καινοφανέστερη εκδοχή της. Ήδη μέσα στην πρώτη δεκαετία της παρουσίας τους η διαμαρτυρία τους θα μορφοποιηθεί σε μια ποίηση ιδιότυπα πολιτική, συχνά αιχμηρή, οξεία, αλλά ταυτόχρονα υπαινικτικά αλληγορική και έντονα ειρωνική στο ξεκίνημά τους, με ώριμες θέσεις απολογιστικές σε όλη την πορεία τους. Ο υπαρξιακός προσανατολισμός και γενικότερα η στοχαστική ενατένιση της ζωής είναι δεδομένα και σαφή, άλλοτε ως αυτοσκοπός κι άλλοτε ως ένας τρόπος πρόσληψης του πολιτικού γίγνεσθαι. Η πολυσυζητημένη έννοια της αμφισβήτησης, εντοπισμένη στα περισσότερα θέματα που τους απασχολούν, αφορά όχι μόνο στο ιδεολογικό υπόβαθρο, αλλά και στη μορφή της ποίησής τους, όπου σαφώς λειτουργεί ως ιδεολογική πρόταση, αποκαλύπτει το δικό τους δρόμο για την προσέγγιση της αλήθειας και συνιστά στάση ζωής, κι αυτό όχι μόνο στις απαρχές της κατάθεσης αυτή της γενιάς για κάποιους από αυτούς. Στο επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους βρίσκονται και ζητήματα ποιητικής, αλλά και ο έρωτας, που προσεγγίζεται και ως υπαρξιακή ανάγκη, καθώς η στοχαστική διάθεση κυριαρχεί στη διαπραγμάτευση όλων των θεμάτων. Κυρίαρχο εκφραστικό χαρακτηριστικό όλων των τάσεων που αναδεικνύονται το γλωσσικό ιδίωμα αυτής της γενιάς. Η φρεσκάδα, η γνησιότητα, η τόλμη και το θάρρος του λόγου και της σκέψης της νεότητας, αλλά και οι υψηλοί αναβαθμοί αισθημάτων, με κυρίαρχα, τουλάχιστον για τις αρχές αυτά της διάψευσης των προσδοκιών. Στην πορεία τους από τη δεκαετία του '80 και εξής επισημαίνουμε στην προσέγγιση των θεμάτων που τους απασχόλησαν κυρίαρχη την υπαρξιακή προοπτική. Τάσεις ενδοσκόπησης σε ατομικές πορείες που χωρίς να αρνούνται τόσο τις ανησυχίες της εκκίνησης, όσο το συλλογικό χαρακτήρα, επιζητούν να αναγνωρίσουν μέσα στο φαινομενικό το διαχρονικό, ακολουθώντας μια πορεία απολογισμού και αυτογνωσίας που η ωριμότητα κομίζει. Το αισθητικό κέρδος της εμπειρίας της ποιητικής γραφής είναι κατατεθειμένο στον ώριμο, μεστό ποιητικό λόγο, με τα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά του καθενός πλέον.

Δίπλα σε όλα αυτά τα δεδομένα που τα κείμενα δίνουν ως συνισταμένη της ποιητικής γραφής ενός συνόλου, συγκροτώντας, σε μια διευρυμένη θεώρηση του όρου, αυτό που θα λέγαμε μύθο μιας γενιάς, ένα ακόμα κριτήριο που καθοδήγησε στην επιλογή και μελέτη των ποιητικών κειμένων ήταν η ηλικία των δημιουργών σε συνάρτηση με το χρόνο έκδοσης των συλλογών τους. Η έννοια του χρόνου μέσα από την προοπτική της λογοτεχνικής γενιάς ως έκφραση ηλικιακής και συνακόλουθα

πνευματικής συμπόρευσης. Σύμφωνα με τα ισχύοντα γραμματολογικά δεδομένα περί α΄ και β΄ μεταπολεμικής γενιάς, η βιβλιογραφία περί του θέματος προτείνει τους χρονολογικούς δείκτες γέννησης στη δεκαπενταετία 1940-1955. Στατιστικά δεδομένα ωστόσο έδειξαν ότι η ισχυρή πλειοψηφία τοποθετείται στο διάστημα μιας δεκαετίας ξεκινώντας από το 1943. Επιπλέον, μπορούμε να διακρίνουμε και κάποιες άτυπες συσπειρώσεις ποιητών, με κριτήριο την ηλικία, αλλά και κάποιες ιδιαίτερες πνευματικές συγγένειες ή ανάλογες ευαισθησίες, που παρουσιάζουν τους νεότερους της γενιάς, αυτούς που γεννήθηκαν γύρω στο 1950 σ΄ έναν κύκλο και τους μεγαλύτερους, αυτούς που γεννήθηκαν γύρω στο 1945 σε έναν άλλο. Κάτι τέτοιο, τουλάχιστον, φαίνεται στο ξεκίνημα αυτής της γενιάς από τη συμμετοχή τους στις ανθολογίες, τις δημοσιεύσεις τους στα περιοδικά ή και την παρουσία τους σε εκδηλώσεις ποιητικές, αλλά και από τα όσα έχουν δημοσιεύσει οι ίδιοι σχετικά με το ποιοι από τους συνομήλικούς τους ποιητές ανήκουν στη γενιά τους.

Εννοείται πως όλο το σκεπτικό καθορισμού ορίων γέννησης ως προϋπόθεση για τον προσδιορισμό της γενιάς δεν μας εμποδίζει να αναφερθούμε σε περιπτώσεις δημιουργών που αν και ηλικιακά δεν ανήκουν στη γενιά, ως μεγαλύτεροι, έχουν σχέση πνευματικής συγγένειας στην ποίησή τους με τους πρωτοεμφανιζόμενους ποιητές, κι αυτό είναι κάτι που επισημαίνεται. Ποιητές με ένα διαφορετικό παρελθόν και συνακόλουθα ένα διαφοροποιημένο πλαίσιο αναφοράς βιωμάτων και εμπειριών, συναντιούνται σε κοινά οράματα, προσδοκίες και αναζητήσεις, συχνά όχι μόνο σε επίπεδο ιδεολογικών αναζητήσεων, αλλά και αισθητικών πρωτοβουλιών. Πρόκειται για περιπτώσεις μεταιχμιακές, που αναφέρονται για να επιβεβαιώσουν την ποιητική δημιουργία όχι ως παρθενογένεση, αλλά άλλοτε ως συνέχεια και διαδοχή, κι άλλοτε ως διαλεκτική αντιπαράθεση και ρήξη. Έτσι, η έννοια της γενιάς δεν υψώνει ολόγυρα τείχη ανυπέβλητα, αλλά όταν υπάρχει, όπως στην προκειμένη περίπτωση, συγκεντρώνει σε ένα σημείο αιχμής ένα σύνολο χαρακτηριστικών και τάσεων που συμπλησιάζουν περισσότερο κάποιους από τους δημιουργούς σε μια δεδομένη χρονική στιγμή, κατά την οποία, καθώς φαίνεται, συντρέχουν λόγοι γι΄ αυτό. Κατά ανάλογο τρόπο θα εκτιμηθεί και μια άλλη πραγματικότητα, που θέλει κάποιους από τους συνοδοιπόρους να συμμετέχουν με διαφορετικούς ρυθμούς στην ποιητική δημιουργία, είτε σταματώντας νωρίς, είτε επιστρέφοντας αργότερα. Οπωσδήποτε όμως αναφερόμαστε σε νέους ποιητές που έχουν εμπλακεί στα τεκταινόμενα της ποιητικής πραγματικότητας που ανατέλλει στη λογοτεχνική ζωή του τόπου μας λίγο πριν και μέσα στη δεκαετία του 70. Βασικό κριτήριο ένταξης τους σ΄ αυτή τη γενιά

αποτελούν τα ποιητικά κείμενα που γράφουν στη δεκαετία του 1970. Είναι αυτά που επιτρέπουν να γίνεται λόγος για γενιά, κι όχι αυθαίρετες ή απέξω δοσμένες, με αξιολογικά κίνητρα, κατηγοριοποιήσεις, που βλέπουν τη γενιά σαν το απαραίτητο εφαλτήριο για το ξεκίνημα ενός νέου δημιουργού, που προσπαθεί να επωφεληθεί από τη δυνατότητά της να τον προφυλάξει λειτουργώντας συχνά ως στέγαστρο. Η λογοτεχνική γενιά, όταν υπάρχει, διότι δεν έχει την περιοδικότητα της βιολογικής γενιάς, είναι κάτι που προκύπτει αβίαστα και δε δημιουργείται σκόπιμα. Είναι ουσιαστική έκφραση συλλογικότητας, γεμάτη ζωή και νόημα, όχι όμως πάντα και με έργο σημαντικό. Μέσα στο πλαίσιο αυτής της συλλογιστικής δεν θεωρείται δεδομένο ότι όλοι οι συνομήλικοι ποιητές αυτής της περιόδου λόγω της ηλικίας τους και μόνο εκφράζουν με το έργο τους τη γενιά. Εκφράζουν δηλαδή ένα σύνολο ιδεολογικών και αισθητικών χαρακτηριστικών που ανιχνεύτηκαν, στατιστικά τουλάχιστον, στην πλειοψηφία όσων πρωτοεμφανίστηκαν αυτή την περίοδο⁸, προσδιορίζοντας αυτή τη γενιά όχι μόνο από το χρόνο παρουσίασής της, αλλά και με ιδεολογικούς προσδιορισμούς, όπως για παράδειγμα αυτόν της αμφισβήτησης, που επιδιώκει να αποδώσει στην ποίηση της το κοινωνικό ισοδύναμο της αντίδρασης που γεννά η πολιτική κατάσταση που δεσπάζει.

Επιπλέον, στην παρούσα μελέτη λειτούργησε ως σημαντικό κριτήριο και η **ύπαρξη μίας τουλάχιστον ποιητικής συλλογής μέσα στην δεκαετία του '70**, ως έκφραση άμεσης ανταπόκρισης στα τεκταινόμενα της εποχής στον ελληνικό χώρο, που αναμφισβήτητα συνέβαλαν καταλυτικά στη συσπείρωση των νέων και στην διατύπωση μιας κοινής στάσης- αντίδρασης μέσω της ποίησής τους. Ειδικά για όσους πρωτοεμφανίζονται αργοπορημένα, στα τέλη της δεκαετίας του '70, κρίνεται απαραίτητο η πρώτη τους συλλογή ιδεολογικά και υφολογικά να συμπορεύεται επικοινωνιακά με την ποιητική παρουσία της γενιάς σ' αυτή τη δεκαετία. Επειδή όμως οι προϋποθέσεις οριοθέτησης ενός ποιητικού φαινομένου δεν μπορούν να δίνονται ερήμην των καταστάσεων που το καθορίζουν, θα πρέπει να σταθούμε και μπροστά στο πραγματικό γεγονός κάποιων ποιητών που ενώ συμμετέχουν με ποιητικό έργο σε διάφορες χώρους έκφρασης αυτής της γενιάς στις αρχές της δεκαετίας του '70, διακόπτουν τη συμπόρευσή τους και επιστρέφουν αργότερα για να συνεχίσουν μαζί της, έχοντας ωστόσο κατατεθειμένη ουσιαστική δραστηριοποίηση στους διάφορους τρόπους έκφρασης αυτής της γενιάς όταν ξεκινά.

⁸ Χαρακτηριστικές περιπτώσεις δίνονται στην ανθολογία του Α. Ραφτόπουλου

Είναι προφανές μετά κι από αυτή την επισήμανση, πως, παράλληλα με τα προαναφερθέντα κριτήρια **θα συνεκτιμηθούν και θα συμβάλουν συνεπικουρώντας ή ίσως διατυπώνοντας και ενστάσεις , και όσα η ιστορία της λογοτεχνίας για την αντίστοιχη περίοδο έχει καταγράψει.** Κι εννοούμε εδώ πληροφορίες που αφορούν το σύνολο της εργογραφίας των δημιουργών, ατομικές ή και συλλογικές δράσεις και δραστηριότητες, εκδοτικές πρωτοβουλίες, αλλά και αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν περισσότερο ή λιγότερα δυναμικά μέσα, αλλά και έξω από τους κόλπους αυτών των δημιουργών, από σύγχρονους τους, αλλά και παλαιότερους δημιουργούς, αλλά και από το χώρο της κριτικής.

Έτσι, μολονότι αντικειμενική έρευνα της εποχής των αρχών του '70, και αργότερα βεβαίως, βασισμένη σε δημοσιευμένα κείμενα ή συνεντεύξεις προσώπων, που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη λογοτεχνική πραγματικότητα της εποχής, και δόθηκαν και στην συντάκτρια αυτής της μελέτης, αποκαλύπτει ότι η ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας συνεχίστηκε και σ' αυτή τη φάση να γράφεται και μέσα σε ανταγωνιστικά πλαίσια⁹ , θα δούμε και θα αναφερθούμε στις **παρατηρήσεις για πρόσωπα της γενιάς του '70 που καταθέτουν οι ίδιοι οι ποιητές αυτής της γενιάς.** Είναι ενδιαφέρον και σε κάποιο βαθμό χρήσιμο να ξέρουμε ποιους θεωρούν συνοδοιπόρους τους στη δική τους *εκδρομή* στην ποίηση. Στεκόμενοι όμως στοχαστικά απέναντι στα λεγόμενά τους, κι εννοούμε εδώ την κριτική θεώρηση που βασίζεται κυρίως σε βιβλιογραφικά δεδομένα δημοσιευμένα, πρώτιστα στα ποιητικά κείμενα, αλλά και σε συνεντεύξεις που έχουν δοθεί ή ζητήθηκαν από την συντάκτρια της διατριβής και προέρχονται από διαφορετικούς ιδεολογικούς χώρους της εποχής και της γενιάς, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η όποια θεώρηση σαφώς και έχει χαρακτηριστικά υποκειμενισμού. Έτσι εξηγείται η μη αναφορά - αποσιώπηση ποιητών πολύ σημαντικών, για την ακρίβεια απαραίτητων, για τη σύνθεση του προσώπου της γενιάς του '70, χωρίς τους οποίους δεν μπορούμε να μιλάμε για γενιά,

⁹ Σε συνομιλία του Τάκη Σινόπουλου με τη Νατάσα Χαζιδάκι στο περιοδικό *Σήμα*, τευχ. 17, Μάιος-Ιούνιος 1977, σελ. 9-14 η πρώτη ερώτηση που απευθύνει η νέα ποιήτρια αυτής της γενιάς στον Τάκη Σινόπουλο, είναι η ακόλουθη: «Είναι γνωστό ότι λίγο ως πολύ η ιστορία της ελληνικής λογοτεχνίας γράφτηκε μέσα σε ανταγωνιστικά πλαίσια. Ας ξεκινήσουμε από το Σολωμικό κύκλωμα και το Σολωμό./ . . . /και τώρα φτάνοντας ως στις μέρες μας έχουμε τους κύκλους των σεφερικών, την εκμετάλλευση του φαινομένου «Σεφέρης», είναι αλήθεια λοιπόν πως συνεχίζεται ο ανταγωνισμός, η «Παρέα» να θάβει κάποιους μη αρεστούς αλλά αξιότατους;». Ο Τάκης Σινόπουλος θα απαντήσει : «Για να βάλουμε τα πράγματα στη σειρά τους. Ανταγωνιστικά φαινόμενα στην ιστορική εξέλιξη μιας λογοτεχνίας υπάρχουν, υπήρξαν και υποθέτω θα υπάρχουν πάντοτε, όσο υπάρχουν οι αντιφάσεις, τα συμφέροντα, οι ιδεολογίες». Έχει ασφαλώς ενδιαφέρον όλη η συζήτηση που ακολουθεί, για την ώρα όμως θα σταθούμε στη διαπίστωση που αποτελεί κοινό διαχρονικό μυστικό.

αλλά για παρέα ή συντροφιά, κάτι που είναι πολύ διαφορετικό. Είναι προφανές ότι είναι αναμενόμενη μια τέτοια θεώρηση του θέματος από τους ποιητές που ανήκουν στην ίδια γενιά, αφού δεν πρόκειται για συστηματικές προσεγγίσεις βασισμένες σε φιλολογική έρευνα, αλλά και σε κάποιο βαθμό μπορεί να θεωρηθεί και ανθρώπινη, μιας και μιλάμε για σχέσεις μεταξύ δημιουργών που κοινές ευαισθησίες μπορούν να πλησιάζουν περισσότερο κάποιους. Δεν θίγεται σκόπιμα το θέμα των προθέσεων διότι δεν μπορεί να τεκμηριωθεί οποιαδήποτε εκτίμηση βασισμένη σε προσωπικές απόψεις, ο έλεγχος και η διασταύρωση των οποίων ξεφεύγει από τα όρια μιας φιλολογικής μελέτης. Το σημαντικό ωστόσο είναι να τα έχει όλα αυτά υπόψη του ο μελετητής του χώρου και να αξιολογήσει τις πληροφορίες που του δίνονται σε συνάρτηση με τα υπόλοιπα δεδομένα προκειμένου να μορφώσει άποψη. Σε καμία περίπτωση η οποιαδήποτε έλλειψη πληροφοριών για άλλους ποιητές δεν μπορεί να λειτουργεί αρνητικά και καθοριστικά γι' αυτούς.

Στο πνεύμα αυτής της συλλογιστικής μπορούμε να δούμε συγκεκριμένες αναφορές ποιητών αυτής της γενιάς σε συνοδοιπόρους τους ποιητές της γενιάς τους, όχι ως θέμα αυτόνομο, αλλά με κάποια άλλη συνήθως αφορμή.

Ο Δ. Ιατρόπουλος στη μελέτη του «Μια απόπειρα ταξινόμησης. Η ποίηση της «αμφισβήτησης» κ' η αμφισβήτηση της ποίησης»,¹⁰ αναφερόμενος στην υπόθεση της αμφισβήτησης σ' αυτή τη γενιά θα κάνει λόγο για τους ποιητές της, « Το Νέο «μαρτυρολόγιο» της ποίησης», και θα αναφερθεί στους: Ν. Τρίκολα, Ν. Μοσχοβάκο, Μ. Τσακίρη, Γ. Κακουλίδη, Τ. Μαστοράκη, Μ. Ακρατινό, Ν. Ησαΐα, Α. Θέμο, Γ. Μαρκόπουλο, Θ. Νιάρχο, Δ. Ποταμίτη, Λ. Πούλιο, Ν. Σιδερίδη, Λ. Τσαμαντάνη, Α. Φλωράκη, Α. Φερεντίνου, Ε. Στριγγάρη, Β. Στεριάδη, Χ. Μεγαλινό, Π. Καπώνη, Δ. Καντακουζηνό, Τ. Τσιρμπίνο.

Ο Βασίλης Στεριάδης σε κριτικό του κείμενο με τίτλο «Ο ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ μέρος της δουλειάς του»¹¹ και στην ενότητα «Αυτός και η γενιά του» κάνει λόγο για συγκεκριμένους εκπροσώπους αυτής της γενιάς. Με χρονικό σημείο αναφοράς του το 1970 και το 1973 αναφέρεται στους ποιητές Ποταμίτη, Κοντό, Κακουλίδη, Βαλαβανίδη, Ησαΐα, Λαϊνά, Πατίλη, Πούλιο, Μαστοράκη, Κανέλλη, Παμπούδη, Βιστωνίτη, Δαλακούρα και στον ίδιο. Παρατηρούμε ότι αναφέρεται σε δυο ποιητές (Ν. Ησαΐα και Λ. Κανέλλη) που ηλικιακά τουλάχιστον δεν ανήκουν στη γενιά, είναι όμως πολλαπλά επιβεβαιωμένο ότι η επικοινωνιακή σχέση της ποίησής τους με την

¹⁰ Περ. *Νέα Σύνορα*, τ. 12, Ιούλιος – Αύγουστος, 1971.

¹¹ Περ. *Σήμα*, τευχ. 1, Φλεβάρης 1975, σελ. 8.

ποίηση των νέων είναι δεδομένη. Οι επιλογές του σαφώς είναι υποκειμενικές , δεδομένου ότι στα χρόνια που αναφέρεται ενδιαφέρον παρουσιάζει το έργο κι άλλων ποιητών αυτής της γενιάς. Δεν είναι άλλωστε άνευ σημασίας ούτε ο χαρακτηρισμός «φίλοι»¹² που αναφέρει στην αρχή του κειμένου του για κάποιους από αυτούς τους ποιητές . Είναι φυσικό και ανθρώπινο να αναπτύσσονται ιδιαίτερες φιλικές σχέσεις, κι άλλωστε ήδη έχει γίνει λόγος για κάποιες άτυπες συντροφίες μέσα στη γενιά από ποιητές που για προσωπικούς λόγους έρχονται πιο κοντά. Επιπλέον η έρευνα έχει δείξει ότι όντως είναι σημαντικό το ποιητικό έργο στο οποίο αναφέρεται, ενώ σε καμιά περίπτωση δεν επιβάλλουν οι απόψεις του τον αποκλεισμό άλλων, εξίσου αξιόλογων ποιητών, τους οποίους οφείλει να αναζητήσει και να σεβαστεί όποιος μελετά το χώρο. Η γνώμη του Στεριάδη είναι σημαντική , ενισχυτική κάποιων εκτιμήσεων, χρήσιμη να τη γνωρίζουμε, αλλά δεν ολοκληρώνει το θέμα των προσώπων της γενιάς.

Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με το Γιάννη Κακουλίδη λίγο αργότερα, στο ίδιο περιοδικό¹³. Ο τρόπος που θα μιλήσει για το θέμα θα επιβεβαιώσει τους περιορισμούς που πρέπει να λάβει ο μελετητής υπόψη του, όταν ξεφεύγει από τον πλέον αντικειμενικό οδηγό που είναι τα ποιητικά κείμενα αυτά καθαυτά. Με την *ελεγχόμενη αθυρογλωσσία* του και με αφορμή προσωπική του εμπειρία για τον τρόπο αντιμετώπισης της ποίησής του, θα γράψει: «Απ' τη στιγμή που ο βίος μου δεν κοσμείται από απόπειρες αυτοκτονίας, ανιάτες ασθένειες ή έστω χρονίσασες καταθλίψεις- λίγα Larqactil ή Tryptisol, δεν νομιμοποιούν την τρέλλα μου- αναρωτιέμαι με τι τάχα λογής μανδύα θα πρέπει να ντύσω την προσωπικότητά μου, προκειμένου να διαβαστή το έργο μου.(Μιας, κιόλας, που απ' τον καιρό πούπαψα νάμαι ομοτράπεζος των διακεκριμένων λιγότεσσαν κι οι αναφορές σ' αυτό!)» -και συνεχίζει αναφερόμενος σε ποιητές «της γενιάς του και του αύριο» όπως τους χαρακτηρίζει, απολύτως ελεύθερος στις επιλογές του, αφού όπως ξεκάθαρα δηλώνει : «δεν είμαι καθόλου ευγενής για ν' αραδιάσω τριάντα ακόμα ονόματα». Αιτιολογώντας κατά κάποιο τρόπο τις σαφώς προσωπικές, υποκειμενικές, επιλογές του γράφει: «Αγαπώ τον Κοντό όταν γελάει. Τον Πούλιο όταν οργίζεται. Το Στεριάδη όταν κυνηγάει το λαιμό του. Τον Ποταμίτη ακόμα κι όταν κάνει θέατρο. Κι όχι μόνο έτσι. Και σαν ποιητές. Της γενιάς μου και του αύριο. Ο Στεριάδης ποιητικά θαρρώ

¹² Περ. *Σήμα*, τευχ. 1 , Φλεβάρης 1975, σελ.8. : «Ένα μοναδικό ερέθισμα μπορεί να είναι η έκδοση των βιβλίων δύο τριών φίλων σου».

¹³ Περ. *Σήμα*, τχ. 18 Ιούλιος- Αύγουστος 1977,σ. 50

πως είναι πιο κοντά μου. Μόνο που οι μυθιστορίες του, χωρίς να μου είναι ξένες, είναι αυτές που ο λόγος μου αρνείται. Όχι πούναι πολιτικοποιημένη ή στρατευμένη η ποίησή μου. Όχι πούναι σατιρική- κάθε άλλο μάλιστα- αλλά περιφρονώ τα ποδόσφαιρα, σε αντίθεση με τις μπουρδελοτόσαρκες και τις διαδηλώσεις που με παλαβώνουν.

Ο Θανάσης Νιάρχος μου χαρίζει τα δοκίμιά του(που μ'αρέσουν) και μερικές από τις γνωριμίες του. Με πάει και στην Εθνική Εταιρεία Ελλήνων Λογοτεχνών όπου είδαμε και πάθαμε μέχρι να πεισθούν οι παρεπιδημούντες ότι ο υποφαινόμενος δικαιούται να λέγεται λογοτέχνης./ . . ./ Παρακολουθώ κι αγωνιώ και χαίρουμαι την πορεία της Ρουκ, του Πατίλη, του Κανέλη, του Σιώτη, του Γιάννη Ευσταθιάδη.

Κατάλογο ποιητών της γενιάς του '70, βασισμένο στις πρώτες δημοσιεύσεις ή εκδόσεις από το 1964 μέχρι και το 1974, έδωσε πρόσφατα και ο Πάνος Καπώνης, ποιητής κι αυτός της γενιάς, στο δοκίμιό του με τίτλο « Η αμφισβήτηση του '70»¹⁴ αναφερόμενος στις πρώτες φωνές στην καθαυτό περίοδο της «αμφισβήτησης», όπως χαρακτηρίζει τη δεκαετία του '70. Αφού αναφερθεί στους ποιητές που συμμετείχαν στην *Ποιητική Ανθολογία Νέων* (1968) της Ε. Στριγγάρη και του Τ. Σπηλιάκου, στο αφιέρωμα του περ. *Λωτός*, τχ. 4-5, Μάιος 1969, όπου παρουσιάζονται 28 Νέοι Ποιητές και στην *Ποιητική Αντιανθολογία* του Δ. Ιατρόπουλου, επιχειρεί, όπως αναφέρει στο δοκίμιό του, μια «ιστορική διαδρομή που χρονολογικά εμφάνισε τις αφετηρίες των ομολόγων ποιητών των λεγομένων της αμφισβήτησης του '70». Και αφού αναγνωρίζει πιθανόν το «μη πλήρες του καταλόγου» θα επισημάνει πως «αυτή η αναδρομή δεν έχει σχέση με τη συνέχεια αυτών των ποιητών, άλλοι από τους οποίους δεν εμφανίσθηκαν στα επόμενα χρόνια ή επανεμφανίσθηκαν αργότερα ή σιώπησαν». Δεν θα αναφέρουμε εδώ τα ονόματα, αφού έχουν ήδη μνημονευθεί μέσω των πηγών του, που τις έχουμε αξιοποιήσει. Η μαρτυρία ωστόσο του Καπώνη έχει αξία ακριβώς γιατί προέρχεται από έναν «αυτόπτη» μάρτυρα «αυτού του πρωτογενούς στοιχείου, που υπήρξε η αφετηρία του μετά από πολλά χρόνια αναγνωρισθέντος νέου ποιητικού (μεταπολεμικού) χώρου».¹⁵ Επιπλέον, διατυπώνει την άποψη ότι δεν θα πρέπει να αποσιωπούνται οι πρώτες φωνές της γενιάς¹⁶ στο ξεκίνημά της, γιατί η συμβολή τους κρίνεται σημαντική στη

¹⁴ Βλπ σχετικά <http://logos.caponis.gr/page/3>

¹⁵ Βλπ σχετικά <http://logos.caponis.gr/page/3>

¹⁶ Βλπ σχετικά <http://logos.caponis.gr/page/3> : «όσο και αν θέλουμε να απαλείψουμε από την φιλολογική ή άλλη εν πάση περιπτώσει παράδοση τις πρώτες φωνές της γενιάς ή καλύτερα- κατά το χαρακτηρισμό του Αλέξη Ζήρα της «Ομάδας το '70»- με την

διαμόρφωση της ποίησης που ξεκινά να γράφεται. Ιστορικά έχει ενδιαφέρον η άποψη, όταν όμως προχωρήσουμε μεθοδολογικά πλέον στην οριοθέτηση του χώρου οι απαιτήσεις αλλάζουν, κι αυτό διότι μας ενδιαφέρει η συνολική θεώρηση και εποπτεία της ποίησης αυτής της εποχής, κι όχι η προβολή της μέσα από εξατομικευμένες περιπτώσεις δημιουργών. Κρίνεται λοιπόν επιτακτική μεθοδολογική αναγκαιότητα η επισήμανση εκείνων των δημιουργών που με τον πλέον αντιπροσωπευτικό τρόπο το ποιητικό τους έργο αναδεικνύει τα χαρακτηριστικά της νέας ποίησης.

Χρήσιμη υπήρξε για τη γνωριμία με τους νέους ποιητές και η συνεισφορά των **ανθολογιών**¹⁷, τόσο αυτής της περιόδου, που επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην παρουσίαση νέων ποιητών, αλλά και οι κατοπινές, δεδομένου ότι στην πλειοψηφία τους συντάσσονται από ποιητές αυτής της γενιάς. Έτσι ενδιαφέρον γραμματολογικό παρουσιάζει η *Ποιητική Ανθολογία Νέων*, της Ε. Στριγγάρη και του Τ. Σπηλιάκου (1968). Αναφέρονται εδώ οι: Αιγυπτιάδου Ναυσικά, Γεμιδόπουλος Ερρίκος, Δειρμετζόγλου Λένα, Διακογιάννη Πέγκυ, Εξάρχου Ντίνα, Ζαχαράτου Σόνια, Καπώνης Πάνος, Κατσής Χάρης, Κελεμένη Μαρία, Κούρτης Μιχαήλ, Λαυρεντάκη Ντίνα, Νικολοπούλου Ντέπυ, Νταβέας Δημήτρης, Ολύμπιος Άγγελος, Παπαδόπουλος Γρηγόρης, Σπηλιόπουλος Τάκης, Στριγγάρη Έλενα, Τσιαμπούση Καίτη, Χριστοφόρου Άννα.

Με περίπου ανάλογο ενδιαφέρον παρουσιάζονται και οι ανθολογίες: *Ποιητική και Καλλιτεχνική Ανθολογία Νέων*, Γ. Γιόση (Ιωλκός, Μάιος 1969), όπου ανάμεσα στους άλλους ποιητές αναφέρονται και οι Α. Φλωράκης, Α. Φωστιέρης, Μ. Αποστολάτος, Γ. Μαρκόπουλος, Σ. Μπεκατώρος, και *Παρουσίες* του Μ. Αποστολάτου (ΕΛ.Σ.Ε 1970), στην οποία αναφέρονται και οι Κ. Τσιαμπούση, Δ. Ποταμίτης, Μ. Λαϊνά, Μ. Αποστολάτος, Ν. Ησαΐα, Α. Φωστιέρης, Β. Δαλακούρα, Ν. Μοσχοβάκος, Στόνης Δίψης (ψευδ. του Δ. Καρατζά).

δικαιολογία είτε του πλήθους των ποιητών, είτε της μεταγενέστερης ιδιαίτερης δημόσιας προβολής ορισμένων ποιητών αυτής της ομάδας με παράλληλη «εξαφάνιση» από την αγορά αρκετών, το γεγονός της αφειρησίας και ταυτόχρονα της συμβολής των πρώτων ποιητικών φωνών στην λογοτεχνική ανανέωση των τελευταίων δεκαετιών, παραμένει ως νέος ποιητικός κώδικας, μέχρι και την τελευταία δεκαετία του 1990 και ίσως έως σήμερα».

¹⁷ Το «περιεχόμενο και η σημασία των ανθολογιών (1968-2001) για τη γέννηση και την εξέλιξη της γενιάς του '70» αποτελεί το θέμα αυτόνομου κεφαλαίου στην παρούσα μελέτη, και μ' αυτό επιχειρείται να αναδειχθεί το ποιητικό φαινόμενο της νέας ποίησης σε συνάρτηση με το ευρύτερο κοινωνικό ποιητικό ρεύμα από το οποίο προέκυψε.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι επιλογές του **Δ. Ιατρόπουλου** στην *Ποιητική Αντιανθολογία* του (1971) και συγκεκριμένα στο ποιητικό κολλάζ, λόγω της θέσης τους στις απαρχές της παρουσίας της γενιάς. Αναφέρονται εδώ οι: Ακρατινός Μιχ., Δ. Βαλασκαντζής, Ν. Ησαΐα, Α. Θέμος, Ιατρόπουλος Δ., Κακουλίδης Γ., Καλογεράτος – Πευκάς Π., Κουνάδη Ν., Κωστόπουλος Φ., Λαϊνά Μ., Λεττονός Χ., Μαρκόπουλος Γ., Μοσχοβάκος Ν., Νιάρχος Θ., Παπακόγκος Κ., Ποταμίτης Δ., Πούλιος Λ., Σιδερίδης Ντ., Σπεντζής Π., Στεριάδης Β., Στριγγάρη Ε., Τρύφωνας Χ., Τσακίρης Μ., Τσαμαντάνη Α., Τσίκληρας Μπ., Τσιρμπίνος Τ., Φερεντίνου Αρ., Φλωράκης Αλ., Χιόνης Α.. Επιπλέον εδώ παρουσιάζονται με την πρώτη τους ποιητική συλλογή οι: Τ. Μαστοράκη *Το συναξάρι της Αγίας Νιότης*, Χ. Μεγαλυνός *Κατ' όναρ*, Π. Καπώνης *Κοκτέιλ* και Δ. Καντακουζηνός *Χρονικό*, ενώ στη Μικρή Ανθολογία Νέων Ποιητών που ακολουθεί συναντάμε τον Μανόλη Ξεξάκη.

Στη συλλογική έκδοση *Έξη Ποιητές* με πρόλογο του Κ. Φράϋερ (1971) παρουσιάζονται οι: Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, Τ. Δενέγρης, Ν. Ησαΐα, Δ. Ποταμίτης, Λ. Πούλιος, Β. Στεριάδης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και η συλλογική έκδοση που γεννήθηκε λίγο μετά από την προαναφερθείσα, τρόπον τινά ως απάντηση –συνέχεια, η *Ποίηση 7* (Καστανιώτης 1975) στην οποία παρουσιάζονται οι: Μ. Γκανάς, Κ. Κάσσης, Π. Κυπαρίσσης, Ε. Λάγκε, Μ. Λάζου, Ν. Μοσχοβάκος, Α. Φραντζή. Και στις δυο εκδόσεις ωστόσο μαζί με ποιητές της γενιάς του '70 παρουσιάζονται και μεγαλύτεροί τους.

Η ανθολογία των Μπεκατώρου-Φλωράκη, *Η Νέα Γενιά* (Κέδρος 1971), δίνει τη δική της πρόταση για το ποιητικό έργο αυτής της γενιάς.. Παρουσιάζονται εδώ οι: Χ. Βαλαβανίδης, Δ. Ιατρόπουλος, Γ. Κακουλίδης, Γ. Κοντός, Μ. Λαϊνά, Θ. Νιάρχος, Θ. Ντάκου, Γ. Παναγιώτου, Μ. Παξιμαδοπούλου, Κ. Παπαγεωργίου, Α. Θ. Παπαδόπουλος, Θ. Χ. Παπαδόπουλος, Γ. Πατίλης, Δ. Ποταμίτης, Λ. Πούλιος, Ν. Σιώτης, Κ. Σοφιανός, Β. Στεριάδης, Ε. Στριγγάρη, Α. Τσαμαντάνη, Κ. Τσιαμπούση.

Οι ανθολογίες, *Γενιά του '70, α' ποίηση και β' πεζογραφία*, με εισαγωγή – ανθολόγηση του Γ. Δ. Παναγιώτου(εκδόσεις Σίσυφος, Αθήνα, 1979), *Νεώτερη Ελληνική Ποίηση 1965-1980*, με εισαγωγή του Αλέξη Ζήρα (Εκδόσεις γραφή, Αθήνα, 1979), αλλά και η πιο πρόσφατη *Γενιά του '70, με εισαγωγή του Αλέξη Ζήρα και επιμέλεια του Δημήτρη Αλεξίου* (Εκδόσεις Όμβρος, Αθήνα, 2001), αποτελούν εκφράσεις επεξεργασμένων προτάσεων για το πρόσωπο της γενιάς με τα δεδομένα της εποχής τους κάθε μια, με ενδιαφέρουσα κατατοπιστική εισαγωγή και με αξιοπρόσεχτο κοινό στοιχείο ότι συντέθηκαν και οι τρεις από εκπροσώπους αυτής

της γενιάς, ποιητές όλοι τους, και με τον Ζήρα να ξεχωρίζει επιπλέον με την ιδιότητα του έγκριτου κριτικού της ποίησης αυτής της γενιάς, και όχι μόνο βέβαια, δεδομένου ότι το σύνολο του κριτικού του έργου και οι μελέτες του καλύπτουν ευρύ πεδίο της τέχνης¹⁸.

Στην ανθολογία του Παναγιώτου ανθολογούνται 47 ποιητές, χωρίς να δηλώνονται σαφώς τα κριτήρια της επιλογής τους. Γίνεται λόγος γενικά για το στόχο της ανθολογίας να συμπεριλάβει κάθε «αξιόλογο ποιητή που εμφανίστηκε μετά το 1970 ή που το κύριο έργο του δόθηκε μέσα στη δεκαετία αυτή»¹⁹, αλλά και που εκφράζει αντιπροσωπευτικά κάποια από τις τάσεις αυτής της γενιάς. Ανάμεσά τους αναφέρει και τρεις ποιητές που συναντούμε συχνά να ανθολογούνται με ποιητές της γενιάς του '70 παρόλο που είναι μεγαλύτεροι. Πρόκειται για την Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, τη Νανά Ησαΐα και το Λ. Κανέλλη. Επίσης αναφέρεται ως ποιητής και ο μουσικός – στιχουργός Δ. Σαββόπουλος. Οι υπόλοιποι ποιητές είναι οι ακόλουθοι: Ν. Βαγενάς, Χ. Βαλαβανίδης, Α. Βαλσαμίδης, Γ. Βαρβέρης, Γ. Βέης, Α. Βιστωνίτης, Ρ. Γαλανάκη, Μ. Γκανάς, Κ. Γουλιάμος, Β. Δαλακούρα, Ι. Ζερβού, Α. Ζήρας, Α. Ίσαρης, Γ. Κακουλίδης, Δ. Καλοκύρης, Γ. Κοντός, Π. Κυπαρίσσης, Μ. Λαϊνά, Χ. Λιοντάκης, Γ. Μαρκόπουλος, Τ. Μαστοράκη, Κ. Μαυρουδής, Σ. Μπεκατώρος, Θ. Νιάρχος, Μ. Ξεξάκης, Π. Παμπούδη, Γ. Παναγιώτου, Κ. Παπαγεωργίου, Γ. Πατίλης, Δ. Ποταμίτης, Λ. Πούλιος, Μ. Πρατικάκης, Ζ. Σιαφλέκης, Ν. Σιώτης, Β. Στεριάδης, Ε. Στριγγάρη, Α. Τραϊανός, Γ. Υφαντής, Α. Φωστιέρης, Ν. Χατζιδάκι, Α. Χιόνης, Γ. Χρονάς, Τ. Χυτήρης.

Στη *Νεώτερη Ελληνική Ποίηση 1965-1980* οι ανθολόγοι Κ. Γ. Παπαγεωργίου και Χ. Λιοντάκης, ποιητές της γενιάς του '70 και οι δυο ανθολογούν 34 ποιητές και 5 στο

¹⁸Στην παρούσα μελέτη συνεκτιμήθηκε και ο εργογραφικός κατάλογος που συντάχθηκε από τον Ε. Γαραντούδη στο πλαίσιο μια σειράς μαθημάτων για τη γενιά του '70 που έκανε ο καθηγητής Δ. Μαρωνίτης. Κατάλογος που «δεν φιλοδοξεί να προβληθεί ως το σώμα των ποιητών της «γενιάς του '70», κατά το συντάκτη του, αλλά που επιχειρεί μια «επιλεκτική καταλογικού τύπου καταγραφή», αναφερόμενος σε 94 ποιητές. Δηλώνεται άλλωστε στο σημείωμα του συντάκτη του, που έπεται του καταλόγου, πως «δεν ελέγχεται μέσα από κριτήρια γραμματολογικού προσδιορισμού, ασφαλή και γενικής αποδοχής» και βασίζεται κατά κύριο λόγο, όπως ομολογείται, στην «κρίση του». Συνεκτιμώντας τόσο το σημείωμα που έπεται, αλλά και τα πρόσωπα που προβάλλονται είναι φανερό πως κυρίαρχο κριτήριο είναι η ηλικιακή ταυτότητα των δημιουργών, επιλογή που, εκτός του ότι δεν αρκεί, δεν αιτιολογείται γιατί επιλέχθηκε το διάστημα π.χ. 1942-1956, αλλά μάλλον ερμηνεύεται από μια δεσπόζουσα κοινή γνώμη, τη λεγόμενη έξωθεν καλή μαρτυρία, για το θέμα, γεγονός που αφήνει έξω του νυμφώνος κάποια πρόσωπα, αποδέχεται λαθεμένα κάποια άλλα, κι έτσι οδηγεί αναπόφευκτα σε αναθεωρήσεις των προτάσεών του τόσο επί των προσώπων, αλλά και για τον τρόπο θέασης του συνολικού τοπίου της γενιάς. Η συνεισφορά του έγκειται κυρίως σε μια προσπάθεια καταγραφής κάποιων δεδομένων, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να παρέμβει ουσιαστικά και κατά το δυνατόν διευκρινιστικά στο θέμα.

¹⁹ Γ. Παναγιώτου, *Γενιά του '70, α' ποίηση*. (εισαγωγή –ανθολόγηση του Γ. Δ. Παναγιώτου) Εκδόσεις Σίσυφος, Αθήνα, 1979, σ. 36.

Επίμετρο, χωρίς να διευκρινίζουν τα κριτήριά τους γι' αυτές τις επιλογές, συνολικά 39 ποιητές, όντως αρκετά αντιπροσωπευτική ομάδα για τη γενιά του '70, όπως και εκ των υστέρων επιβεβαιώνεται. Πρόκειται για τους εξής : Ν. Βαγενάς, Χ. Βαλαβανίδης, Α. Βιστωνίτης, Μ. Γκανάς, Α. Ίσαρης, Γ. Κακουλίδης, Δ. Καλοκύρης, Γ. Καραβασίλης, Γ. Καρατζόγλου, Γ. Κοντός, Ν. Λάζαρης, Μ. Λαϊνά, Χ. Λιοντάκης, Γ. Μαρκόπουλος, Τ. Μαστοράκη, Κ. Μαυρουδής, Σ. Μπεκατώρος, Θ. Νιάρχος, Μ. Οσύρος, Π. Παμπούδη, Γ. Παναγιώτου, Κ. Γ. Παπαγεωργίου, Γ. Πατίλης, Δ. Ποταμίτης, Λ. Πούλιος, Μ. Πρατικάκης, Ν. Σιώτης, Β. Στεριάδης, Α. Τραϊανός, Α. Φραντζή, Α. Φωστιέρης, Ν. Χατζηδάκι , Τ. Χυτήρης, Γ. Βαρβέρης, Γ. Βέης, Κ. Γουλιάμος, Σ. Κακίσης, Γ. Υφαντής.

Στην πιο πρόσφατη ανθολογία *Γενιά του '70, με εισαγωγή του Αλέξη Ζήρα και επιμέλεια του Δημήτρη Αλεξίου* παρουσιάζονται 58 ποιητές, για την επιλογή των οποίων δεν γνωρίζουμε ποια κριτήρια ακολουθήθηκαν. Αυτό που είναι χαρακτηριστικό εδώ είναι ότι παρουσιάζονται αρκετά νέα πρόσωπα, δίπλα στα γνωστά πρόσωπα της γενιάς από ανθολογίες του παρελθόντος και όχι μόνο. Κοινό χαρακτηριστικό των νέων ποιητών ότι η πρώτη τους ποιητικής συλλογή παρουσιάστηκε σχετικά αργά, στο τέλος περίπου της δεκαετίας του '70. Με αλφαβητική σειρά οι ανθολογούμενοι ποιητές είναι οι ακόλουθοι: Ρ. Αλαβέρα, Δ. Αλεξίου, Ν. Βαγενάς, Γ. Βαρβέρης, Γ. Βέης, Α. Βιστωνίτης, Δ. Γαβαλάς, Ρ. Γαλανάκη, Μ. Γκανάς, Η. Γκρης, Κ. Γουλιάμος, Τ. Γραμμένος, Β. Δαλακούρα, Α. Ίσαρης, Δ. Καλοκύρης, Γ. Καραβασίλης, Δ. Καρατζάς, Η. Κεφάλας, Γ. Κοντός, Π. Κυπαρίσσης, Μ. Κυρτζάκη, Ν. Λάζαρης, Μ. Λαϊνά, Κ. Λάνταβος, Χ. Λιοντάκης, Γ. Μαρκόπουλος, Τ. Μαστοράκη, Κ. Μαυρουδής, Μ. Μήτρας, Γ. Μπασδέκης, Χ. Μπράβος, Θ. Νιάρχος, Π. Παμπούδη, Γ. Παναγιώτου, Κ. Γ. Παπαγεωργίου, Χ. Παπαγεωργίου, Α. Παπαδάκη, Γ. Πατίλης, Λ. Πούλιος, Μ. Πρατικάκης, Ν. Σιώτης, Μ. Σουλιώτης, Κ. Σοφιανός, Β. Στεριάδης, Χ. Τουμανίδης, Α. Τραϊανός, Γ. Υφαντής, Α. Φραντζή, Α. Φωστιέρης, Μαρία Φωτίου- Βλάχου, Ν. Χατζηδάκι , Α. Χιόνης, Ε. Χουζούρη, Γ. Χουλιάρας, Δ. Χριστοδούλου, Κ. Χριστοφιλόπουλος, Γ. Χρονάς, Τ. Χυτήρης.

Σημαντική είναι και η **συμβολή των περιοδικών τόσο αυτής της περιόδου, αλλά και κατοπινών** στο όλο θέμα, με την παρουσίαση του έργου πρωτοεμφανιζόμενων ποιητών. Ο *Λωτός*, το *Τραμ*, *Η νέα ποίηση*, ο *Κούρος* και το *Pandermata*, το *Ausblicke*, το *Σήμα*, το *Πάλι*, το *Παραλλάξ*, αλλά και η *Διαγώνιος*, η *Νέα Πορεία*, η *Επιθεώρηση Τέχνης* και η *Ενδοχώρα*, η *Υδρία*, ο *Ηριδανός* και ο

Εκρηβόλος, το *Διαβάζω*, τα *Ρεύματα*, το *Δέντρο*, η *Λέξη*, το *Εμβόλιμο*, κι όσο προχωρούν τα χρόνια προστίθενται κι άλλα, παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες δημοσιεύοντας ποιητικό, μεταφραστικό ή κριτικό τους έργο, συνεντεύξεις τους ή απόψεις τους για την ποίηση και τη σύγχρονη ή και παλαιότερη λογοτεχνική πραγματικότητα. Κάποιοι από τους νέους ποιητές αυτής της γενιάς μάλιστα πρωτοπαρουσιάζονται με την πρώτη τους συλλογή να εκδίδεται (Μαρκόπουλος, Βαρβέρης, Βέης) ή να επανεκδίδεται (Ε. Στριγγάρη) από το περιοδικό *Κούρος*. Ένα περιοδικό που την περίοδο της δεκαετίας του '70 δίνει βήμα σε πολλούς νέους ποιητές επιχειρώντας ένα πρωτοποριακό άνοιγμα, σύμφωνο και με τις αντιλήψεις του εκδότη του Λ. Χρηστάκη, που μέσω του underground τύπου κινείται με ελευθερία και πρόκληση μέσα σε μια ανελεύθερη εποχή, ή και από το *Λωτό* (Στεριάδης, Ησαΐα, Ποταμίτης), περιοδικό που επίσης στήριξε τη γενιά του '70 στο ξεκίνημά της.

Ο *Λωτός* μάλιστα στο διπλό τεύχος 4-5, Μάιος 1969, το οποίο είχε και προβλήματα με τη λογοκρισία, έχει αφιέρωμα *28 Νέοι ποιητές*. Παρουσιάζονται εδώ με ποίημά τους οι: Μάρω Πλακωτάρη, Αφροδίτη Πουρνάρη, Μανόλης Τσακίρης, Χρήστος Γκαβάγιας, Αγγελική Σωτήρη, Ν. Καλαβρού, Αχιλλέας Κυριακίδης, Κίμωνας Θεοδωρόπουλος, Γιώργος Κοντογιώργης, Χάρης Κάτσης, Βασ. Τάκης, Έλενα Χουζούρη, Αλέκος Τσολάκης, Βέτα Μανουσάκη, Βενετίας Πάτσιου, Τάκης Στεργίου, Γ. Αλάζη, Λένα Παζινού, Δ. Ζαχαρόπουλου, Φλώρα Σταθοπούλου, Πάνος Πρωτόπαππας, Στέλλα Παναγίδου, Πάνος Καπώνης, Ερρίκος Γεμιδόπουλος, Γιάννης Σελλούντος, Βασίλης Στεριάδης, Νίκος Ρόμπου, Μαρίνα Σαπουντζάκη. Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι πρόκειται για ποιητές των οποίων έργο έχουμε δει στις ανθολογίες νέων που έχουν κυκλοφορήσει, ενώ κάποιοι από αυτούς ξεχώρισαν ήδη νωρίς και συνέχισαν την ποιητική τους πορεία.

Άλλες φορές πάλι επιχειρούνται και προβλέψεις για την τύχη των νέων ποιητών που παρουσιάζονται. Για παράδειγμα, στο περιοδικό *Δημιουργίες*, τ.3(15), Φεβρουάριος 1972, σελ. 24-27, στο δημοσίευμα με θέμα «Τέσσερις νέοι ποιητές», όπου αναφέρονται οι Πέτρος Αχλιώτης, Δημήτρης Ζέγκας, Έλενα Χουζούρη, Έρση Λάγκε η σύνταξη του περιοδικού προβλέπει λαμπρή εξέλιξη γι' αυτούς. Η πραγματικότητα την επιβεβαίωσε με τη συνέχεια του έργου των δυο ποιητριών.

Μια άλλη ενδεικτική περίπτωση είναι αυτή του *Σήματος*, όπου στο δημοσίευμα «νέες φωνές στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία-expro arte» αναφέρονται «τα πιο ενδιαφέροντα μετά το '70 ποιητικά ονόματα: Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, Μ. Βέμη, Β. Δαλακούρα, Τ. Δενέγρης, Ν. Ησαΐα, Γ. Κακουλίδης, Γ. Κοντός, Μ. Λαϊνά, Κ.

Μαυρουδής, Τ. Μαστοράκη, Χ. Μεγαλυνός, Ε. Μυλωνά, Λ. Πούλιος, Π. Παμπούδη, Γ. Πατίλης, Ζ. Σιαφλέκης, Β. Στεριάδης, Γ. Χρονάς, Δ. Χριστοδούλου, κ.α.».²⁰

Αλλά και τα αφιερώματα του περιοδικού *Διαβάζω*, αριθ. 50 (Φεβρουάριος 1982), αριθ. 69 (18-5-1983) και αριθ. 87 (8-2-84) σε νέους λογοτέχνες μας συστήνουν «νέους λογοτέχνες ή λογοτέχνες της νεότερης γενιάς», όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν. Είναι προφανές ότι δεν εστιάζουν σε γραμματολογικούς προσδιορισμούς τύπου γενιάς, όμως τα κριτήρια που χρησιμοποιούν για τις επιλογές τους «τυπικά και ουσιαστικά» όπως διαβεβαιώνουν οι εκάστοτε επιμελητές των αφιερωμάτων, ίδια σε κάθε ένα από τα τρία αφιερώματα, μας προσανατολίζουν σε ποιητές αυτής της γενιάς στην πλειοψηφία τους. Επεξηγώντας αυτά τα κριτήρια σε κάθε αφιέρωμα, στο σύντομο προλογικό σημείωμα που προτάσσουν, αναφέρουν ότι «όλοι πρωτοπαρουσιάστηκαν στα γράμματα από το 1965 και δώθε κι η μέχρι τώρα προσφορά τους, αν την κρίνουμε αντικειμενικά, θεωρείται ποσοτικά και κυρίως ποιοτικά επαρκής. Από τα παραπάνω όμως δεν πρέπει να νομιστεί ότι τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την επιλογή των όσων παρουσιάζονται, υπήρξαν απόλυτα αξιολογικά. Δεν σημαίνει δηλαδή ότι αυτοί θεωρήθηκαν αξιολογότεροι από άλλους που θα παρουσιαστούν μελλοντικά, σε ανάλογα αφιερώματα που θα ακολουθήσουν»²¹. Αναφέρονται εδώ, από τους ποιητές της γενιάς που μας ενδιαφέρει, οι: Ν. Βαγενάς, Γ. Βαρβέρης, Γ. Βέης, Ρ. Γαλανάκη, Μ. Γκανάς, Κ. Γουλιάμος, Α. Ζήρας, Α. Ίσαρης, Γ. Κ. Καραβασίλης, Γ. Κοντός, Μ. Κυρτζάκη, Μ. Λαϊνά, Χ. Λιοντάκης, Γ. Μαρκόπουλος, Τ. Μαστοράκη, Κ. Μαυρουδής, Λ. Μεγάλου – Σεφεριάδη, Χ. Μεγαλυνός, Μ. Μήτρας, Θ. Νιάρχος, Μ. Ξεζάκης, Π. Παμπούδη, Κ. Παπαγεωργίου, Γ. Πατίλης, Μ. Πρατικάκης, Β. Στεριάδης, Α. Φραντζή, Α. Φωστιέρης, Ν. Χατζιδάκι, Δ. Χριστοδούλου, Γ. Χρονάς.

Ωστόσο, αξίζει να σημειώσουμε για την ιστορία της υπόθεσης και για τον τρόπο πρόσληψης τέτοιων εγχειρημάτων, πως τα συγκεκριμένα αφιερώματα προκάλεσαν αντιδράσεις για τις επιλογές τους, προφανώς και για τις επιπτώσεις που αυτές θα μπορούσαν να έχουν στη διαμόρφωση του λογοτεχνικού τοπίου²².

²⁰ Περ. *Σήμα*, τ. 18, Ιούλιος-Αύγουστος 1977, σελ. 51.

²¹ Περ. *Διαβάζω*, αριθ. 69, 18-5-83, σελ.13.

²² Η επιστολή του Γιώργου Κεντρωτή στο τευχ. 91, του *Διαβάζω* (4-4-1984), κάτω από τον γενικό τίτλο «Αποτιμήσεις και απορίες» χαρακτηρίζει το αφιέρωμα του τεύχους 87 (8-2-84) «τουλάχιστον ατυχές, για να μην πω προκλητικό. Ειλικρινά δεν κατάλαβα το λόγο για τον οποίο δημοσιεύθηκαν αυτές οι συνεντεύξεις αυτών των λογοτεχνών. Και – πάλι- ειλικρινά λυπούμαι, γιατί βλέπω να παγιποιείται ένα κακό έθιμο με όλους αυτούς τους επιλεγμένους νέους λογοτέχνες: να προβάλλονται, δηλαδή, μετριότητες – και μάλιστα όχι οι πιο λαμπρές!» (σελ. 10) και αφού προβεί σε

Με αφορμή και τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις και χωρίς να τοποθετούμαστε ειδικά επί των προθέσεων και των στόχων των εκάστοτε προτάσεων- επιλογών περιοδικών, συλλογικών εκδόσεων, ανθολογιών, στο παρόν κεφάλαιο, καταγράφοντας τες προσπαθούμε να κερδίσουμε την γενικότερη και πληρέστερη εποπτεία του λογοτεχνικού πεδίου που ερευνάται. Εννοείται πως με δεδομένο ότι οι παρουσιάσεις τόσο σε περιοδικά, αλλά και σε ανθολογίες δεν είναι πάντα άμοιρες ιδιοτελών σχέσεων, οι πληροφορίες που δίνονται αποτελούν αφορμή για προβληματισμό ή ίσως μια συμμαρτυρία για κάποια συμπεράσματα που μέσα από τα ποιητικά κείμενα προκύπτουν και ασφαλώς προσφέρονται για γόνιμη κριτική επεξεργασία σε συνάρτηση και με άλλα δεδομένα και έλεγχο των συγκεκριμένων πηγών. Κάποιες φορές καταθέτουν με έναν αρκετά χειροπιαστό τρόπο το αίσθημα της συνοχής που συνδέει αυτού τους ποιητές, βασικό προσδιοριστικό της έννοιας της γενιάς γενικότερα .

Στον προβληματισμό για την κριτική αποτίμηση του υλικού που ανέδειξε η έρευνα αξιοποιήθηκε και η κριτική που ασκήθηκε από σημαντικές μορφές της σύγχρονης λογοτεχνικής πραγματικότητας, στο ξεκίνημα κιόλας της γενιάς.

Οπωσδήποτε δεν μπορούν να αγνοηθούν οι αναφορές του Β. Βαρίκα στα προδρομικά κριτικά κείμενά του «Η νέα γενιά μπροστά στο σήμερα», Εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 29-11-1970 και «Ποιητικός αντικοφορμισμός», Εφημ. *Το Βήμα της Κυριακής*, 16-5-1971, που υποδέχονται τη νέα γενιά και πολύ περισσότερο γιατί σ' αυτές γίνεται λόγος για ποιητές τους οποίους η κριτική, ενδεχομένως, αγνοεί και προσπερνά στη συνέχεια. Κι εδώ αναφερόμαστε, με αφορμή το πρώτο άρθρο του Β. Βαρίκα, στο ποιητικό έργο του Ι. Στάμου που δεν είναι άλλος από το Γ. Μανιώτη και την πρώτη του ποιητική συλλογή *Νέρων*, στο Σ. Βέργο και τις *Ανωνυμίες* και στον Ν. Τρίκολα και την *Αγχιβασίη*, ενώ στο δεύτερο άρθρο γίνεται λόγος για δυο

ειδικότερη, οξεία κριτική επί των απόψεων που εκφράστηκαν από τα πρόσωπα που αναφέρονται, θα αντιπροτείνει ποιητές που θεωρεί *πεπαιδευμένους* και άξιους συνέντευξης, επιχειρηματολογώντας με βάση προσωπικά αξιολογικά κριτήρια, χωρίς συνολική εποπτεία του χώρου, που ισχυροποιεί τις θέσεις του. Στην απάντηση του περιοδικού δηλώνεται σαφώς ο σκοπός των αφιερωμάτων του «που είναι η καταγραφή των κινήτρων και του προβληματισμού της νεότερης λογοτεχνικής γενιάς», όπως και οι προθέσεις του για αντικειμενική και πληρέστερη αντιπροσώπευσή τους στην πορεία. Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Πιστεύουμε ότι υπάρχουν και άλλοι πολλοί καλοί νέοι λογοτέχνες, περισσότεροι από τους λίγους άξιους που αναφέρει ο επιστολογράφος μας, στους οποίους το περιοδικό και σε μελλοντικά τεύχη που θα αφιερωθούν σε νέους λογοτέχνες θα απευθυνθεί, και στις στήλες της κριτικής του θα αναφερθεί και το χώρο για τη συνέντευξη που υπάρχει σε κάθε τεύχος θα παραχωρήσει./ . . /το «Διαβάζω» και οι υπεύθυνοί του από τα πρώτα τεύχη έδειξαν μια προτίμηση στο έργο και στην προβολή των νέων δημιουργών και δεν θεώρησαν νέους και δημιουργούς μόνο τους τυχόν φίλους ή συνεργάτες του»(σελ. 11-12).

ανθολογίες, την *Ποιητική ανθολογία* του Ιατρόπουλου και τους *Έξι ποιητές* του Κίμωνα Φράνερ.

Η Νόρα Αναγνωστάκη σε διάλεξή της, που έγινε στις 9 Μαΐου 1973, στην «Τέχνη» Θεσσαλονίκης, με θέμα «Το Στοιχείο της σάτιρας και του χιούμορ στη νεώτερη ποιητική γενιά»²³ αναφέρεται για να τεκμηριώσει τις απόψεις της στους ποιητές: Β. Στεριάδη, Γ. Κοντό, Τ. Μαστοράκη, Γ. Πατίλη, Λ. Πούλιο, Κ. Οικονόμου, Μ. Σουλιώτη, Δ. Καλοκύρη, Γ. Χουλιάρα, ενώ, όπως σημειώνεται, στην εκδήλωση διαβάστηκαν επίσης ποιήματα των Ν. Τρίκολα, Δ. Ποταμίτη, Δ. Λευκορείτη και Εύας Μυλωνά.

Ο Θ. Δ. Φραγκόπουλος καταπιάνεται με το ίδιο θέμα στην κριτική του για τις *Φωτοτυπίες* του Γ. Κοντού. Ανάμεσα στα άλλα ενδιαφέροντα περί της έννοιας της γενιάς που σημειώνει εκεί προτείνει κι έναν κατάλογο ποιητών. Με πλήρη συναίσθηση της σοβαρότητας ενός τέτοιου εγχειρήματος κι αφού αναλάβει ευθύς εξ αρχής την ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις²⁴, θα γράψει: «Απότομη ήταν η άνθιση που επακολούθησε, το 1971, την άρση της προληπτικής λογοκρισίας, στον τομέα της νέας ποίησης. Χωρίς να μετρήσει κανείς τους ποιητές εκείνους που είχαν τύχει να δημοσιεύσουν βιβλία τους και πριν από τη δικτατορία- πράγμα ευκαιριακά τυχαίο- υπάρχουν πάνω από εικοσιπέντε ποιητές και ποιήτριες που παρουσιάζονται εκείνον ακριβώς τον καιρό, και με πολλές υποσχέσεις. Χωρίς να σημαίνει τίποτε άλλο η παράλειψη ονομάτων από τον κατάλογο που ακολουθεί παρά κακή, ελλιπή πληροφόρηση ή ζαβή, εσφαλμένη κρίση του γράφοντος που είμαι πρόθυμος πρώτος να το παραδεχτώ- μπορώ να αναφέρω τα παρακάτω ονόματα: Νατάσα Χατζηδάκη,

²³ Δημοσιεύτηκε στο περ. *Η Συνέχεια*, τευχ. 4, Αθήνα, Ιούνιος 1973 κι αργότερα στο βιβλίο της *Η Κριτική της παντομίας (1970-1975)*. Κέδρος, Αθήνα, 1977, σελ. 41-68.

²⁴ Θ. Δ. Φραγκόπουλου, το ωροσκόπιο ενός ποιητή- Γ. Κοντού: *Φωτοτυπίες*. Περ. *Διαβάζω*, τευχ. 10, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1977, σελ. 63-64: «Δεν είναι ίσως ακόμα ο καιρός για αξιολόγηση, αποβάθμιση τόσων πολλών ονομάτων. Πάντως είναι μια εργασία, που ο γράφων δεν αισθάνεται πως έχει μήτε τα εφόδια μήτε την υπομονή να την κάνει. Θα 'ρθει ο καιρός που οι επιστήμονες μελετητές θα ασχοληθούν με τούτη τη δουλειά, όταν το πρώτο κόσκινο θα το 'χει κιόλας προσφέρει ο χρόνος. Στο κάτω-κάτω δουλειά των καθηγητών Πανεπιστημίου είναι, το να βαθμολογούν. Έστω και καμιά φορά άδικα, όπως είδαμε τελευταίας σε επιφυλλίδες του κ. Δ. Ν. Μαρωνίτη. Η δουλειά ενός απλού σχολιαστή της επικαιρότητας, ενός χαμαιδιδασκάλου της λογοτεχνίας, όπως το πολύ, μπορεί να είμαι ο ίδιος, συγκρινόμενος με τους τόσο φορτωμένους από ακαδημαϊκούς τίτλους καθηγητές Πανεπιστημίων, σαν τον κ. Μαρωνίτη ή τον κ. Σαββίδη, είναι, στην καλύτερη περίπτωση, να διαγράψει- εύστοχα ή ανεύστοχα, αδιάφορο!- τα όρια όπου μεθαύριο θα 'ρθει να κινηθεί και να δουλέψει η εργαστηριακή έρευνα των φιλολόγων και η διακριτική εξουσία απονομής ευσήμων ή ψόγων του κριτικού. Όπως έχω γράψει και άλλοτε, εμένα με τρομάζει η εργασία του κριτικού, και την κάνω με όλους τους δισταγμούς που μου επιβάλλει η τρέμος μου και η επίγνωση της ανεπάρκειάς μου».

Τζένη Μαστοράκη, Βερονίκη Δαλακούρα, Έλενα Στριγγάρη, Λευτέρης Κανέλλης, Γιάννης Κοντός, Βασίλης Στεριάδης, Λευτέρης Πούλιος, Χρήστος Βαλαβανίδης, Δημήτρης Ποταμίτης, Θανάσης Χ. Παπαδόπουλος, Στέφανος Μπεκατώρος, Θανάσης Θ. Νιάρχος, Μανώλης Πρατικάκης, Γιάννης Κακουλίδης, Ντίνος Σιώτης, Κώστας Γ. Παπαγεωργίου, Γιάννης Πατίλης, Γιώργος Χρονάς, Μιχάλης Μειμάρης, Κωνσταντίνος Σοφιανός, Γιώργος Μαρκόπουλος, Αντώνης Φωστιέρης, Χάρης Μεγαλυνός, Νίκος Βέης, Κώστας Μαυρουδής-και, στη Θεσσαλονίκη, οι : Αλέξης Τραϊανός, Μίμης Σουλιώτης, Δημήτρης Καλοκύρης, Αναστάσης Βιστωνίτης, Ρούλα Αλαβέρα. Αν προσθέσουμε σ' αυτούς και τους ποιητές που, λίγο πολύ, ανήκουν στην ίδια γενιά, τη γενιά του '70, και που έτυχε να έχουν τυπώσει συλλογές τους πριν από την απριλιανή λοιμική, όπως τη Ζέφη Δαράκη, τον Τάσο Δενέγρη, τη Νανά Ησαΐα, την Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, την Παυλίνα Παμπούδη, την Μαρία Λαϊνά, τη Θεοδώρα Ντάκου, τη Λία Μεγάλου-Σεφεριάδη, τότε έχουμε τριάντα οκτώ τουλάχιστον ποιητές που εμφανίζονται σαν αξιόλογα, ή πάντως σαν υπολογίσιμα μεγέθη, μέσα σε λιγότερο από πέντε χρόνια. Τέτοια ανθοφορία σπάνια είχαμε να ξαναδούμε στα χρονικά της ελληνικής ποίησης»²⁵. Οι παρατηρήσεις του Φραγκόπουλου, μολοντί ελέγχονται και δεν είναι όλες ορθές²⁶, κρινόμενες και μόνο με καθαρά γραμματολογικά κριτήρια(π.χ. χρόνος δημοσίευσης πρώτης συλλογής κάποιων ποιητών), αλλά και επί της ουσίας της λογοτεχνική δημιουργίας αυτής της εποχής(συμπεριλαμβάνονται στην ίδια γενιά ποιητές διαφορετικών βιωματικών καταβολών και ηλικίας), έχουν ενδιαφέρον διότι μας μεταφέρουν στο κλίμα της εποχής που διαμορφώνεται η γενιά του '70. Ακόμα και οι ενστάσεις που προκάλεσαν και διατυπώνονται στο πολύ ενδιαφέρον γράμμα²⁷ του Ανέστη Ευαγγέλου που δημοσιεύεται στο *Διαβάζω* πλουτίζουν τον προβληματισμό μας για το όλο θέμα, κυρίως γιατί η εγκωμιαστική είσοδος της γενιάς του '70 στο λογοτεχνικό προσκήνιο,

²⁵ Θ.Δ. Φραγκόπουλου, *το ωροσκόπιο ενός ποιητή- Γ. Κοντού: Φωτοτυπίες*. Περ. *Διαβάζω*, τευχ. 10, Ιανουάριος –Φεβρουάριος 1977, σελ. 63.

²⁶ Για παράδειγμα η ποίηση του Λευτέρη Κανέλλη είναι πολύ ενδιαφέρουσα, έχει επηρεάσει ποιητές της γενιάς του '70, δεν ανήκει όμως σ'αυτή. Όντας μεγαλύτερός τους, κουβαλάει διαφορετικά βιώματα και εμπειρίες ζωής που καθορίζουν τη δική στάση στην ποίηση και τη ζωή. Το ίδιο ισχύει και για την Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, τη Ν. Ησαΐα, τον Γ. Δενέγρη, για τους οποίους ενώ μπορούμε να διαπιστώσουμε μια ιδιαίτερη επικοινωνία μέσα από τα ποιητικά τους κείμενα με τους νέους της γενιάς του '70, όμως δεν ανήκουν στη γενιά τους, όπως άλλωστε και η Ζέφη Δαράκη. Στις παρατηρήσεις του Φραγκόπουλου δε γίνεται λόγος, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Α. Ευαγγέλου σε σχετική απάντησή του στο περιοδικό που μνημονεύεται παρακάτω, για την ποίηση που ξεκινά να γράφεται στις αρχές της δεκαετίας του '60 (β' μεταπολεμική γενιά)

²⁷ «Γραμματολογικές συμπληρώσεις». Περ. *Διαβάζω*, τευχ. 12, Μάιος- Ιούνιος 1978, σελ. 5-6.

τόσο με τις ομαδικές παρουσιάσεις τους, τον ενθουσιώδη λόγο της κριτικής για το έργο τους που καταθέτει την αλλαγή στο ποιητικό τοπίο, αλλά και την έντονη δραστηριοποίησή τους στην έκδοση περιοδικών, προκάλεσε και ενόχλησε αρκετούς από τους εκπροσώπους παλαιότερων γενεών²⁸. Ο Α. Ευαγγέλου, ποιητής της β' μεταπολεμικής γενιάς, γνώστης των ποιητικών πραγμάτων και συντάκτης ανθολογίας για τη β' μεταπολεμική ποιητική γενιά, αφού κάνει κάποιες διορθώσεις περί του χρόνου εμφάνισης ορισμένων ποιητών²⁹, θα δηλώσει ξεκάθαρα την άποψή του για το λάθος που γίνεται να συμπεριλαμβάνονται στη γενιά του '70 ποιητές που ανήκουν στη β' μεταπολεμική γενιά³⁰. Επιπλέον, θα προτείνει εννέα ποιητές ακόμα «για λόγους

²⁸ Είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση του Κ. Στεργιόπουλου πως « οι ποιητές της γενιάς του '70 «ξεπέρασαν σε «δημόσιες» σχέσεις» και τους γαλαζοαίματους της πολυμήχανης γενιάς του '30 και χαρακτηρίζει το ξεκίνημά τους «θορυβώδες». Βλπ. Θανάση Χ. Μαρκόπουλου, *Ανέστης Ευαγγέλου. Ο ποιητής ο πεζογράφος ο κριτικός*, Εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 2006, σελ. 566, υποσημείωση 60 («Μια ματιά στην ποίησή μας σήμερα» περ. *Η Λέξη*, 99-100, σελ. 708)

²⁹ Να σημειώσουμε παρεμπιπτόντως ότι κάνει και αυτός με τη σειρά του κάποια λάθη, π.χ. η Παυλίνα Παμπούδη δεν πρωτοδημοσιεύει όπως αναφέρει το 1971, αλλά με το όνομα Ναταλία Βορεάδου και τη συλλογή *Ειρηνικά* παρουσιάζεται το 1964.

³⁰ Ο Ανέστης Ευαγγέλου έχει ασχοληθεί ιδιαίτερα με το ζήτημα της αποσιώπησης, ηθελημένης ή αθέλητης, της β' μεταπολεμικής γενιάς από την κριτική. Αναφέρει χαρακτηριστικά στην επιστολή- απάντηση του στο Φραγκόπουλο και στο *Διαβάζω*, προκειμένου να χαράξει σαφώς τα όρια μεταξύ γενιάς του '70 και γενιάς του '60: «Υπάρχει μια, αρκετά διαδεδομένη, φαίνεται, εσφαλμένη αντίληψη, (βλ. και το «Εισαγωγικό σχόλιο» στην ανθολογία «Η νέα γενιά» των Στ. Μπεκατώρου- Αλ. Φλωράκη, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1971) να συνδέονται οι ποιητές που σήμερα είναι γύρω στα σαράντα, αυτοί που έζησαν δηλαδή στα πρώτα παιδικά τους χρόνια στην Κατοχή και τον Εμφύλιο, με τη λεγόμενη «γενιά του '70», που δεν εβίωσε τα ίδια τα γεγονότα, αλλά τον τραγικό μάλλον απόηχό τους στα κατοπινά χρόνια. Η διαφορά αυτή, σφραγίζοντας την πιο κρίσιμη, για την μετέπειτα πορεία τους, περίοδο της ζωής τους, καθορίζει πιστεύω, αποφασιστικά και τον τρόπο τους να βλέπουν τα πράγματα, και την ίδια τους τη γραφή. Έτσι είναι λάθος να λογαριάζονται στη «γενιά του '70» ποιητές όπως η Δαράκη, η Αγγελάκη-Ρουκ, η Ησαΐα και ο Δενέγρης, και ας πρωτοεμφανίστηκαν οι δυο τελευταίοι μόλις το '69 και το '75, αντίστοιχα. Γιατί, με μια παρόμοια συλλογιστική, θα έπρεπε και ο Γιώργης Παυλόπουλος λ.χ. ποιητής αναμφισβήτητα της πρώτης μεταπολεμικής ποιητικής γενιάς, που εξέδωσε το πρώτο (και μοναδικό ως τώρα) βιβλίο του το 1971, να κατατάσσεται στη γενιά του '70» και συνεχίζει σχολιάζοντας τις συνέπειες ενός τέτοιου εγχειρήματος «Ο κ. Φραγκόπουλος, στην εσφαλμένη σύνδεση των παραπάνω τεσσάρων ποιητών με τη «γενιά του '70», αποσιωπά κατά ανεξήγητο τρόπο, όπως και άλλοι άλλωστε, συνομήλικοί του και μη, ευκαιρίας δοθείσης, τα τελευταία χρόνια, μια ολόκληρη ποιητική δεκαετία, τους ποιητές που εξέδωσαν για πρώτη φορά βιβλίο τους στα χρόνια '60-'70, ή δύο τρία έτη νωρίτερα αλλά το σημαντικότερο μέχρι στιγμής έργο τους το δημοσίευσαν απ' το '60 και εδώ, ωσάν η ποίηση να εξέπνευσε αιφνιδίως και κατά τρόπο μυστηριώδη γύρω στο 1960, και να ανεστήθη ως εκ θαύματος εκ νεκρών το 1971, μετά την άρση της προληπτικής λογοκρισίας που είχε επιβάλει, στο μεταξύ η απριλιανή δικτατορία. Ακολουθώς ο Ανέστης Ευαγγέλου αναφέρεται στους σημαντικότερους όπως τους χαρακτηρίζει εκπροσώπους της ποιητικής δεκαετίας '60-'70, ενώ δεν παραλείπει με αιχμηρό τρόπο να αποδώσει την καταδικασμένη συστηματικά σε σιωπή ποιητική δημιουργία στους κρατούντες και να κάνει λόγο για παλιό και νέο κατεστημένο».

Εξαιρετικά κατατοπιστική γενικότερα για το έργο του Α. Ευαγγέλου η μελέτη του Θανάση Χ. Μαρκόπουλου, *Ανέστης Ευαγγέλου. Ο ποιητής ο πεζογράφος ο κριτικός*, Εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 2006.

δικαιοσύνης, και με την επίγνωση ότι ασφαλώς υπάρχουν και άλλοι που, εγώ» όπως χαρακτηριστικά γράφει, κάνοντας ωστόσο το ίδιο λάθος που χρεώνει στο Φραγκόπουλο «τουλάχιστον, αγνώστη τη δουλειά τους ή έχω λειψή μόνο, από ανθολογίες και περιοδικά, γνώση της, και οι εξής εννέα: Μαρία Κυρτζάκη (1966), Γιάννης Καρατζόγλου(1970), Εύα Μυλωνά(1970), Θεοτόκης Ζερβός (1971), Δημήτρης Σεκέρης (1972), Γιώργος Α. Παναγιώτου (1972), Χριστόφορος Λιοντάκης(1973), Μυρτώ Πισσαλίδου (1973) και Χρύσα Προκοπάκη (1973). (Ο κατάλογος αυτός θα μεγαλώσει φυσικά μετά τη μεταπολίτευση και θα πλουτιστεί με ποιητές όπως ο Νάσος Βαγενάς, ο Αλέξανδρος Ίσαρης, ο Μανώλης Ξεζάκης, ο Αλέξης Ζήρας και ο Γιάννης Υφαντής)».

Εξεχωρίζουμε ιδιαίτερα και τη συμβολή του Τ. Λειβαδίτη, σημαντικού ποιητή της πρώτης μεταπολεμικής γενιάς και εξαιρετικού κριτικού, ο οποίος μέσα από τις στήλες της *Αυγής* ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το ποιητικό έργο αυτής της γενιάς³¹, κι ενώ δεν πρότεινε ένα σύνολο προσώπων ως εκπροσώπους αυτής της γενιάς, έκανε ουσιαστικότερες επισημάνσεις .

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι απόψεις του Τ. Σινόπουλου σχετικά με το θέμα, δεδομένου ότι βρέθηκε κοντά στη γενιά στο ξεκίνημά της. Σε συνέντευξή του³² στο περιοδικό *Σήμα* και στη Νατάσα Χατζιδάκι, αναφερόμενος σε βασικά – αντιπροσωπευτικά πρόσωπα της γενιάς, αναφέρει τους : Γ. Κοντό, Γ. Πατίλη, Β. Στεριάδη, Α. Παγουλάτο, Λ. Πούλιο, Β. Δαλακούρα και όχι τον Τ. Δενέγρη.

Για την σύνθεση του corpus της ποιητικής γενιάς του '70 που προτείνεται στη συνέχεια αξιοποιήθηκαν στοχαστικά όλες οι παραπάνω πληροφορίες σε άμεση συνάφεια με τα ποιητικά κείμενα των τριάντα χρόνων πορείας αυτής της γενιάς, που κράτησαν τον πρωταρχικό και καθοριστικό ρόλο.

³¹ Βλπ. σχετικά, Μ. Ν. Ψάχου, «Ο Τ. Λειβαδίτης ως κριτικός, με αφορμή τα σημειώματά του για την ποιητική γενιά του '70». Περ. *Θέματα Λογοτεχνίας*, τευχ. 12, Ιούλιος-Οκτώβριος '99, σελ.89-103.

Επίσης αρκετές από αυτές τις κριτικές, όχι όλες, έχουν συμπεριληφθεί στο βιβλίο Τάσος Λειβαδίτης, *Έλληνες ποιητές*. Πρόλογος: Τίτος Πατρίκιος. Εκδ. Καστανιώτη, (Σειρά: Σκέψη , χρόνος, δημιουργοί) Αθήνα, 2005.

³² Περιοδικό *Σήμα*, τχ. 18, Ιούλιος- Αύγουστος 1977,σ. 34-35.